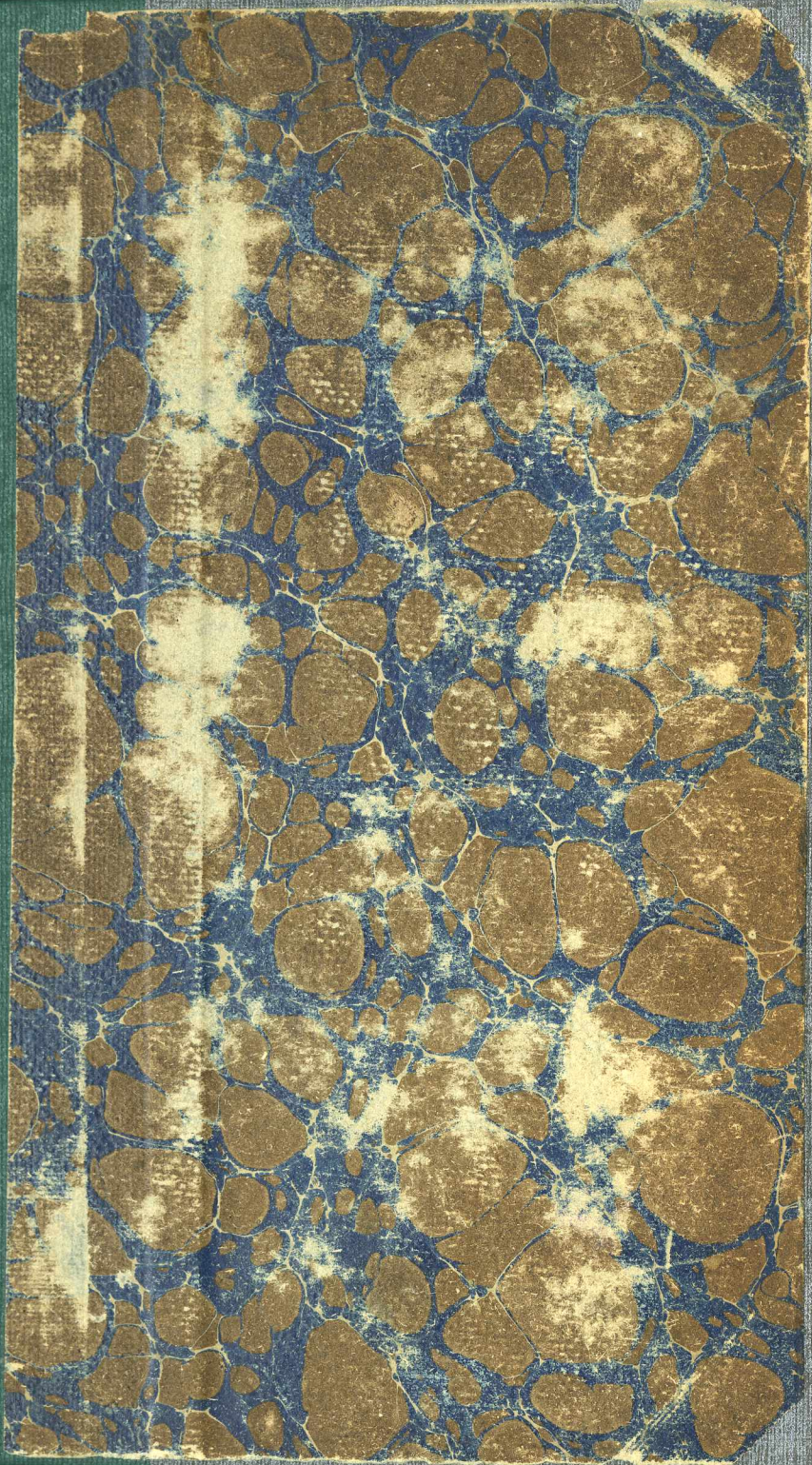

Politikai
röpiratok.

113.

113

934

A KÖZELMULT
TITKAIBÓL.

(A muszka intervencziótól a Dunai konfoederációig.)

I. FÜZET.

(Hódor Zmichl.)

12. + a.

BUDAPEST.
LÉGRÁDY TESTVÉREK.
1878.

Ára 40 kr.

TIT KALBOI

A KÖZELMUL TITKAIBÓL.

(A muszka intervencziótól a Dunai konfoederációig.)

*Rara temporum felicitas,
ubi, quae velis, sentire,
quae sentis, dicere licet.*

I. FÜZET.

(*Aldor Imrich.*)

BUDAPEST.
LÉGRÁDY TESTVÉREK.

1878.

A KÖZELMÚLT

TITKATBÖL

(A munka folytatása a Honi Könyvtárban.)

Ez a kötet a Honi Könyvtárban
helyezve van, és a Honi Könyvtár
szolgálatában áll.

I. FÜZET.

BUDAPEST
LEONARDY TESTVÉREK

1872

ELŐSZÓ.

Az utolsó nyarat Bécshez közel, a kies fekvésű B.-ben töltöttem.

A szállodában, ahol laktam, ugy a folyosón, mint az asztalnál, szomszédom egy ismert nevű török diplomata volt, s mivel az alkalom nem csupán tolvajt, de néha egyebet és jobbat is szül, a gyakori találkozás alkalma előbb csak kevésszavu, kimért és hideg ismerkedést, majd bőbeszédű, fesztelen és meleg, csaknem benső érintkezést idézett elő köztünk.

A kánikulikai estéken már rendesen együtt sétálgattunk a Helenenthal illatos mezőinek puha gyepén vagy egymásra boruló gyönyörű fasorai alatt, s ámbár eleinte mintegy szándékosan mellőztük a politikát, az a véletlen körülmény, hogy Karatheodory pasa is többször megfordult legujabb dátumu barátomnál — csakhamar legyőzött és háttérbe szorított

nálam minden más tekintetet, s én bizony utóbb nem egy kérdést kockáztattam, a mire egy aktiv diplomatának őszintén felelni kényes föladat vala.

Megis történt akárhányszor, hogy a furfangos török jobbnak vélte hallgatni vagy süket emberek módjára azt bizonyítgatni, hogy — eső lesz, mikor én azért zaklattam, hogy hányat ütött az óra? vagy hogy aláírták-e s ha nem: van-e kilátás, hogy aláírják a konvencziót? s minél inkább összekuszálódott a helyzet és feszültebbé vált a viszony Bécs és Konstantinápoly között, annál zárkózottabbnak komorabbnak és óvatosabbnak találtam őt is.

Föltétlenül s elejétől végig nyílt szívűnek csak olyankor mutatkozott, mikor az okkupációt kellett szidni. Egy árva szóval sem tagadta, hogy Bosznia a portának egy fabatkát sem ér, s egy-egy gyöngye pillanatban azt is megengedte, hogy monarchiánknak a Balkán-félszigeten okvetlen meg kell vetni lábát, amihez ugy a kivitel ideje, mint helye éles szemmel van megválasztva, hanem azért a refrain mégis csak az maradt, hogy — Andrásst vinné el a gólya, a magyar nemzet

pedig — szájhős, akinek barátsága nem használ, haragja nem árt, akár a szentelt víz.

Valahányszor egy-egy törvényhatóság, vagy ellenzéki kitűnőség törökbarát vagy muszkaellenes nyilatkozatát diadalmas arccal hozzávittem, a tiszteletreméltó effendi közönyösen vállat vont s biztosított, hogy ezekről a tüntetésektől Andrásynak egy haja szála sem fog meggörbülni, a török testvéreket meg egy lábíg talyigára rakhatja és Szibériába telepítheti a minden oroszok czárja.

„Én ismerem ön egészben nemes, de egyéneiben annál több árnyékot rejtő és hintő nemzetét és népét, s ha ön e koraösz főre tekint (szólt leemelve finom piros fezét) nem egy fehér hajszál ott önöket vádolja, önök miatt vesztette el eredeti színét. Nagy részben önöknek köszönhetjük, hogy a keleti kérdés rendezése a jelenlegi formákat vette föl, s maholnap végkép kiszorít Európából. A porta óriási bakot lőtt és európai lételét rövidítette meg, mikor a magyar menekülteket 1849-ben a sükségen felül oltalmazta és segítette. Örök ellenségeivé tett ezáltal amugy is halálára spekuláló s beavatkozási ürügyet hajhászó hatalmas két szomszédot. s mi kö-

szönetet aratott érte? A magyar menekültek könyveket irtak s a legsötétebb színekkel festék a török állam belső viszonyait... Kossuth pedig, aki annyira gyűlölte Ausztriát, hogy 49-ben még a muszkát is megkínálta a magyar koronával, undorral beszélt Palmerstonhoz intézett emléiratában a törökországi rothadásról; egész Európát ránk zúdítá, amiért a muszka követelések elhárítására a Koránt ajánlottuk föl néki és társainak legbiztosb védpajzsul; később meg *tulment a muszka diplomaczián s a Dunai konfoederáczióban a török terület szétszakgatására és fölosztására ő készíté és terjeszté Európa színe elé a legelső plausibilis tervet*“....

Elhültem és elképedtem, mikor e keserű kifakadásokat a kiméletlen őszinteség egy szuszra vagdosta fejemhez, s mert nagy részben új, s előttem ismeretlen tényeken alapultak, elhatároztam, hogy nekifekszem s nem nyugszom, míg meg nem czáfolhatom, vagy igazvoltukat be nem látom.

Igy gyűlt össze azon adathalmaz, melyet most két füzetben a nagy közönséggel is közlök. Lesz közte sok olyasmi, amiről épen nem, vagy csak hézagosan volt értesülve;

lesz talán még több, amit tudott, de elfeledett, s ami Magyarország és a keleti kérdés közelmúltjának történetéhez nem egy érdekes adatot vagy jellemző vonást szolgáltat és képez.

Óhajtom tehát, hogy a t. olvasó époly *elfogulatlanul* forgassa és betűzgesse e néhány lapot, amely *elfogulatlanul* és tárgyilagosan *írvák*. Én ugyan Tacitussal tartok: „*Pietatis sub specie saepius obviam itur dedecori*“, s a kegyeletnek az igazságot föláldozni sohasem fogom, hanem azért vallom és követem a latin példabeszédet is: *Dixeris ingratum, dixeris omne malum*, s ha az igazság rovására nagy férfiak hibáit leplezni vagy legyezgetni bűnnek tekinteném, a hálátlanság rút bélyegét sütné szeréntem magára, aki a közlés módjában a kegyeletet szem elől tévesztené. Megeshetik, hogy a pártszenvédély mindamellett is ilyesmit fog kiolvasni és magyarázni e szerény füzetkéből: saját lelkiismereten ellenben teljesen megnyugtató s már előre fölold minden e fajta váddal és ráfogással szemben.....

Budapest, 1878. november 1.

I. RÉSZ.

DEBRECZENTŐL KIUTAHÍÁIG.

I. 1882

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

I.

1849-ben Magyarország oly tavaszra virradt, melyhez hasonlóról nemhogy a komáromi százestendős, de még az az ezeréves kalendárium sem emlékezett, melyet igaz nevén — magyar történetnek hívnak.

A „hazáért és szabadságért“ harczoló honvédseregektől özönével érkeztek mindenfelől győzelmi jelentések a Debreczenben székelő független magyar kormányhoz s az ugyanott ülésező képviselőházhoz, s mikor aztán Budavár ormáról is leszoriták a nemzet színei a sárga fekete zászlót s az ország fővárosa élére állhatott ismét a küzdelemnek, mely tőle nyerte volt jelszavait s első hőseit és vértanuit, Kárpátoktól Adriáig megzendült minden ajkon a diadal öröme és büszkesége, s még a kicsinyhitűek, habozók, ingadozók és pulyák is azon reménynyel, sőt meggyőződéssel csatlakoztak a forradalomhoz, hogy már most övé a hatalom és dicsőség, s emberi erő azt többé el nem ragadhatja.

Jött ugyan május közepén a miniszterelnökhöz Hajnik Páltól egy rövid tudósítás, hogy

„mintegy 2000 orosz, nagyobbbrészt kozákok, beütöttek Árvába; egész Trstynáig nyomultak s miután ott megtudták, hogy már vagy 4 mértföldnyire túl vannak a magyar határon, kenyeret és marhát requiráltak s ismét kitakarodtak“ — de ki ügyelt volna most erre?

Ily parányi felhő nem vethetett árnyat a fénytengerre, melyben a kormány, a parlament s a nép milliói önfeledt lelkesedéssel úsztak, s midőn Kossuth junius elején visszaköltözött a kormánynyal Budapestre, százezer kéz az ifju tavasz legszebb virágait hinté utjára és lábaihoz mindenütt, ahol csak átvonult és megállapodott.

A megvetett piczi felhő azonban csakhamar óriási arányokat öltött, s mint a halálharang kongása — zúgott végig a levegőn a megdöbbentő rémes kiáltás: „Jön a muszka! Itt a muszka! újra veszélyben a haza!“

A kormány nyomban egy hosszabb előterjesztést intézett a kormányzóhoz, melyben e borzasztó hír fontosságát s a veszély nagyságát többek közt ily élénk szavakkal tolmácsolta:

„Veszélyben van hazánk, nemzetiségünk, vallásunk, szabadságunk, életünk; mindezt megmenteni hirdettessék keresztes háboru.“

„A muszka jogtipró beavatkozás által mindenkinek mindene veszélyezve van.

„A muszka szabadságunkat fogja elragadni, mert a muszka csak rabot és szolgát ismer.

„A muszka hazánkat gyarmattá fogja alacsonyítani, mert a muszka nem tűr maga körül önálló s tőle nem függő birodalmat

„A muszka nemzetiségünket fogja megölni, s testvérjének, a lengyelnek ásott sírjába minden más nemzetiséget még kegyetlenebb szívvvel eltemetend.

„A muszka vallásunkat fogja eltiltani, mint Lengyelországban a katholicizmust üldözi, Lieflandban, Esthlandban a protestansokat kinozza, az óhitűekre saját formáit s patriarcháját erőtetni, az izraelitákat pedig rémületes szenvedésekkel sanyargatja.

„És vele mint sötét borulat a vadság és műveletlenség hosszú uralkodása közeledik.

„Nincs e szerint sem jog, sem érdek, nincs vallás, nincs nemzetiség e hazában, melyre a muszka beavatkozás által védelem helyett eltipratás és végveszély ne várakoznék.

„Tehát minden vallás, nemzetiség, a szabadság, a függetlenség mind egyesülni fog, mindennek egyesülnie kell az országos keresztesháborúban részt venni. Hadsergünkhöz így milliók csatlakoznak. Egyesek elvesznek, de a nemzet megáll, s megáll és megmenti erejével és példájával Európát magát!”

Egyidejűleg egy imádság osztatott ki a nép közt, melyből hadd álljanak itt mutatóványul a következő hatásos sorok:

„Istenünk, fölséges nagy isten, hallgasd meg könyörgésünket.

Isten! Vad ellenség készül megrohanni bennünket, mely butaságot, babonát terjeszteni s minden felvilágosodást és műveltséget, melynek fáklyavilágát szent fiad, a mi megváltónk, gyújtotta meg az emberek között, kiirtani és örökre eloltani törekedik. Isten, értelemnek s világosság-nak istene, segíts meg bennünket!

Vad ellenség készül megrohanni bennünket, hogy feldúlja szentegyházaidat, lerontsa oltáraidat, melyeket hívó népek emeltek tiszteletedre, s dühös vallási türelmetlenséggel támadjon meg és irtson ki mindent, a mi a vallásban és hitben az ő rabszolgaságra vezető intézkedéseinek és parancsainak nem hajt fejet. Isten, az igaz hit és boldogító keresztyén vallás alapítója, segítsd meg harczában nemzetünket, mely egyházaid és oltáraid fenntartásáért küzd!

Vad ellenség készül megrohanni bennünket s hozni az ember számára, kit szabaddá teremtettél, rablánczokat s hozni újra szolgaságot a réginel százszorta elviselhetetlenebbet. Isten, szabadság erős istene, légyen áldásod szabadságért villogó fegyvereink felett.

Vad ellenség készül megrohanni bennünket, hogy letiporja a méltóságokat és jogokat, melyek a népet megilletik, hogy kiirtsa közülünk a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget, az emberi nem tökélyesedésének feltételeit s ismét lealacsonyítsa a nép legnagyobb részét, hogy egy kis rész korlátlanul uralkodhassék felette, Isten ki szereteted legszebb áldásául adád a népnek a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget, gyámolítsd gonosz ellenségeink ellen fegyvereinket!

Vad ellenség készül megrohanni bennünket, melynek dézma kell és robot s a lealacsonyító jobbagyság minden egyéb jogtalan szolgálatai százszorta nagyobb mér-

tékben mint az volt a habsburgház fejedelmei alatt. Isten, ki szent felségében, nem kívánod az emberi arcz véres verejtékének gyümölcsét, hanem jósagodban minden adományodért egy hálafohászszal megelégedsz, ne engedd rablók és martalóczok zsákmányaivá lenni népedet!

Vad ellenség készül megrohanni bennünket, melynek gonosz törekvése, nemcsak honn tenni bennünket boldogtalanokká, elszakítani sziveinket oltárainktól, megfertőztetni nőinket, megszeplősiteni leányainkat, leölni tisztas öregeinket, felmészárolni szeretett kisdedeinket, elrabolni minden vagyónainkat, hanem célja e vad ellenségnek, rablánczra fűzve magával ragadni e hon népéből minél többet, hogy elvigye magával a rabság legkinosbikába, hol nyögéseire hasogató korbácsütések, panaszaira rablánczainak súlyosbitása a felelet! Isten, ki a jósnak és igazságnak istene vagy, ki a jókat kegyelmeiddel tetézvén, a bűnösöknek is kész vagy megbocsátani, ha hozzád folyamodnak, hallgasd meg fohászukat, hallgasd meg könyörgésünket! mentsd meg hazánkat e vad ellenségtől, áldd meg, mint eddig megáldád, fegyvereinket győzelemmel, hogy így messze üzven őket hazánk határaitól, szelid béke boldogító kebelén áldjuk és magasztaljuk szent nevedet.

Hallgass meg atyánk, mindenható szent istenünk, a te szent fiad a mi urunk Jézus Krisztus által! Amen.

A magyar nép buzgó áhitattal rebegte el országszerte reggel estve az egek urához e gyönyörű, bár szenvedélyes imádságot, de az orosz csapatok további hadmozdulatait meg nem akaszthatta véle.

Junius 29-én a nemzet kormánya új kiáltványt tett közzé, melyben tömegesb és gyorsabb fölkelésre buzdítá a népet — a veszély arányta-

lan növekedését és ijjesztő voltát többek közt eké-
ként festvén és jellemezvén :

„Aki magán nem segít, azt az isten sem se-
gíti meg.

Ezennel tehát kötelességünk érzetében tudtul
adjuk Magyarország minden lakosainak : hogy az
istentől, emberiségtől és erkölctől elvetemedett
..... Magyarország legyilkolása végett
csakugyan nyakunkra hozá a vad muszka se-
regeket.

Tudtul adjuk : hogy Galicziából, Arva, Sze-
pes, Sáros és Zemplén megyéken át mintegy
46,000 főnyi muszkasereg tört be hazánkba és
felvást ütközve, előbbre meg előbbre nyomul.

Tudtul adjuk, hogy ezenkívül Erdélybe is
muszka seregek törtek be Bukovina és Moldva
felől, kikkel seregeink máris véres csatákat viv-
tanak.

Tudtul adjuk, hogy a muszka segítségbe bi-
zakodva, Erdélyben az oláh lázadás újra kiütött
és hogy az istentelen császár saját utolsó
erejét is összeszedte, a magyar nemzet kiirtására.

És tudtul adjuk polgártársainknak, miképen,
ámbar oly bizonyos, minthogy isten a menyekben
van, hogy ha a muszkáknak magyar hazánkat
legyőzni sikerülne, ebből Európa minden népeinek
szolgasága következne, mégis külföldről semmi
segítséget nem várhatunk; mert az uralkodók le-

igázva tartják a népek rokonszenvét, s némán és tétlenül néznek igazságos küzdelmeinkre.

Nincs tehát senki, kiben reménylhetnénk, mint igazságos isten és saját erőnk, és ha saját erőnket fel nem használjuk, még az isten is el fog hagyni.

Súlyos napoknak nézünk elibe; de ha bátor szemmel szemébe nézünk, szabadság, boldogság, jólét és dicsőség vár a nemzetre.

Az isteni gondviselés utjai kiszámíthatlanok —kisérteteken és szenvedéseken keresztül vezeti népeit a boldogságra.

Magyarország harcza nemcsak a mi harczunk többé. Ez a népszabadság harcza a zsarnokság ellen.

A mi győzelmünk a népek szabadságának győzelme, a mi halálunk a népek szabadságának halála.

Isten minket választott ki, hogy győzelmünk által a népeket megváltsuk a testi szolgaságtól, miként Krisztus a lelki szolgaságtól megváltotta.

Ha mi győzünk a zsarnokok által reánk uszitott csordákon, győzelmünk következtében, olasz, német, cseh, lengyel, oláh, tót, szerb, horvát szabaddá lesz. Ha mi veszünk, leáldozik minden népek felett a szabadság csillaga.

Érezzük tehát magunkat a népszabadság felszentelt bajnokainak. Ezen érzélem szilárdítsa

keblünkben az elszánt akaratot; ezen akarat edzze meg karjaink erejét; ezen erő mentse meg hazánkat gyermekeinknek, mentse meg a szabadság élő fáját, mely sehol sem fog többé gyökeret verni, ha az gyávaságunk miatt nálunk kidül, a két zsarnok császár istentől megátkozott fejszéje alatt.

Magyarország népei! akartok-e meghalni e vad muszkák irtó vasa alatt? ha nem, védjétek magatokat.

Akarjátok-e látni, miként tiporják távol éjszaki kozákjai, apáitokat, gyermekeitek, feleségeitek megfertőztetett tetemeit? ha nem, védjétek magatokat.

Akarjátok-e, hogy a lakosság egy része távol Szibériába vagy a zsarnokok külláborájába elhurczoltassék, más része járomba görnyedjen a muszka kancsuka alatt? ha nem, védjétek magatokat.

Akarjátok-e lángba borítva látni falvaitokat, s leéetve, letiporva vetéseiteket? akartok-e éhen halni a földön, melyet véres verejtékkel műveltetek? ha nem, védjétek magatokat!"

Másnap Európa népeihez fordult egy époly önérzetes mint szívhez szóló fölhívással a magyar kormány, melynek fönnebbi és jobbára minden hasonló nyilatkozata a kormányzó, Kossuth Lajos lángoló és gyújtó tollából folyt.

„A magyar nemzet fegyvere, mondá ez okmányban — az osztrák sereggel már végzett.

A megszabadított országot már csak fel kel-

lett virágoztatni. Es a Habsburg-lothringi ház másodszor folyamodik a muszka zsarnok segedelméhez. S Brassótól kezdve Lembergen keresztül Bécsig 120,000-ből álló muszkahad tört be hazánkba, a népszabadság vértanuinak országába.

Mi nem tesszük le fegyverünket. Mi megvándunk Európa szövetkezett két tyránjának hadaival. Isten igazságos és egyszersmind mindenható, ki megszenteli a gyengébbnek pallosát s megtöri az elbizakodottnak és a rosznak erejét.

De egyszersmind kiáltó s komoly szózatot emelünk Európa alkotmányaihoz és népeihez.

Ti kormányok, hivatalos őrei vagytok nemcsak országotok, hanem egész Európa szabadságának és jogszerű érdekeinek is. Roppant felelőség nehezedik rátok. A bűn, melyet bármely országában Európának a szabadság és örökjog ellen elkövetni engedtek, bosszuállva fog titeket és országaitokat megbüntetni.

Ti népek, ti ébredjete fel a szörnyű veszélyre, midőn a zsarnokok hadai szövetkezve kezdik eltiporni s kioltani a szabadság szent igéjét Németalföldön, Itáliában és Magyarhazánkban.

Te büszke angol nemzet, elfeledkeztél az általad felállított be nem avatkozás elvéről s türod azt épen az alkotmányos szabadság érdeke ellen? Nemcsak nem véded a szabadság s emberiség szent ügyét, sőt a zsarnokokat szövetkezni en-

gedvén, a szolgaság diadalmát segited elő. A britt árboz kevély zászlóját gyalázat fenyegeti. Isten levonja róla áldását, ha hűtlen lesz az ügyhöz, melytől dicsőségét kölcsönzött.

Te francia republika elfeledkeztél azon elvekről, melyeket születésedkor kijelentettél. Azt mondád: Franciaország republika. A francia republikának nincs elismerésre szüksége létezése végett. Kormányt s kormányalakot változtatni természeti joga, melylyel bir minden nemzet, erre a jogczimet saját akaratából meríti. Azt mondád: az 1815. szövetséget csak létezőnek tekinted, de jogszerűnek nem ismered el. Azt mondád: szives és lélekszerinti frigre hivod fel mindazon népeket, kik általában a szabadság s különösen a republika elvét fogadják el nemzeti létök alapjául. Azt mondád: hogy te előljáró világításod által uj ösvényekre akarod átvezérelni a népeket és országokat. És mint azelőtt

Lengyelországot szemeid előtt darabolták fel a tyránok három izben,

Italiának, ha az alkotmányos, a demokratiai, a szövetséges haza kivívásában gátoltatnék, fegyveres segedelmet ígértél, és Olaszország hős fiai s kies tartományai, szemeid látásával veretnek bilincsekre.

Rómát magad hódítod meg, s adod áldozatul a pokol bálványainak.

Elhagysz mindent, a ki benned bizva, a szabadság véres útjára lépett, s erőtlenül nézed, mint gazdálkodik szép földünkön is kegyetlenül az idegen vad muszka, tapodván minden isteni s emberi törvényeket.

Törökországot az északi óriás már megfosztotta szabad akaratától.

A dunai tartományok régóta zsarnoki önkénye alatt nyögnek.

Ha Magyarországot is sikerülne leigáznia, nem hazánk sorsa, de Európáé döntetett el.

Tehát ébredjetek fel ó népei s nemzetei a szabad és keresztyén Európának! Mindnyájan, a kik a megváltó tana szerint a humanitásnak hódoltok, Mindnyájan, kik a szabadságnak lélekkel, s ha kell, párolgó vérrel áldoztok. Mindnyájan, kik az emberek és nemzetek fejlődésében az isteni jogszerűséget imádjátok. Mi nem vagyunk utolsók a sorban; a vihar, melyet nem tartóztattok fel, elsodor titeket is."

Ámbár a magyar kormány egy szóval sem merte biztatni a népet, hogy külsegély védpajzsot fog tartani a muszka invasió elé, ő maga határozottan számított erre.

Már a minisztertanács május 18-iki emlékiratában, mely először foglalkozott hivatalosan az orosz-osztrák szövetségnek akkor még a közhit szerint csak kósza hírével, nyíltan kijelenté:

„*Mi nem hisszük, hogy Európának alkotmányos kormányai a zsarnokhatalom e példátlan vakmerőségét tétlenül elnézzék. Mi nem hisszük, hogy ha a kormányok azt elnéznék is tétlenül, Európa szabad népei a nemzetek örök jogának e halálos megsértésére harczra ne keljenek. Mi nem hisszük, hogy volna Európában szabad kormány és szabad nép, melynek mind jogérzetével, mind érdekeivel ellentétben nem állana elnyomása egy nemzetnek, mely egykor a keresztyénségnek bástyája volt a keleti bálványimádás ellen, s jelenleg előharczosa a szabadságnak a sötétség és szolgaság ellen, egy nemzetnek, mely idegen segély és a szomszéd népjogok sérelme nélkül képes volt jogszerű önállóságra és függetlenségre emelkedni Európa szabad nemzeteinek sorában.*

Mi nem hisszük soha, hogy a népek elhagyjanak egy népet s hogy isten veszni engedje a szabadság és emberiség örök elveinek dicsőséges diadalát.

Mi megvárjuk az Európa, sőt az egész művelt világ által megállapított s bevallott nemzeti jogok sértetlenségének nevében, hogy Európa népei fogják teljeiteni kötelességeiket.“

Kossuth pedig ugyane tárgyban 1850-ben Kiutahiából ezt írta Teleki Lászlónak:

„Én megvallom, nem hittem lehetőnek, hogy Palmerston (tehát Anglia) az invasiót eltűrje;

azt gondoltam, hogy ha a czárnak elhatározása már bizonyossá lesz, ezt oly veszélyes dolognak lesz kénytelen tekinteni a lord, hogy ha protestatiója nem használand, okvetlenül azt fogja mondani: kísértsük meg előbb diplomaticai uton a magyarok és Ausztria közti kiegyenlítést; ha a magyarok elbizakodott makacskodása miatt nem sikerül a kiegyenlítés, én — Anglia — is részes akarok lenni a magyarok békére kényszerítésében, de unilateralis avatkozással az europai egyensúlyt fölforgatni nem engedem; ha pedig Ausztria miatt nem sikerül, s a czár mégis segíteni akarja őt a magyarok elnyomásában; én meg a magyarok mellett interveniálok. Ezt vártam, mert lehetetlennek véltem, hogy az europai egyensúly ily deplacirozása Anglia akaratja nélkül vagy éppen ellenére történhessék!“ s. a. t. *

* Azon terjedelmes emlékiratnak, melyet Kossuth 1850. márcz. 22-én az „Egyesült Államok“ népéhez küldött, egyik pontja futólag szintén érinti e tárgyat. Midőn az osztrák ház, ugymond, lábaihoz veté magát az orosz kényurnak, mi, kik kifáradtunk már nehezen nyert győzelmeinkben — aggodva néztünk a muszka beítés s oly beavatkozás elé, mely a nemzetközi törvény megszegése, s nyílt tagadása a polgárosodás ügyének, az ember jogainak, a rendnek, sőt azon elvnek is, melyet a diplomácia „a hatalmak egyensúlyának“ nevez. S azért én nem is tudtam elhinni, hogy Europa kormányai megtűrrik ezen avatkozást, sőt ellenkezőleg épen azt hívnám, hogy ők békeszerződés létrejövetelén fognak fáradozni, nem annyira a mi érdekünkben, mint azért, hogy Ausztria Muszkaországnak alárendelve ne legyen s így megakadályoztassék az utóbbi hatalom ereje és befolyásának növekedése — keleten.

E csalódását Kossuth angolországi és amerikai körutjában is többször hangsúlyozta, különösen pedig azon híres beszédekben*, miket 1858. nov. 18. és 19-én Glasgowban, a City-Hallban tartot, s melyek egyikében — az utolsóban — Palmerston magatartását a magyar szabadságharczczal, Ausztriával és Oroszországgal szemben a „kék könyv“-ből szedett érdekes okmányokkal illusztrálta.

E híres s egy időben nálunk is fölötte népszerű angol államférfi érintett magaviselete anyyira tanulságos, hogy érdemes itt egy kis helyet szorítani neki.

Ha nem csalódom, 1843 vége felé utazott a magyar kormány képviselője, Pulszky F. Londonba, s miután lerázta magáról az utiport, azonnal jelentkezett és lépést tett az angol külügyminiszteriumban, hogy „a magyar ügyeket“ illetőleg azontul direkte ő véle érintkezzenek.

A csattanós válasz imigy hangzott:

LORD EDISBURY P. F. URNAK.

Külügyminiszterium, 1848. decz. 12.

„Uram! Mult hó 15-én kelt iratára Palmerston l. megbízása folytán van szerencsém vá-

* E beszédek egy évvel rá francia fordításban is megjelentek ily cím alatt: L'Europe, L'Autriche et la Hongrie, par Louis Kossuth. Bruxelles.

laszolni, hogy az angol kormány nem vehet tudomást azon, Magyarországot s az osztrák főhatóságot illető kérdésekről, mikre ön irata vonatkozik. Az angol kormány nem áll diplomacziái összeköttetésben Magyarországgal, legfőlebb anynyiban, amennyiben ez az osztrák császári állam egy részét teszi, s ennél fogva Magyarországra vonatkozó közléseket csupán az osztrák császárnak az angol udvarnál lévő diplomacziái képviselője (Koller báró) útján fogadhat el.

Hogy a kosár annál mélyebb, az erkölcsi pof hatása és szégyene annál teljesb legyen, a nemes lord e kategorikus ajtómutatást bécsi követe által mindjárt melegiben az osztrák külügyi hivatalnál is notifikálta.

Még közönyösb és ránk nézve károsabb volt azonban eljárása az invasioval szemközt.

Midőn az aldunai tartományokba orosz csapatok nyomultak s Palmerstont Konstantinápolyból figyelmeztették, hogy ezek esetleg Magyarországot fenyegetik, ásitva felelte, hogy „vannak, akik csakugyan azt hiszik, hogy e tény nincs minden összefüggés nélkül a magyar mozgalmakkal, s hogy az orosz czár kéznél akar lenni, ha Ausztriának a rend helyreállítása végett segélyére szüksége találna lenni“.

A bécsi angol követ nem sokára hivatalosan jelzé, hogy az orosz czár az osztrák császárt a

legbehatóbb támogatásban fogja részesíteni, a stambuli angol követ pedig, sir Stratford Canning febr. 4-én az oroszok betörését Erdélybe azon hozzáadással jelenté, hogy ő és francia kollegája a portát jogainak erélyes védelmére bátoritják. De Palmerston immel ámmal s vállvonitva ezekre is csak annyit jegyez meg, hogy „az eset valóban olyan, mely alkalmul szolgálhat a portának paraszokra“!

Sőt midőn az orosz kormány vérszemet kapva, május kezdetén az orosz intervencio szándékát maga közölte Londonban s feszülten leste a hatást, Palmerston a pétervári angol követnek mindössze annyit üzent, hogy „ő fölsége kormánya a jelen esetet nem tekinti olyannak, mely sürgősen megkivánná tőle, hogy e tárgyban akármiféle véleményyt nyilvánítson“.

A konstantinápolyi angol követ kissé más-ként fogta föl a dolgot s unszolta a portát: ne tűrje, hogy az Erdélyből egyszer már kivert orosz csapatok újra berontsanak oda. de mikor e tettét Palmerstonnak hírül adta, rögtön fejére csapott egy hideg vizsugár Londonból, egy sürgöny alakjában, hogy — kívánatos ugyan, miszerint a porta semlegességét, amennyire telik tőle, föntartsa, mindazonáltal óvakodjék, nehogy erős szomszédaival kollisióba jöjjön.“

A hidegvérü lordot még az sem hozhatta

tiizbe, hogy augusztus vége felé Brunnóv orosz követ, s nem az osztrák Koller tudatá vele, mikép „Magyarország a czár lábainál fekszik“; utólag azonban „örömét“ fejezte ki Brunnóv előtt, hogy e véres tusa elvégre befejeztetett.*

Minden szentnek maga felé hajlik a keze, s a politikának érdek az iránytűje minden nemzetnek, kivéve — a magyart.

Palmerston ridegsége mögött is oly számítás lappangott, mely maig dogma a downing-streeti palotában épugy, mint az angol közvélemény külügyi kátéjában, — s melyet a magyar ügy mellett melegen fölszólaló több szónoknak feelve, Palmerston maga így formulázott a parlamentben:

„Egyébiránt magasabb tekintetek is vannak, melyeknek minden európai államférfiu szemében fontossá kell tenni Ausztria lételét. Ausztria az európai egyensulynak egyik legfontosb eleme. Ezen birodalom Európa közepén korlátja egyrésről a foglalásoknak. másrésről az invasióknak; s az európai szabadság érdekében fekszik, hogy Ausztria az európai hatalmak közt fönmaradjon. Következőleg mindaz, mi közvetlen vagy bár közvetve is távulról odairányulna, hogy Ausztria nagyhatalmi helyzetéből másodrangu állammá sü-

* L. Blue Book és Russlands Fortschritte im Norden, Süden und Westen. Aus dem Englischen des David Urquhardt. Cassel. 1854.

lyedjen, ártalmas volna Európára nézve, s nem lehetne eléggé óvást emelni ilyenemű irány ellen.“

Akinek ez angol elmélet netán zokon esik, azzal vigasztalhatja magát, hogy a 48-ki francia köztársaság még czifrábban bánt velünk.

Midőn Ledru Rollin s néhány rekonelvű társa a nemzetgyűlésben hevesen sürgették az orosz intervenczió meggátlását, Drouyin de Lhuys külügyér gunyosan biztosítá őket, hogy Franciaország már megtette e tárgyban észrevételeit a küludvaroknál s több zsákkal tőle most nem telik, a jeles s minden izében szabadsághős Cavaignac pedig egy a magyar nemzet érdekében beadott határozati javaslatot, ezzel a se hús, se halféle közvetítő indítványnyal ütötte el:

„A nemzetgyűlés fölhívja a kormány figyelmét azon eseményekre és hadi mozgalmakra, melyek Európában (ez bizony elég bő köpönyeg volt!) történnek, s átlátván e helyzet veszélyeit, mind a szabadság jövődjére, mind a republika kül- és belérdekeire, ajánlja a kormánynak, hogy azok védelmére erélyes szabályokhoz nyuljon!“

Ez alapon szavazott aztán rovásunkra 436 képviselő 184 olyan ellen, kik a magyar nemzetet tetteleg is fődözni és gyámolítani óhajtották.

II.

A magyar nép reményen fölül megfelelt a magyar kormány fölhívásának. Tömegesen fölkelt, imádkozott, böjtölt, hősileg harczolt, s akik elhullottak, utolsó sóhajukban is a hazát élteték és áldák! . . .

Nincs a világtörténetnek fényesebb lapja annál, ahol mindezek följegyezve lesznek — de a magyar nemzetre akkor e roppant fénynek csak árnyéka szállott.

Az önfeláldozást nem jutalmazta siker. Minden egyes sirhalom, pedig számuk minden csatában, minden órában rohamosan szaporodott, nem egy-egy uj bástyája lett a magyar államnak és szabadságnak, hanem lépeső, ahonnan az ellenség gyönyörrel nézhette, hogy pusztulunk és fogyunk, s hogy a nem rég diadalmas nemzeti zászló körül napról napra keskenyebb lesz a tér s rövid időn le a határszélig nyomja, üzi azt a számra túlnyomó muszka sereg. . .

Az orosz tábornokok azonban nem csupán jó katonák és ügyes vezérek, hanem egy fiúst alatt körmönfont diplomaták is voltak. . . . Mikor a magyar hadak már mindenütt hátráltak, s az utolsó hullám a magyar kormány feje fölött már már összezsapni készült, oda nyujtottak — egy törékeny szalmaszálat, kapaszkodjék belé és — megmenekül.

Egy kelepczébe esett muszka ezredes átszalasztott két tisztet Görgeyhez: kössenek fegyverszünetet s aztán béküljenek ki! Paskievics nem gyűlöli a magyar nemzetet s kész érdekében az osztrák császárnál közbenjárni.

Görgey, ha igaz (mert e részletekre nézve az ő elbeszélése addig, míg a sz. pétervári állami levéltár titkos fiókjai megnyílnak) az utókor számára egyedüli forrás, — Görgey, mondjuk — nem utasítá vissza e muszka parolát, csak annyit kívánt, hogy Paskievicshez rangjánál fogva valamivel közelebb álló egyéniség, esetleg maga Paskievics — ismételje az ajánlatot.

Az udvarias muszákák erre is hajlottak, s a varjuból békegalambbá szelidült Chruleff ezredes kieszközlé, hogy Rüdiger tábornok jul. 19-én kelt ily (francia) levéllel tisztelte meg Görgeyt:

„Uram, az én parancsaim alá helyezett hadak szemben voltak azokkal, melyeket ön vezényel; a fegyverszerencse részemre dőlt el. Mi

alatt önt követém, menetemben mindenütt azt hallám, hogy ön teljes méltányossággal s igazsággal elismeri az én hadtestem vitézségét. Önnek ezen eljárása irányomban kötelességemmé teszi, hogy én is bizonyítványát adjam a becsülésnek, melyet bennem az ön, mint vitéz katona jelleme ébreszt; s ezért határoztam el magamat, hogy e közlést önhöz intézzem. Ön tehetségei legyőzték a súlyos nehézségeket, melyek közt hadteste létezett; de nem rejheti el ön maga előtt, hogy azt ismét újabb újabb veszély fenyegeti. Én tehát önnek, uram, egész bizodalommal az alkudozás útját ajánlom. Adja ön tudtomra a feltételeket, melyek alatt ön lehetségesnek itéli megszüntetni a harczot, mely ezentul önre nézve aránytalan; és én sietni fogok kieszközleni e tekintetben ö magasságának, az orosz sereg fővezérének, rendeleteit. Szükségtelen hozzátennem, hogy ezen töle veendő szabályok teljesen meg fognak felelni az igazságérzetnek, melytől főnököm át van hatva, s egyszersmind olyanok lesznek, hogy általok az ön vitéz katonai becsülete a legkisebb csorbát sem fogja szenvedni. Fogadja ön, uram, megkülönböztetett becsülésem biztosítását. Gróf Rüdiger, főparancsnoka az orosz seregek egy hadtestének“.

Görgey német nyelven írta s Paskievicshez czimezte válaszáat, mely ekként hangzott:

Főhadiszállás Rimaszombat jul. 21-kén 1849-ben, két órákor reggel.

Az ajánlatra, melyet nekem Kotlaroff kapitány és Rüdiger hadnagy urak,* Chruleff ezredes ur nevében, a császári orosz s az én parancsom alatt álló belföldi hadak közti békét illetőleg átnyújtottak, előleg a következőkben van szerencsém válaszolni:

1. Mielőtt határozott választ adhatnék, egy vagy két napra van szükségem, hogy az ajánlott béke-feltételek felett tábornokaimmel s hadparancsnokaimmel tanácskozhassam.

2. A mi az előleges fegyvernyugvás megkövetését illeti: miután az én hadaim az ilyféle katonai szerződésekkel ismeretlenek, s ennél fogva én az ellenségeskedés felfüggesztésének felelősségét hadvezéri becsületem kockáztatása nélkül el nem vállalhatom: kénytelen vagyok a fegyvernyugvást, határozott válaszem megérkezétségig mellőzni, s csak

* Rüdiger hadnagy tudniillik saját szakállára ily békeföltételeket szabott:

1. A tábornok, törzs- és főtiszt uraknak szabadság adatik fegyvereik megtartásával széteszlani, s ha ezek az orosz seregben való szolgálatot választják, ott ugyanazon rangot nyerendik, melyet a magyar seregben birtak.

2. Ha a magyar tisztek szolgálni nem akarnak, teljesen szabadon maradnak.

3. A magyar sereg legénysége fegyverét letenni s kiadni köteles; e föltétel teljesítése után vagy az osztrák szolgálatába állhat vagy tűzhelyeihez mehet.

azt várom meg, hogy az én szónokaim is ép oly emberségesen s hadi szokás szerint fogadtassanak s eresztessenek vissza, a mint az orosz császári szónokokkal a mi részünkről történik. A két orosz szónok ur visszatérte után tehát az orosz táborba, az ellenségeskedés a maga folyamában marad.

3. Határozott válaszat a vett békeajánlatra hacsak lehet 24, legkésőbb 48 óra alatt két tizst által küldendendem meg Chrulleff ezredes urn ak

4. Nézeteimet egész Magyarország lehető megbékéltetésének módja iránt Katlaroff kapitány urral *négy szem közt* közöltem. Görgey Arthur, magyar tábornok.

Görgey e válaszat s az e'özményeket nyom-ban hadparancsnokaival is közölte a következő körlevélben :

„A főparancsnokságtól Nagy Sándor, gr. Leiningen és Pöltenberg tábornokokhoz.

„Az ide mellékelt feltételek azon meghagyással adatnak tábornok ur tudtára, hogy azok iránt velem mind a saját, mind tizsti kara véleményét hivatalosan közölje.

„Én kényszeritve érzem magamat, hogy a Paskevics tábornagyhoz küldendő választ ne egyedül a saját magam véleménye, hanem a sereg többségének nyilatkozata szerint irjam meg: mert én azon napon, midőn a kormány által letétettem s a sereg tizsti kara által önként fő parancsnokká választattam, politikai tekintetben is megszűntem lenni a sereg korlátlan parancsnoka, hanem csak a többség képviselője maradtam.

„Rimaszombat 1849-ki julius 21-kén reggel 3 óra-kor. Görgey.“

A tisztikar nézeteit és határozatát pedig szintén ez újabb átiratban tudatta Paskievicscsel:

„Főhadiszállás, Sajó Sz.-Péter 1849 ki. jul. 22.

„Az általam vezérlett sereg tábornokainak, törzs- és főtisztjeinek válasza a bennünket Vácra követő előhad parancsnokának Chrulleff ezredesnek, Kotlaroff kapitány és Rüdiger hadnagy által tett ajánlatára a következő:

„A hadsereg azon alkotmányra van megesketve, melyet V. Ferdinánd magyar király 1848 tavaszán szentesített; s a hadsereg, a maga esküje szerint, ezen alkotmány fentartásáért eddigelé híven harczolt.

„A hadsereg a maga esküjéhez a jövőben is hű maradand s fegyvereit csak akkor teszi nyugalomba, ha amaz alkotmány újra biztosittatik s minden ellenséges erő kiszorítva lesz Magyarország határaiból

„A tábornokok s tiszti kar nevében: Görgey Arthur, tábornok.“

Azon határozott válasz, melyet Görgey jul. 21-iki levelének 3-ik pontjában legfőlebb 48 óra alatt elkészíteni ígért, időközben szintén elküldött s tartalma Görgey saját följegyzései szerint körülbelül ez volt.*

„— Hogy ő egyáltalában nem volna idegen, becsületes feltételek alatt békére nyujtani kezét, ha egyedül hadai megmentése és saját személye forogna kérdésben.

„— Hogy azonban itt Magyarország megmentése forog fenn, melynek politikai létét az osztrák császár és legközelebbi környezete megsemmisíteni szándékoznak; mire a legújabb időben, fájdalom, ő felsége az orosz

* Mein Leben und Wirken in Ungarn. Leipzig 1852. II. Bd.

császár is, — arról mit Magyarország nagyobb és jobb része akart s folyton akar, valószínűleg hibásan értesítve, — erős segédkezet nyújtott.

„— Hogy ennél fogva nekünk mind addig harczolnunk kell, míg békés polgártársaink a megigáztatás veszélyétől megszabadíttatnak, vagy mi az egyenetlen harczban elveszünk.

„— Hogy mint katona s az országtól reá bizott hadak vezére csak ezen választ adhatja.

„— Hogy hiszi, miképen ez iránt a magyar seregek minden vezére vele egyenlőleg gondolkodik; minél fogva nehéz lenne Magyarországot az egyes hadvezérekkel megkísértendő egyezkedések által megbékéltetni.

„— Hogy azonban kötelességének tartandáná megnyitni s egyengetni az utat a magyar ideiglenes kormány s az orosz tábornagy Paskievics hg. között leendő titkos alkudozásokra, mihelyt a herczeg hajlandó lenne vele tudatni, hogy mily föltételek alatt köthetne Magyarország békét ő felsége az orosz czárral, s hogy ezen esetben Oroszországra nézve előleg is kívánatosb eredményt hisz kilátásba helyezhetni, mint a minőt Magyarország legteljesb megigázása is nyújthatna.“

Természetes, hogy az ilyfajta sugás-bugás és levelezés hírének hamar lába akad, s így Görgey akarva sem titkolhatta volna a magyar kormány előtt, hogy alkuszik a muszkával, s golyó helyett pisztolyt cserél s levelet vált az — ellenséggel. Jobbnak látta hát hivatalosan bejelenteni a történeteket s a váltott levelek másolatait megküldeni.

A magyar kormány fejébe nagy szöget ütött,

hogy Görgey „négy szemközt“ sugta meg egyik orosz vendégének, mik „az ő nézetei Magyarország megbékéltetésének módja iránt“, de Görgey egy jámbor utóirata e részben is eléje vágott a kérdezősködésnek kijelentvén :

„Szolgáljon fölvilágosító irányzóul a kormánynak, hogy a 4. pontban említett közlés abból állott, hogy Magyarország a maga szorongatott helyzetében *hajlandóbb lenne egy orosz, mint egy osztrák fejedelmet elfogadni*, s hogy Paskievics ez iránt a magyar kormánynyal alkudozásba léphetne“.

A magyar szabadságharcznak mindenesetre egyik legérdekesebb okmánya lenne, ha meglebbe — azon minisztertanács vagy tanácsok jegyzőkönyve, ahol e váratlan epizod fölött határoztak. Az illetők azonban, úgy látszik kivétel nélkül sirbaviszik magukkal e titkot, sőt Horváth Mihály nagybecsű műve még a következményekre nézve is eltér némileg a közvetlen érdekeltek által forgalomba hozott adatoktól.

Azon tényt mégis, s ez a fő, hogy a magyar kormány Görgey vakmerő lépését föltétlenül nem kárhoztatta s szívesen egyezkedett volna a muszkával, világosan hirdeti Szemere Bertalan, Makón, jul. 30-án kelt levele, melyben a minisztertanács nevében és megbízásából így szól Görgeyhez :*

* L. Szemere B. Levelek. (1849—1862.) Pest. Kiadja Ráth M. 1870.

„Vette a kormány másolatait azon leveleknek, melyeknek ön egyikét f. é. július 22-én Sajó-Szentpéterről herczeg Paskievics-Erivanskynak, másikat f. é. július 25-én Zsolezán, gf. Rüdiger altábornagy urnak irta.

A kormány kénytelen volt ugyan ünnepélyesen óvást tenni Europa színe előtt a muszka hatalom beavatkozása ellen, mint a mely a nemzetek közti jog ellenére történik, mindazáltal, miután a muszka hadsereg vezérletében humanitást tapasztal, mi az osztrákéban teljesen hibázott, helyeseltetik önnek azon tette, miszerint az értekezésnek folyást engedvén, a közeledést nem tette lehetetlenné. *A közeledésben fekszik diadalmunk;* mert közeledni hozzánk annyi, mint ügyünkkel megismerkedni, annyi, mint annak igazságos voltát belátni.

Meg vagyunk győződve, hogy bár Miklós Csár ő Felsége saját birodalma belső dolgait a Magyarországon évek óta uralkodó politikától eltérő alapokon kívánja rendezni, mindazonáltal az igazságnak uralkodni kellvén a politika felett, — soha nem fogott volna hazánk belső dolgaiba avatkozni, ha a legutóbbi történetekről részrehajlatlanul s hiven értesítettett volna.

Nem fogunk okoskodásba bocsátkozni, a tényeket soroljuk elő, melyek nem csálnak, melyek változhatlanok.

Szemere most körülményesen kifejti a forradalom genezisét s aztán így folytatja:

„Valóban ohajtandó, hogy a muszka hadsereg vezérei részletes tudomást szerezzenek magoknak viszonyainkról.

Fognák látni, hogy itt nincs forradalom, hanem van békés átalakulás; nincsenek a társasági rend felforgatói, hanem vannak hazafiak, kik épen a törvényes alapot védelmezik.

Fognák látni, hogy itt a közigazgatás fennakadása mellett is tökéletes a rend uralma, a személy és vagyonbátorság, mi a nép lelkülete normális állapotának bizonyága.

Fognák látni, hogy itt sok nemzetbeli harczol, de itt nincs propaganda, mely akár szomszédainknak, akár Európának veszélyes lehetne.

Fognák látni, hogy mi csak ahhoz ragaszkodtunk, mit a király maga önkényt megszentelt, hogy fél évig harczolt ellenünk a meg nem koronázott és így régi törvényeink szerint törvénytelen király hada és mi a trónvesztést mind addig nem pronunciáltuk, míg a magyar birodalom a márczius 4-iki alkotmányban szétdarabolgatván, e tette által az uralkodó ház minden eskiüt, minden alkukötést, s magát a koronát meg nem semmisítette.

Fognák látni a nemzetgyűlés legújabb határozatából, hogy a magyar kormány mind a küi-

lőmbféle nemzetiségekre, mind a görög szertartásra nézve nem az osztrák cabinet elnyomási politikáját követvén, a magyar birodalom mint barát is erősb, mint szomszéd is békésebb leend, épen mivel erejének alapját a különféle elemek összeegyeztetésében keresi, míg azt Ausztria azoknak ellenséges harczában kereste.

Lehetetlen, ha Miklós czár ő fölsége minderről úgy volna értesítve, az árulásnak segedelmet adott volna, kivált, miután a nemzeti jogokat is oly mélyen sérti; lehetetlen, hogy oly királyi háznak föntartása által a koronák fényét emelhetni vélhesse, mely erejét a gondjai alá bizott népek mesterséges összevesztésében azok kegyetlen egymást öldökléseiben keresse, lehetetlen, hogy hadseregéből már eddig is annyit hozott volna áldozatul azon királyi ház védelmére, mely a koronák bukását oly sikeresen elősegítette, mint azoknak ellenségei soh sem birták tenni, lehetetlen, hogy bukása által meghosszabbította volna a háboru iszonyait azon földön, melyben különben tökéletes belső béke volna, s melynek hantjai alatt a muszka elestek is békében alhatnának.

Midőn tehát önt egy részről oda utasítjuk, hogy bár a beavatkozást a legigazságtalanabb jogsértésnek nevezzük, a muszkák ellenében ne térjen el a háboruskodásnak azon humánus módjától, mit az osztrákok irányában ő miattok nem gyakorolha-

tott; más részről ne halaszson el semmi alkalmat megismertetni velök azon ügy igazságtalanságát, melyért véroket ontani valóban nagy szerencsétlenségnek kell mondanunk.

Nyilvánítsa ön a kormány nevében, hogy függetlenségünket, mi az 1848-ki törvényen túl az ápril 14-ki határozatban is kimondatott, minden áron védeni fogjuk.

Nyilvánítsa ön, hogy bár ápril 14-én az ország kormányformája meg nem állapított is végképen, sőt kimondatott, hogy ennek megállapításában az európai viszonyok is és a hatalmak tanácsai szives figyelembe vétetnek, oda a nemzet soha nem fog vezéreltethetni, hogy ha a korona még valakinek fogna is adathatni, azzal a habsburgi-lotharingai ház bármely tagja ékesítenék fel.

A muszka diplomatia mély és éles belátását nem kerülheti el az sem, hogy jelen álláspontjáról oly jövődőnek vetheti meg alapját, mely eltérve attól, mi elvek szerint van a muszka birodalom s a magyar a maga belsejében rendezve, a külső politikában kézfogva előhaladást biztosít, és biztosítja egyszersmind e két birodalom s egész keleti Európa békéjét, nyugalmát.

Mi a kormány megbízásából e napokban mindezenetre ön táborába megyünk, hogy ha a muszka fővezér részéről a jogtalan háboru iszonyainak megszüntetésére ismét s részletes s méltányos

békealkudozás tétetnék, küldöttjeivel előszóval is értekezessünk s eszközölhessük a nemzeti függetlenség alapján, hazánk óhajtott alapján s a béke által biztosíthassuk annak felvirágzását.“

Ambár a muszka vezérek nem sokat konyítottak a magyar viszonyokhoz, vakoknak kell vala lenniök, hogy észre ne vegyék a roppant ellentétet, mely a tisztikarnak bizonyára Görgey által sugalmazott nyilatkozata s a főnebbi közt első pillanatra szembeszökött.

A tisztikar az április 14-ki fordulatot teljesen ignorálva a 48-ki törvények és alkotmány oltalmában definiálta hivatását, míg a magyar kormány rendíthetlenül ragaszkodott az országgyűlés függetlenségi határozatához, a levél végén csak mintegy futólag odavetve kápráztatván, egy füst alatt, néhány elburkolt célzásban az így szabaddá vált koronával a muszka hiuság szemét.

Ily nyílt ellenzék és több mint elvi meg hasonlás még más, sokkal kedvezőbb körülmények közt is a muszkák malmára hajtotta volna a vizet, az adott viszonyok mellett meg épen elment volna a sütni valójok, ha még a bizonyos bukás előestéjén s egy közös sir szélén is külön alapokra helyezkedő két fél közül akár az egyiknek, akár a másiknak valami nagy konczeszsziokat tettek volna.

No hiszen nem is tettek, legkisebb gondjuk is nagyobb lévén ennél.

A kormány két megbízottja Szemere Bertalan miniszterelnök és Batthányi Kázmér külügy-miniszter aug. 1-én toppantak be Görgeyhez, Nyiradonyban, de ami aztán történt, Görgey egy, Szemere másféleképp meséli el, s mivel egyikök sem különb a Deákné vásznánál, az igazat csak isten s talán az orosz császári titkos levéltár tudja.

Görgey esküdözik, hogy Szemere kínálgatta a koronát a muszkáknak; Szemere ugyane bünt Görgeyre keni; tény, hogy mindenikök a maga hasznát kereste s muszka kegygyel, ha az alku sikerül, egymást és — Kossuthot az uraságból kiturhatni reménykedett. De Paskievics — szóba sem állt a „közös“ hirnökkel, Pöltenberggel, kit állítólag mindketten (Görgey és Szemere) külön utasításokkal láttak el — négy szemközt, — s a szégyenletes, bár megérdemlett Laufpass megírását Rüdigerre bízta, aki a következő levélben juttatta azt el Görgeyhez:

„Tábornok ur! Én tudomására adtam a var-sói herezeg tábornagy urnak báró Pöltenberg parlamentairnek hadtestemnél való megérkeztét, s ő Magassága meghagyta nekem, hogy jelenteném ki önnek, miképen az ő hadseregének hivatása egyedül harcolni, és hogyha ön alkudozni akar törvényes fejedelme iránt való alávetéséről, az osztrák sereg főparancsnokához kell fordulnia, ki ez iránt

valószínűleg teljes hatalommal fel van ruházva. Fogadja ön stb. Artánd aug, 9. gr. Rüdiger Ti-vadar“.

E vaskos modor egészen jogosult volt, s az előzményeknél fogva a legfényesb elégtétel, a mit a muszka hadvezénylet a magyar kormánynyal szem-ben magának szerezhett.

Kossuth kiáltványai a magyar néphez, s szózata Európához, kannibáloknak festi az orosz katonákat, vérszopó zsarnoknak a czárt, s pokolnak a muszka alattvalók sorsát.

Nem mondhatá-e most jogosan az orosz had-vezénylet a magyaroknak és Európának: „Ime a magyar kormány öntudatosan ámitott, hazudott és csalt! Csak a kis ujjunkat kelle kinyújtani s egyet kacsintanunk a forradalmi kormány felé, s rögtön kész volt meghódolni, Sz. István koronáját a czár rendelkezésére bocsátani, s a magyar államot és területet muszka főnhatóság alá bocsátani, tettel czáfolván meg így régibb állításait, s mutatván ki, hogy nálunk és velünk jólétet és szabadságot remél.“

Horváth Mihály ez időtájban maga is minisz-ter lévén, a függetlenségi harez történetében így indokolja és mentegeti a kormány e rövidlátó s egyszersmind hazafiatlan gyöngeségét:

„Kétségtelen tények hirdették, hogy az orosz és osztrák vezérek és táborok közt nagy megha-

sonlás létezik. A magyar kormány csak a meg hasonlás létezéséről, de annak valódi okairól nem lévén értesülve, s azokat nem is gyaníthatván: mi volt természetesebb, mint hogy az oroszoknak tudva lévő terjeszkedési vágyairól a délkelet felé, e meg hasonlást politikai okokból származtassa. Európa viszonyai ez időben oly kedvezők voltak az orosz tervek létesítésére, hogy egyáltalában nem volt képtelenség feltenni, miképen *Miklós czár megjötnék látta az időt, foganatba venni állampolitikájának egyik fő irányelvét, a Keletnek meghódítását.* És bizonyára ez most hasonlíthatlanul könnyebben sikerülhetet volna neki, mint néhány évvel utóbb, midőn azt valóban megkisértette. A magyar kormány, midőn tapasztalá, hogy az oroszok a merre csak járnak, a nép iránt mindenütt épen oly kiméletesek, mint a mily kegyetlenek s mondhatni embertelenek az osztrákok; midőn értesüle, hogy az orosz tisztikar a magyar hadi foglyok iránt ép oly nagylelkűleg, sőt majdnem barátságosan viseli magát, mint a mennyire éreztetik azokkal nemtelen boszujokat az osztrákok; midőn a Chrulleffel folytatott alkudozásnak — melynek indokait nem tudhatá, irományaiban olvasá, mikép a magyar hadi tiszteknek az ajánlatik, hogy az orosz seregbe rangjok megtartásával léphetnek be; — a magyar kormány, mondom, mind ezt tudva, látva, olvasva mi könnyen jutha-

tott s pedig tulságos hiszékenység s alaptalan ábrándozás vádja nélkül ama gondolatra, hogy mind ez talán mégis politikai okokból történhetiki A haza veszélyes állapotában tehát kötelessége volt oly lépést tennie, hogy legalább az oroszok ezen viseletének s eljárásának indokait kipuhathassa.“

Tegyük föl, hogy a magyar kormány főnnebbi számítása csakugyan alaposnak bizonyul. Nem leendett-e medicina peior morbo, a mivel a beteg hazán segíteni akart? *Kibékülni, szövetkezni vagy épen egyesülni a muszkával, hogy Magyarországot a Habsburg dynasziától és Ausztriától elszakadhasson, s ez árért kezére játszani Miklós czárnak a — Keletet, a török birodalmat s a délszláv tartományokat* — oly örült gondolat és öngyilkos szándék, a minőt csak a gyűlölettel vegyes kétségbeesés sugallhatott.

Igy ítelt e tárgy fölött *Irányi* Dániel is „*Historie de la Revolution de Hongrie 1848—49*“ czimű munkájában. *

„Görgey ötletét, ugymond, *melyet a magyar kormány* (s így és azzal együtt Kossuth) *is helyeselt*, hogy Sz. István koronájával egy muszka herczeg ékítették föl, csak kárhoztatnunk lehet. Nincs is egyéb mentség, mint az, hogy a magyar nemzet határtalanul gyűlölte az osztrák uralkodó-

* II. köt. 568—9. l.

házat, s hogy a hadsereg és nép (?) ha a két rossz, vagy is aközöl, valjon vissza akar-e térni az osztrák járom alá vagy alkotmányos (!) királyul egy muszka herceget kapni? — választani kényszerül, okvetlen ez utóbbinak adott volna első-seget.“

„De ha ez volt is a kétségbe esett tömeg meggondolatlan kívánsága, a kormánynak nem volt szabad feledni a végzetes és bizonyos következményeket, amik az általa is helyeselt tényből önként folytak volna. Ha az alku valóban czélt ér s Leuchtenberg hg a magyar trónt elfogadja, Magyarországnak örökre vége van. Akármilyen s bármekkora függetlenség biztosított volna is számára, tiszteletben soká egyik sem tartatik vala. Előbb Oroszország szövetségese, majd hűbérese, végre alattvalója Lengyelország példájára lassanként nemzetiségétől is megfosztatván, végkép elenyészik és megsemmisül. Oroszország sokkal jobban ért a mesterséghez, mint Ausztria, hogyan kell egy nemzetet megölni és fölemészteni.“

„S a magyar kormány ez elhatározása annál kárhozatosb vala, mivel a legkisebb sikerrel sem kecsegtetett.“

Részemről egy hajtófára sem becsülöm Miklós czár lovagiasságát, s habozás nélkül fölteszem, hogy ez egymaga az üzlettől vissza nem tartóztatta volna; de abban már igazat adok Irányinak,

hogy Európa a csínyt egykedvűen és ölbetett kézzel bajosan tűrte volna.

A muszka diplomacia jól tudta, s ha nem tudta, megérthette Palmerston általunk is idézett beszédéből, hogy a muszka intervenczió ellen a hatalmak leginkább azért nem tiltakoztak, mert az európai súlyegyenhez Ausztria lételet nélkülözhetlennek vélték. E szempont fosztá meg Magyarországot jogszerű harcát a külső támogatástól; de érvényesül vala ez bizonyára Oroszország rovására is, ha a czár Ausztriát hitszegő csalással szétrobantani, s a magyar birodalmat direkte vagy indirekte annektálni vállalkozik.

Kossuth tisztelői később az ő fényes nevét e disztelen lépéstől mindenkép különválasztani erőlködtek, de ő maga soha sem tagadta el részességét, becsületével nem férvén össze egyfelől ily hazudozás, másfelől meg okot sem látván a tagadásra.

Kossuth még azon utasításban is, melyet Widdinből 1849. szeptember hóban intézett külföldi ügynökeihez, első helyen egy Koburg hget, s ha ez kivihetlenné mutatkoznék, újból egy *Leuchtenberg hget* öhajtott és jelölt ki a magyar trónra, — sőt midőn Sandford tbnok 1859. május 30-án, a krími háboru küszöbén, Alpha-Roodban, St. Johns Woodban fölkereste, angolországi és amerikai határtalanul éles oroszellenes nagyszabásu nyilatkozatai daczára azon hitét fejezte ki ven-

dége előtt, hogy ha Oroszország segélyt ajánlana Magyarországnak az osztrák zsarnokuralom lerázására, e segélyt Magyarország el fogná fogadni. Ilyesmi nemcsak lehetséges, de valószínű, ámbár igen félelmes kimenetelű. Mégis jobb, mint tűrni az osztrák zsarnokságot.“ *

* Így vélekedett csaknem az egész emigráció, mely a krimi háborút az osztrák-orosz barátság szemfedőjének nézte. Maga az effélékben higgadt és bizalmatlan Szemere fölvetvén a kérdést (La question hongroise 1848—1860. Páris. Denta.) elleneztek volna-e a többi hatalmak, ha Napoleon és Viktor Emmanuel a béképontok közé azt is fölveszik, hogy Magyarország alkotmánya és határai visszaállittassanak, Oroszországról ezeket írta: La Russie ne regrette, que trop la faute commise en 1849. lorsqu'elle prêta mainforte à l'Autriche pour écraser cette libre Hongrie, ou ses nationaux slaves et ses correligionaires grecs jouissaient si largement des bienfaits que la liberale constitution hongroise garantissait à tous les habitants du pays, sans distinction de nationalité, ni de religion. Et à un point de vue plus general, ce fut — on en convient aujourd'hui à Saint Petersburg — une grave faute commise par Nicolas I-er lorsqu'il alla en Hongrie arreter la chute inévitable du trône des Hapsburg; l'attitude prise depuis trois ans par la Russie envers l'Autriche nous est un sur garant, qu'en aucun cas Alexandre II. n'irait renouveler la faute de son prédécesseur, qui cessa d'être bon Russe, quand il eut la funeste pensée de sauver l'Autriche.“

Mellesleg megemlítjük, hogy az osztrák-olasz háború alatt a „Kölnische Ztg.“-ban egy állítólag Kossuthtól származó „Szózat“ jelent meg, mely biztatta és biztosította a magyar népet, hogy ugyanaz az orosz, aki tíz év előtt Magyarországot eltiporta, ugyanaz fog most segítségünkre jönni. Miután köztudomású tény volt, hogy az orosz kormány turini követe által forma szerint tiltakozott egy „olasz magyar legio“ szervezése ellen, Kossuth ilyesmit nem ígérhetett s a kiáltvány bizonyára apocryph volt.

III.

A szalmaszál, melyhez a fuldokló magyar kormány a megmenekülésnek inkább ösztönszerű mint öntudatos reményével kapott, az első erősebb érintésnél, mint láttuk, összetört.

Mit mivelt hát a fuldokló?

Teremtett magának — képzeletben — egy ujat, s tegyük mindjárt hozzá: még az előbbinél is gyöngébbet, vékonyabbat, silányabbat.

A magyar szabadságharcz első szikrája lenn, az Aldunánál vetett volt lobbót, s első stadiumában, amennyiben a hazának minden lakosa a 48-ki törvények által egyuttal annak polgára lett — polgárháború vala.

Nem mint a bécsi tervek vak eszközei, nem mint a kamarilla zsoldosai és szolgái lázadtak föl a horvátok és rácok a törvényes magyar kormány s a magyar nemzet ellen! Zászlóikon nemzetiségi jelszavakkal, ajkaikon nemzetiségi igényekkel ragadtak ők fegyvert, szállottak a sikra, rohantak a csatába, legnagyobb részök távolról sem sejtván, hogy az udvari reakció bolondjai, s hogy az ádáz

tusa és véres viaskodás végén vezéreik számára lesz ugyan rang, hivatal, rendjel, nyugdíj és helyen-völgyön lakodalom; a horvát, szerb és oláh népnek ellenben lakatot ütnek a szájára, s ha nagyon fészkelődik, vasat a kezére és lábára is csak úgy, mint — a magyaroknak. . .

A forradalmi kormány eleinte csak nyers erővel szándékozott és próbálta elnyomni, vagy mint Kossuth szeretle mondani, eltiporni az alvidéki mozgalmakat, de utóbb észrevévén és fölismervén, hogy az ellentáborban igen sokan bona fide csatlakoztak a fölkeléshez s inkább áldozatok mint czinkosok: enyhébb és méltóbb békítési eszközökhöz nyult s a nemzetiségi óhajokat lehetőleg kielégíteni iparkodott.

Szemere Bertalan elnök és belügyminiszter még májusban értekezletre hívta össze Debreczenben az oláh származású képviselőket, s itt egy ideiglenes javaslatban állapodtak meg, melynek főpontjai így hangzottak:

I. Az oláhok, mint külön nemzetiség, kívánságuk szerint az okmányokban jövőre románoknak fognak neveztetni.

II. A magyar kormány azon óhajástól lelkесitve, hogy Magyarország minden nemzetisége önállólag fejthesse ki magát, a románoknak következő biztosításokat nyújt nemzetiségök tekintetében:

1. A magyar nyelv diplomatikai használata csak a törvényhozás és a közigazgatási ügyekre fog terjedni; a községi ügyvitel nyelvét a törvényhatóságok határozzák meg.

2. Azon megyékben, hol a románok többségben vannak, a tanácskozás nyelve román és magyar egyaránt lehet; a jegyzőkönyv mind a két nyelven vihető; s csak a nemzet-gyűléssel, a kormánnyal s a többi hatóságokkal való közlekedés legyen magyar nyelven.

3. A román iskolák nyelve román.

4. A szóbeli eljárásu törvénykezésnél az illető hatóság nyelve használtatik.

5. A románok folyamodásaikat anyanyelvökön nyújthatják be.

6. Az ó-hitü vallás, az egyázi s iskolai igazgatás tekintetében a többi vallásokkal egyenjogu, a románok püspökeiket a szerb papságtól függetlenül választthatják, s azok egyike patriarcha czimet nyerend.

7. A görög egyház részére a miniszteriumban külön osztály lesz fölállítva, kizárólag e vallásbeli egyénekből.

8. Iskoláik s templomaik minden más vallásokéival egyenlő jogban részesülnek.

9. Egyházi és iskolai alapítványaikat magok kezelendik.

10. A pesti egyetemnél számukra theologiai kar állittatik fel.

11. Egyházi zsinatot évenként tarthatnak.

12. Azon községekben, hol többséget képeznek, a nemzetőrség vezényleti nyelve román lehet.

13. Minden álladalmi hivatal nyitva lesz előttök.

III. Kik a magyarok ellen felkeltek, fegyvereiket a legközelebbi polgári hatóság kezébe leteszik.

IV. A multakért mindenki amnestiát nyer.

V. A fölkelt nép Magyarország függetlenségére két hét alatt esküt mond s fegyverét beadja; aki ezt nem teljesíti, az amnestiában nem részesül.

Ez olaját Drágoss belényesi képviselő vállalkozott Janku oláh népvezérhez vinni, s ha egy véletlen epizód útjába nem lép, talán célhoz is ér. Így életével fizette meg nemes missióját. Sajat fajrokonai, mint árulót, agyonverték. . .

A csatatér izgalmas eseményei most egy időre háttérbe szoríták a nemzetiségi kérdést, de a muszka invasioval és azzal, hogy a magyar kormány az intervencziónak főleg nemzetiségi rugókat és jellemet tulajdonított, ismét napirendre került.

Csaknem ugyanazon órában, melyben a minisztertanács az oroszsal alkuba bocsátkozott — háttározta el a nemzetiségi viszonyok rendezését s a nem magyar részről emelt nemzetiségi kifogások és pa-

naszok megszüntetését is, s különösen a republikanus, s e czimen hyperliberalis és a hazátlanságig világpolgár Szemere B. tüzesen neki feküdt e gordiusi csomó „kardnélküli“ megoldásának.

„Barátom! irta július 25-én Szegedről az Aradvárát megsejmlélni párnapra eltávozott Kossuthnak — ma tanácskozmány volt a nép fajki-békitések iránt. Én is csináltam kettős javaslatot; egyik négy pontból álló, melyben a nemzetgyűlés általános nyilatkozván, az ügyet utalja a kormányhoz; másik 16 pontból álló, melyben nem csak a román, rácz, hanem minden más ajku népségek nyelvi viszonya megállapittatik.

„Az valami szörnyű a háznak rövidlátása, politikai vaksága. A radical párt bajnokai nyilatkoznak mint 1832-ben, midőn a magyar volt minden, a szász, oláh csak nép. Jól szolt Batthyány, és én majd egy órai válaszomban élesen voltam kénytelen fellépni, melyben kimondám, hogy azon általánosságok, azon még mindig aristokratikus — magyar felfogása a democratiában más népségek követeléseinek, elveszti a nemzetet és én kezemet mosom e politikától. Reményilem, nem szoltam siker nélkül, s a véleményeken jó nagyot csavarítottam.“

A Szemere-féle javaslat Kossuth korrekturája után, saz ő döntő pártfogásával és helyeslésével jul. 28-án jutott a ház elé s egyhangulag elfogadtatott.

E nevezetes törvény a következő intézkedésekkel remélte lefegyverezni és megnyerni az ellenséggel tartó nemzetiségeket :

1. Az országban levő különféle nyelvek s g. szer-tartásu egyházakra nézve addig is, míg a kidolgozandó alkotmány szerkezetéhez képest részletes intézkedés történék, részint a haza nem magyar ajkú polgárainak bővebb megnyugtására, részint a kormánynak ideiglenes rendezési intézkedéseiben utasításul, határozatképpen kijelentetik :

1. A magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése, következőkben ezenel biztosittatik ;

2. Országlati, közigazgatási, törvénykezési, hadügyekben, mint diplomatikai nyelv a magyar használtván, az országban divatozó minden más nyelvek használatára nézve kimondatik :

3. A községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat; a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezettetni, mely szabad választás szerint megállapittatik.

4. A törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásáiban mind az, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát, akár magyar, akár anyanyelvén előadhátja.

Mely törvényhatóságban valamely népfaj az összes lakosság felét túlhaladja, ott a jegyzőkönyv, ha kívánatik, annak nyelvén is szerkesztendő.

De a levelezések a nemzetgyűléssel, kormánynyal és minden más t. hatóságokkal mindig magyarul vezetendők.

5. Ha az esküdtszék vagy az első bíróságu törvényszékeknél a szóbeli eljárás behozatik, a 4 pont alatt

kimondott elv ezen bíróságok előtti eljárásokra is kiterjesztetik.

6. A mely nyelv községi nyelvvül meg van állapítva, azon községekben a nemzetőrök ugyanazon nyelven fognak vezényeltetni.

7. Az elemi tanodákban tanítás nyelvvül mindig a községi vagy illetőleg az azon egyházi nyelv fog használtatni.

8. Az egyház községnek anyakönyvei és egyházi ügyei, az egyházbeli község anyanyelvén fognak vezetettetni.

9. Folyamodványát mindenki anyanyelvén is bárhová benyujthatja.

10. A görög szertartásuak zsinata összehivatván, egyházi és tanodai ügyeikben, mint bármi más hitfelekezetibeliek, szabadon intézkedhetnek, püspökeiket szabadon választhatják, a román és szerb ajkuak egyházbeli egységének kérdése szinte e zsinatra bízatik.

11. A görög szertartásuak egyházai és tanodái mindazon kedvezményekben részesítettnek, mellyek az állalom által más vallásbelieknek meg fognak adatni.

12. Tanodai és egyházi alapítványokat a görög szertartásuak kizárólag maguk kezelendik.

13. Számukra a budapesti egyetemnél külön hittanikar fog felállittatni.

14. Hivatalra és tisztségre alkalmazás, nyelv és vallás figyelembe vétele nélkül, általában az érdem és képesség szerint fog történni.

15. A kormány felhatalmaztatik és illetőleg köteleségévé tétetik, ezen elvek alapján foganatosítani illető rendeleteit és intézkedéseit.

16. A kormány felhatalmaztatik, különösen a ro-

márok és rácok előadandó jogszerű kívánatainak eleget tenni, sérelmeiket orvoslani, rendelet vagy a nemzetgyűlésen hozandó törvény által.

17. A kormány felhatalmaztatik, mindazoknak, kik az általa kitűzendő idő alatt fegyvereiket letevén, megternek, és a függetlenségi esküt leteszik, a nemzet nevében megbocsátani.“

Hát hiszen ha nem a muszka had veri a magyart, hanem megfordítva, semmi kétség, hogy a nemzetiségek eszköz nélkül kaptak volna e nagylelkű ajándékon; így még erkölcsi elismerésre sem birt az szert tenni.

„A lelkiismeret furdalta Kossuthot mondák némely ellenei, — s mint a haldoklók rendesen, hatalmának végperceiben ő is ily őszinte és töreldelmes gyónással akarta kiérdemleni a historiai abszolutiót azon nagy bűneért, hogy a nemzetiségek, s különösen a horvátok iránti kihívó magaviseletével s döllyfös válaszaival oly vészes és véres polgárháboruba sodorta a hazát!“

„Korán sem áll! jegyezték meg mások. Elkésett fogás, boszuért lihegő spekuláció az egész! féllábbal már künn az ország határain, s nem tarthatván attól, hogy e törvény végrehajtására alkalma fog nyilni, egy kakuktojást akart a diadalmas kétféjű sas fészkébe lopni. Hadd kelljen ott ki s rikácsoljon telhetetlen éhességgel mindig szaporodó és fokozódó követeléseket fülébe, ha dédelgeti; vagy comprimittálja a szláv világ előtt, ha erőszakosan elnémitja . . .

Akadtak azonban olyanok is, kik — tisztességesebben, s mint a későbbiekből ki fog tünni, bölcsebben és helyesebben ítéltek a Kossuth eljárása fölött.

Ezek belátták, hogy Kossuth „meghajtvá bár, de törve nem“ vonul el a küzdtérről, s hogy a legelső alkalmas pillanatban ismét megjelenik s kész lesz újra kezdeni a harczt.

Okulván a multon s mintegy előérezvén, hogy a magyarországi szláv fajok nehezen fogják beérni a bécsi kormány hála dolgában tradicziionalis szükmarkuságával — a jövőre nézve K. a nemzetiségeket is fölvette szeréntök a siker szükséges tényezői közé, s hogy közreműködésüket előre biztosítsa magának, foglalól e csábító és szemkápráztató törvény irott malasztját hagyta rájuk.

Résziünkről föltétlenül aláírjuk ez okoskodást, minthogy alapossága mellett későbbi tények végtelen sora tanuskodik.

Akadnak azonban olyanok is, kik — tisztas-
ságesebben, mint a későbbiekben ki fog látni,
elősebben és helyesebben ítélték a Kossuth eljá-
rást fölött.
Ezek belátták, hogy Kossuth „meghajtva bár,
de előre nem” vonul el a külföldről, a hogy a
legelő alkalmas pillanatban ismét megjelenik a
Kossuth és jött kezdeni a harcot.

IV.

„Az 1849-ki körülmények közt a forradal-
mak zavarában már világosan (?) mutatkoztak az
alakzatok, melyek az osztrák monarchia szétbom-
lásának következtében az új státus-rendszert, az
egyetlent, mely *Europának tartós békét adhat*, ké-
pezendők valának. Mert mik lettek volna e vál-
tozás valószínű eredményei? Bizonyára nem má-
sok, mint hogy az osztrák monarchia helyett a
*Duna völgyében egy demokratiai alapu államszövet-
ség alakul, melyek magkövét Magyarország képe-
zendé, s mely már életelvénél fogva erős, legbiz-
tosb védgátat vethet vala az orosz terjeszkedés-
nek s alakulása által részben már a keleti kérdést
is megoldandó vala*: továbbá hogy a német száz-
fejűség egy erős birodalomma tömegesül egy rész-
ről Franciaországgal (!!!), másrésről *ama duna-
völgyi államtömbbel való szövetsége által szinte
az oroszoknak vetendő egyensúlyt*; és végre, hogy
az olasz tartományok jármaik alól fölszabadulva.
nemzetiségök közös kapcsa által szintén egy ha-

talmas egységes státussá alakulandának. Az új státusrendszer létalakjait ekként egy Franciaország, egy Olaszország, egy Németország, egy dunai államszövetség s egy Oroszország valának képezendők“.

Ámbár az európai térképnek ez érdekes új rajzát Horváth Mihály, a magyar nemzet legnevesb történésze csak pár évvel a forradalom után fundálta ki, nem ugyan „világosan“, mint ő állítja, de homályos körvonalakban ott lebegett az már a független magyar kormány, s első helyen a kormányzó, Kossuth szeme előtt is.

Kétségbevonhatlan tény, hogy a magyar kormány több „fölvilágosító jegyzéket“ intézett Belgrádba, így akarván a rácz lázadást természetes menhelyétől és kifogyhatlan segédforrásaitól megfosztani s egy füst alatt utat egyengetni „a dunai államszövetség“ ködképéhez; ami pedig a szomszédos Oláhországot illeti, Kossuth még a forradalom végnapjaiban is, mikor már magunkon sem birtunk segíteni, s a győzelmes orosz hadak, mint árvíz söpörtek el utjokból mindent, ami ellenállt és dacolni próbált velök, — ily utasítást küldött Bem tábornoknak:

„S most igen fontos dologra altábornagy ur!

Bolexes és Bolliak, oláhországi emigrans urak ajánlatot tettek oláh legiot alkotni.

Elfogadtam az elvet, detaillok végett altábornagy urhoz utalám őket.

Ajánlom őket. *A dolog igen fontos.* Ha ön Oláhországba nyomulna, *amit igen szeretnék,* e zászlóalj az avant-garde-ot képezhetné. *A következő eredmény felszámíthatlan volna.*

Ha a dolog oláhhonbai menetelre kerül, kérem az urakat pár nappal azelőtt tanácskozásra hívni föl, hogy előre intézkedhessenek, mert ohajtandó, hogy ottan barátoknak tekintsenek. Igen szükségesnek vélem megmondani a proclamatióban: „mint a törökök s oláhok barátai jöviünk, *főlszabadítani őket az orosz nyomás alól.*“

Az orosz seregek rohamos előnyomulása s a katasztrófát siettető más mellékokok miatt Bem tábornok persze a nagylelkű főlszabadítási tervet nemcsak nem valósíthatta, de alig egy hó múlva Kossuth s a szabadságharcz annyi jelese maguk is e szomszédok oltalmára szorultak, a világosi gyásznap után hazátlan földönfutókká és üldözött bujdosókká válván.

Mindnyájan, tudjuk mily ritka vendégszeretet, s részvét köszönté ekkor a magyar menekülteket török földön, s hogy Kossuth impressionabilis lágy kedélyére ez nem maradhatott mélyebb hatás nélkül, mutatja többek közt az „Egyesült államok népéhez“ intézett brussai emlékiratának következő szép helye is:

„Azon pillanatban, midőn alig reméltem többé vigasztalást e földön, im, a könyörület istene megszabadítá nőmet s ezernyi veszély közepette megsegíté, hogy számkivetésem helyén egyesülhessen velem. Mint üzőbe vett vad, öt álló hónapig nem talált nyughelyet szülőföldén s a . . . bakói még jutalmat tüztek ki fejére. De ő megszökött a zsarnok boszuja elől, s mint Noehnak a szivárvány, — ő is nekem és menekült társaimnak reményt hozott a rendületlen magyar nép *s békességet azon szomszédok részéről*, kik kevéssel előbb még ellenünk harczoltak, most pedig futni segíték az anyyira rágalmazott Magyarország kormányzójának nejét. . .“

Ha tehát már régebben is kész volt a nemzetiségeknek politikai érdekből és számításból jelentékeny konczesziokat tenni, menynyivel inkább hajlandóvá kellett lennie erre most, midőn a hála is ösztönözte, s maga a gondviselés is ez irányba látszott őt terelni azzal, hogy nejének csodálatos megmentésében „a nem rég még ellenséges“ nemzetiségeknek oly kiváló szerep jutott.

Alkalom, hogy Kossuth e tárgyban nyilatkozzék, hamar kínálkozott.

A párisi magyar emigranstelep Teleki László elnöklete alatt bizottságot alakított a szegényebb menekültek támogatása és avégett, hogy a bukott ügynek kinn minden alkalommal és módon s leg-

kivált sajtó útján ügyvéde, istápjá és ápolója legyen. Ez emberbaráti nemes szándék és hazafi buzgóság eleinte sok akadályba ütközött, minthogy a francia közönség és sajtó a magyar szabadságharcz valódi jelleme felől épen nem, vagy ami még többet ártott, rosszul volt tájékozva.

„A szabadelvű Róbert Cyprien (panaszolja naplójában Szemere), a doctrinair Desprez, a diplomata Bourgoing, a republikanus Lamartine mind azt mondák, mikép mi magyarok a többi fajokat elnyomók, mikép mi csak annyiban tartók tiszteletben a nemzetiségi nagy elvet, amennyiben nekünk kedvezett, szóval mi mint hódítók a történeti jogot fölébe helyezők a nemzetiségi jognak.“

A párisi emigráció nem tűrhette, hogy a nemzeti szükkeblőség és nemzetiségi önzés lealázó vádja rajta száradjon a magyar néven és forradalmon; s erősen törte fejét, hogyan? mivel mossa le e szégyent? s czáfolja meg az ott künn még jóakaró körökben is készpénz gyanánt fogadott szemrehányásokat?

Végre is abban egyeztek meg, hogy „a nemzet képtelen lévén nyilatkozni, az emigráció veszi kezébe a nemzetiségi kérdést s annak minden ellenvetést és rágalmat elnémitő megoldására ő maga készít javaslatot.“

Neki feküdtek hát rögtön, s rögtönöztek egy csonka parlamentet, de minthogy házszabályokról

elfeledtek gondoskodni, magánál külön legényt pedig a fényes gyülekezetben ismerni egyikök sem akart — egyszer csak azt látták, hogy a nemzetiségi magna chartának Babeltornya tető alá itt bizony soh sem kerül, s hogy a hosszú vajudás valamikép egeret ne szüljön, s a hosszú betegségnek ne halál legyen a vége — Kossuthot keresték meg, írjon ő egy recipét s mondja meg, mi lehetne az a csodaflastrom, melytől a magyar állam e nyitott és legveszélyesb és legfekélyesb sebe biztosan begyógyulna? . . .

Kossuthnak, ki mint már jeleztük, lelkiileg amugy is disponálva volt ily tetre — nagyon kapóra jött a fölszólítás. Leült s egy huzomban megteremté azon javaslatot,* melyet itt részint a

* *Irdnyi Dániel*, pár év mulva egy vaskos munkát irván a magyar szabadságharcz politikai részéről, az első kötet végén ily bevezetéssel látta el e függelékül odafüggesztett javaslatot:

„Les Hongrois regrettent la lutte fratricide. Dès le lendemain de la défaite rendue générale par l'ingratitude autrichienne, ils ont tendu la main à leurs ennemis de la veille. Leur haine implacable se concentre toute contre l'oppresseur impérial, et leur profond désir est de s'entendre avec leurs frères croates, serbes, roumains et saxons. *Ils sont, dès aujourd'hui, prêts à tout accommodement*, qui, sans être incompatible avec les légitimes intérêts de la Hongrie politique, pourrait sauvegarder les droits de toutes les nationalités. Mais la situation présente du pays ne permet pas, on le conçoit sans peine, la discussion des bases à donner à la future organisation de la Hongrie. Si donc il n'est pas possible aux Hongrois de Hongrie de les poser, ces bases de réconciliation, il appartient aux Hongrois exilés, qui représentent à l'étranger la Hongrie, d'exprimer la pensée qu'ils croient être celle de leur nation et de la pro-

szerző, részint a tárgy históriai jelentőségénél fogva
szószerént közlünk.

poser à l'examen, à l'approbation de tous leurs concitoyens de quelque
race qu'ils soient.

Or, voici ce que l'homme le plus important du pays, en
1848, et depuis lors, le plus important de l'émigration, Louis Kos-
suth étant encore en Asie mineure en 1851 répondit à ses amis
qui le consultaient sur les moyens propres à reconcilier les différents
populations de la patrie hongroise.

Kossuth Lajos terve Magyarország politikai újjászervezésére, a nemzetiségi kérdés tekintetbe vételével.

A francia köztársaság világosan tanuskodik azon igazságról, melyet teljes életemben hirdettem, miszerint

A népfőnség elvének kikiáltása határozottan elégtelen az egyéni jogok és a közszabadság biztosítására, ha egy tulságos hatalmi eszközökkel felruházott kormány és egy törvényhozó gyűlés (ha mindjárt az általános szavazatjog kifolyása is) a népfőnség egyedüli közegeit képezik. Elégtelen azért, mert a gyűlés a törvényhozói mindenhatóság birtokában van, midőn egyuttal ő van egyedül hivatva a törvényes ellenőrzést gyakorolni a kormány által elkövetett törvénytisések felett.

Meglehet azonban, hogy ez az öszpontosítás felé hajló irány a francziáknál hagyományos ösztön következménye, mely a nemzeti jellemben gyökerezik.

Bármint legyen a dolog, a magyaroknál e hajlam nem létezik. Az ő nemzeti jellemök ellenkező irányban fejlődött. A magyar nemzet inkább a szabadság mint a hódítók dicsősége után vágyik.

Mint magyar, ismervén nemzetem jellemét, s magamban hordván abból egy részt, nem keresem hazám jövőjét a tekintélyben s hatalomban, hanem a szabadságban.

Ám dicsérjék az erős kormányt azok, kik a rendet ürügyül használva, uralomra vágnak. Részemről azt tartom, hogy a rendnek nincs szilárdabb biztosítéka, mint a nép elégtételsége, melyet viszont csak a szabadság képes adni. Ennélfogva ellene vagyok az öszpontosításnak, utálom a mindenhatóságra törekvést, akár a törvényhozó, akár a végrehajtó hatalomnál és soha sem akarok járulni oly intézmények megállapításához, melyek egyfelől az *emberi jogokkal ellenkeznek*, miket az állam védeni, nem pedig felemészteni köteles, s melyek másfelől a politikai szabadsággal állnának szemközt, mert a hatalom nem öszpontosítható másként, mint a szabadság rovására.

Kivánom, hogy az emberi jogok és a közszabadság biztosítva legyenek minden beavatkozástól.

Ezt alapul véve, kifejtem azon elveket, melyekre én hazám jövődöbeli szervezését öhajtanám alapítva látni.

Az alapelv a nép fönsége vagy az önkormányzat.

Nép alatt értem a honpolgárok egyetemességét.

Ez az értelmezés felteszi a jogegyenlőséget, következőleg az *általános szavazatjogot*.

De a honpolgárok összesége, a szavazatjog gyakorlata s az abból kifolyó meghatalmazványok által, a népfönség organumát csupán az államot illető ügyekre nézve képezi.

Vannak e népfönségnek még más organumai is.

Az egyén, az egyéni jogok gyakorlatában; a család a családi ügyekben; a község a községi ügyekben; a megye a megyei ügyekre nézve ép oly sérthetetlen közegei a népfönségnek, a minő a nemzet a maga összeségében, az állam ügyeire nézve.

Van számos család, mely rosszul kezeli saját ügyeit;

de azért nem létezik a világon oly kényuri hatalom, mely magának követelné a jogot kezelni a családok ügyeit oly ügy alatt, hogy azokhoz náluknál jobban ért.

Valamint a család, úgy az egyén, a község, a megye is birjon a szabadalommal, hogy önmaga igazgassa dolgait.

Szabad országban szükséges, hogy a polgároknak szabad legyen magukat kormányozni mindenben, mi jogaikra vonatkozik, melyeket mint egyének, mint családtagok, mint község, vagy mint megye birnak.

Az egyén jogai nem függhetnek a család tetszésétől, sem a község jogai a megye vagy állam kényétől. E mellett kell, hogy az egyén találjon védelmet a család önkénye ellen a községben; a község önkénye ellen a megyében; a megyéé ellen az államnál, s végre az állam ellen az alkotmány által elismert egyéni, családi, községi és megyei önkormányzat sérthetlenségében. *A megye meglegeli saját oltalmát azon szabadságában, miszerint megtagadhatja a kormány önkényes rendeleteinek végrehajtását,* továbbá a tisztviselők felelősségében, mely biztosítva leend, mihelyest minden egyén, család, község vagy megye fel lesz jogosítva panaszt emelni minden tisztviselő ellen, bármily magas állásu legyen is s megfenyítettetni minden hatalmi visszaélést oly bírák által, kiknek határozatai a nyilvánosság ellenőrzése alatt állnak.

A szabadságot, melyet az egyéni jogok körében követelek, szintugy kívánom a családi ügyek kezelése körül, valamint a községi és megyei ügyekben. Szabad ember nem érheti be a politikai szabadság ama végtelenül csekély adagával, melylyel a választások perczében élhet, midőn a szavazatok vedrébe belevet egy választó czédu-

lát sok ezerek vagy éppen milliók közé. Szükséges az is, hogy magát sérthetlennel érezze egyéni jogaiban, és hogy folytonos befolyást gyakoroljon a község és a megye ügyeiben.

Ehhez képest:

I. Az egyénről.

Szükséges hogy az egyéni jogok föl legyenek sorolva az alkotmányban. Ki kell jelenteni, miszerint a jogok se nem módosíthatók, se el nem törülhetők a törvényhozó által.

Az egyéni jogok pedig — csak a főbbeket számolom elő — ezek:

- a gondolatszabadság (sajtószabadság),
- a lelkiismeret szabadsága (vallásszabadság),
- a társulási szabadság.

Mind e szabadságoknak nincs más határa, mint a mások jogai sérthetlensége (? ?)

Szerintem az az ember sérthetlen jogaihoz tartozik társulni embertársaival erkölcsi vagy anyagi érdekek fejlesztése és biztosítása végett.

Egy hitvallásu egyének egymással társulnak s meg van az egyház. Az egyház egy társulat, semmi egyéb; oly társulat, mely szabadon szervezkedik és kormányozza magát. Semmi köze az államhoz s az államnak semmi köze hozzá.

Vannak országok, melyek lakói különböző nyelveken beszélnek, és így különböző fajokhoz, vagy ha úgy tetszik, különböző nemzetiségekhez tartoznak. Ezek vagy egymással összekeverve élnek, vagy, habár többé-kevésbé tömör zömöket képezve, azon területen vannak

telepedve, mely természetánlag és történetileg az államat képezi.

Mi történjék a nemzetiség érdekében? Feloszszák-e a lakosok az állam területét a különböző nyelvek szerint?

Ez vagy anyagilag lehetetlen, mivel a nemzetiségek egymással összevegyülve laknak, vagy legalább politikailag lehetetlen a nélkül, hogy az állam felbomlásnak kitéve ne legyen, s hogy a többi nemzetiségek joga csorbát ne szenvedjen.

Az állam feltételez egy nemzetet, de a nyelv magában nem egyedüli kriteriuma egy nemzet létezésének. A nyelv egysége nem elégséges megállapítani a nemzet egységét, és a nyelvek különfélesége nem akadályozza a nemzet egységét. Anglia nyelve ugyanaz, mely az amerikai Egyesült-Államoké, s mégis Anglia és az Egyesült-Államok soha se lesznek egy nemzet. Másfelől az Egyesült-Államokban vannak lakosok, kik angol, ír, francia, spanyol, németalföldi, német, olasz s isten tudja hány más nyelven beszélnek, sőt némely nemzetiség ott milliókra menő egyéneket számlál. Mindazáltal, minden nyelvkülönbség daczára nem képeznek-e egy nemzetet az Egyesült-Államok? S nem volna-e szörnyű gondolat azt kívánni, hogy az Egyesült-Államok nyelvek szerint széttagoltassanak?

Másik példa. Vajjon Helvetia nem nemzet-e, mivel ott német, francia, olasz és vallon nyelven beszélnek?

Mit tegyenek tehát nemzetiségek biztosítása s fejlesztése érdekében egy különféle nyelvű állam lakói?

Azt a mit vallási érdekeik fejlesztése és biztosítása czéljából tesznek —

Társuljanak.

A nyelv közössége társadalmi érdekü ugyanazon

jogczimmal mint a hit közössége. Fejlődését az államon belüli társulás útján kell eszközölni, de nem szabad azt az állam fölé helyezni, mert ez az állam felbomlását vonná maga után.

Például veszem, a vallási érdekek köréből az egyházat, melynek magam is tagja vagyok, az ágostai hitvallású protestáns egyházat. Mi módon volt ez igazgatva, mi alatt az ország szabad volt? Igazgatta a községi gyűlés, a helybeli lelkész és felügyelő, kiket általános szavazattal választottak. Több község együtt képezte az esperességet. Ezt igazgatta az esperes és a világi felügyelő, kiket az esperesség tagjai általános szavazattal választottak, és az esperességi gyűlés, mely a községi gyűlések képviselőiből alakult. Több esperesség egymással egyesülve kerületet (superintendenciát) képezett; ezt igazgatta a superintendens, a felügyelők s a kerületi gyűlés, melynek tagjai szintén általános szavazattal választottak. Mindezen intézmények felett állott a közgyűlés, melyen a kerületek az ő főtisztviselőik, az esperességek küldötteik által voltak képviselve, de melyen minden tagja az evangélika egyháznak jogosítva volt felszólalni. E közgyűlésen elnökölt a világi felügyelő, ki a községek által volt választva általános szavazat útján s kinek teendőihez tartozott a közgyűlés végzéseinek végrehajtása és az egyház érdekeinek képviselése a törvényhozással és kormányval szemközt.

Hála az evangélika egyház e lényegesen demokratiai szervezetének — ámbár tagjai szétszórva léteztek az egész országban más hitűekkel vegyest — a nevezett egyház mégis tökéletes szervezettel bírt; nem volt szükség a nemzeti terület csak egy lábnyi talaján is magának kizárólagos törvényhatóságot követelni, hogy tel-

jesen és hatályosan gyakorolhassa önkormányzatát a vallási érdekek körében, oda értve a tanügyet is.

Ehez hasonló módon kell eljárni a nemzetiségi ügyekre nézve.

A nemzetiség társadalmi érdek éppen úgy, mint a vallás.

Az egyik vagy másik nemzetiséghez tartozó honpolgárok álljanak össze községenként nemzetiségek érdekében. Küldöttek által társuljanak kerületenként s a kerületek csoportosuljanak egy nemzeti egyetembe. Szervezkedjenek azután, a mint jönnek látják. Nevezzenek egy nemzeti főnököt s nevezzék el azt Vajdának, vagy hoszpodárnak vagy bármi néven. Nemzeti egyetemökhöz csatolják oda, ha hasznosnak itélik, egyházuk és iskoláik igazgatóságát, s alkossanak alapszabályokat, melyek szerint kormányozni kívánják társulatukat. Egy szóval, miután tökéletes önkormányzatot élveznek, képesek lesznek fejleszteni mindazon erkölcsi és társadalmi érdekeket, melyeknek összeségében befoglaltatik az, mit nemzetiség alatt értünk.

E társulatnak nincs semmi köze az államhoz, s az államnak semmi köze hozzá. Az állam csupán egyet kíván tőle, azt, hogy cselekvései s nyilatkozásai nyilvánosak legyenek.

Ily módon, egyszerű társulás útján, kell biztosítani a nemzetiségi érdekeket, melyek az egyéni jogok keretébe tartoznak.

II. A községekről.

A község szabad s független a községi ügyek kezelésében. Szervezetének alapja az általános szavazatjog, mely sérthetetlen.

Az alkotmány (t. i. az államé) meghatározza a feltételeket, melyek alatt a családok kisebb-nagyobb csoportulásai egy községet képezhetnek. Több elszórt lakott helyiségekből alakítható egy község.

Az alkotmány kimondja az általános szavazatjog sérthetetlenségét. Kimondja azt is, hogy bármely községi tisztviselő elmozdítható a községtagok tetszése szerint. De ez így lévén megállapítva: *sem a megye, sem a kormány, sem az országgyűlés nem avatkozhatik a község belügyeibe.*

Következésképp, minden község maga fogja meghatározni, még pedig időről időre, **melyik legyen hivatalos nyelve.** Abban írja jelentéseit a megyéhez, kérvényeit a kormányhoz és országgyűléshez. *A megye választait és végzéseit, s ennek közvetítése mellett a kormány választait és végzéseit azon a nyelven kapja, melyet a megye saját használatára fogadott el. Azonban, ha ez a megyei nyelv nem ugyanaz, mely a községé, akkor a megye közlései szövegéhez egy fordítást mellékel a község nyelvén.*

Mindazáltal, az alkotmány kiköti a kisebbség járára, *hogy minden egyes egyén jogosítva van panaszát vagy kérelmét a községhez intézni s a községi bírák előtt magát védelmezni saját nyelvén.*

Egyike a nélkülözhetlen feltételeknek egy község alakításához az, hogy legalább egy községi iskolát állítson.

Ezen iskolában, ha a lakosok különböző hitűek, *vallási oktatás nem adatik.* Erről gondoskodni minden egyes hitfelekezet külön dolga.

Ha a lakosok egyazon vallást követik, akkor a községnek jogában fog állani a vallásbani oktatás elrendelése, de sem ki nem zárhat az iskolából egy más

hitű tanítványt, sem nem kényszerítheti azt ama vallási oktatás elfogadására.

Az iskola a község kezelése alatt lévén, ő határozza el azt is, mely nyelven tanítson a mester.

Az alkotmány azonban biztosítja a tanszabadságot és a tanfolyam szabad választását. A más nyelven beszélő kisebbség, bármely társulat, minő az egyház, nemzetiségi, gazdasági, iparos, kereskedési stb. egylet, sőt bármely egyén is állíthat iskolát, a nyilvánosság ellenőrzése alatt; s mindenki választhatja iskoláját.

Se megye, se kormány, se törvényhozásnak nincs joga a közjogi elemi iskola igazgatásba avatkozni. Mindazáltal a törvényhozó, az állam általános érdekében, meghatározza az adandó oktatás minimumát.

Például, minden honpolgárnak kötelessége védeni a hazát kultámadás ellen. Joga van tehát a hazának azt követelni, hogy minden polgár képesítve legyen e kötelességet teljesíteni. Azért is szükséges, hogy a községi iskolákban megkezdjék a katonai kiképzés elemeit (állást, járást, sorakozást és egyszerű gyakorlatokat) tanítani.

A községi tisztviselő, ki az iskolára felügyel, felelős lesz a kormánnyal szemben az előírt oktatási minimumról. E tekintetből a kormány felügyeleti joggal fog birni, de ezt csak a megye közvetítése mellett fogja gyakorolhatni.

Ujforma szervezés mellett a népfőnség teljes alkalmazásban részesül; a *nemzetiségi érdekek*, a kisebbségek, valamint az egyének jogai egyuttal meg lesznek óva.

A község és tisztviselői, megválasztva az általános szavazat által, nem lesznek csupán egy autonom testület, hanem egyszersmind a megye határozatainak, a kormány rendeleteinek és a törvényeknek végrehajtói mindazon

ügyek és érdekek részére, melyek a megye, a kormány és a törvényhozás hatáskörébe vágnak.

Im ez a valódi demokrácia, a nép hozza a törvényeket s ismét a nép az, mely azokat alkalmazza.

Hogy tehát a törvények végrehajtása biztosítva legyen, szükséges, hogy az illető helyhatósági tisztviselők arról felelősök legyenek a kormány és a megye irányában.

Ámde a kormány nem áll közvetlen összeköttetésben a községgel, kénytelen tehát vele a megye által érintkezni.

Ez azért szükséges, hogy a község meg legyen óva a kormány önkényétől. Ha mind a mellett a község jogaiban sértve érzi magát, panaszt emelhet a kormány ellen az illetékes törvényszék előtt, vagy kérvénnyel járulhat az országgyűléshez. A megye által elkövetett visszaélések ellen a kormányhoz folyamodhatik.

III. A megyékről

A törvényhozás határozza meg a megyék számát és határait. *Hacsak fontos okok nem forognak fenn, nem kell megváltoztatni a történelmi határokat.*

A népfőnség ugyanazon elvei, melyeket a községre nézve megállapítottunk, a megye beligazgatására is alkalmazhatók.

Mindabban, ami beligazgatását illeti, a megye teljesen független hatósági joggal bír. Hozhat alapszabályokat saját igazgatása körül, de minthogy az egyik év ülősszaka nem követelhet magának több kiváltságot mint a másik év ülősszaka, a megye nem bírhat azzal a joggal, hogy a keblebeli lakosokra egy éven túl terjedő terheket rőjjon, mert így megfosztaná a következő évi köz-

gyűlést e feletti rendelkezési jogától. A megye tehát nem vehet fel kölcsönt, hacsak fel nem hatalmaztatott erre külön törvény által. Szintugy nem ragadhat magához oly jogokat, melyek a nemzet egyetemes fönségét illetik, minő például: a pénzverés, papírpénz kibocsátása vagy erre való engedélyadás.

A megye áll *általános szavazattal* választott képviselőkől és bizonyos időszakokban, a területén létező községek által választottakból. E képviselők azonban visszahívhatók megbízóik tetszése szerint. A választások idejét és a visszahívás módját törvény határozza meg.

A megye közgyűlése, első összejövedele alkalmával, elhatározza szavazattöbbséggel, melyik legyen a közigazgatási nyelv a következő választásig? Ezen a nyelven fog a kormány nyal levelezni, de oda mellékelvén egy magyar fordítást, ha nem a magyar nyelv választott; a kormány válaszai s rendeletei ugyanezen módon küldetnek hozzá. Eredeti szövegnek mindig az fog tekintetni, mely a megye nyelvén lesz írva.

Mindazonáltal fontos hogy itt is, ugy mint a községben, a kisebb szám joga tiszteletben tartassék. *Eszerint a közgyűlésen mindenki saját anyanyelvén szólhat, és ugyanazzal élhet minden panasz- és kérelemleveleiben, vád- és védirataiban a közgyűlésben ugy mint a megyei hivatalok és bíróságok előtt. Ez okból köteles a megye tolmácsokat tartani törvényszékei mellett.*

A közgyűlés, miután ülősszakát megnyitotta, legelőször is tisztviselőit nevezi ki, kiadja nekik utasításait, s azok neki lesznek felelősök.

Ha egy képviselő választatik tisztviselőnek, azzal megszűnik képviselő lenni s a község azonnal másikat választ helyébe.

A választásoknál senki sem gyakorolhatja kizárólag a kijelölési jogot. A közgyűlés bármely tagja javaslatba hozhat egy jelöltet, s ha még két más tag is támogatja, a nevezett egyén jelöltnek tekintetik. A képviselők szám szerint legalább még egyszer annyian lesznek mint a tisztviselők. Ennél még nagyobb számmal is lehetnek; arról a megye határoz.

A kormány azon rendeleteit, melyek a megyét és a községeket illetik, a közgyűléshez czimezi. *Ez nem lesz jogosítva megtagadni a kormány rendeleteinek végrehajtását* azért, mivel nem tartja azokat alkalmasoknak. A közgyűlés és a megyei tisztviselők a kormánynak felelősök minden tőle származó rendelet végrehajtásáról, a mennyiben annak alkotmányossága és törvényessége nincs kétségbe vonva. Engedetlenség esetén a kormány az áthágókat a legfelsőbb törvényszék elé idézheti, mely őket megfenyíti s a hanyagságuk által okozott kárpótlásban elmarasztalja.

Mindazáltal, ha a megye kétséget táplál a kormány valamely rendeletének alkalmas volta felett, akkor saját veszélyére, azaz úgy, hogy a fenjelzett felelősségbe esik, felfüggesztheti annak végrehajtását, míg figyelmeztetésére válasz érkezik. E figyelmeztetést haladéktalanul, azaz huszonnégy óra alatt kell felterjeszteni. *Ha a kormány ezután is fentartja rendeletét, azt azonnal végre kell hajtani.* Az ily kifogások csak szavazat útján mehetnek végzésbe, s a szavazásnak nyilván kell történnie. A szavazók nevei a jegyzőkönyvbe iktattatnak, tekintettel a következményre, melyet minden egyesnek szavazata maga után vonhat.

Az alkotmány és törvényesség szempontjából a kormány bármely rendelete szabadon megvitatható a köz-

gyűlésen. E szerint, ha a többség szavazat útján azt határozta, hogy a rendelet ellenkezik az alkotmánynyal és törvénynyel, hogy a kormány túl lépett hatáskörén vagy egyéni jogokat sértett meg, vagy hogy beleavatkozott a községi vagy helyhatósági viszonyokba, akkor a közgyűlés két egymásután következő felterjesztést tehet, mialatt a rendelet függőben marad. De ha a kormány saját határozata mellett marad, a megye köteles lesz azt végrehajtani. Ha mindamellett azt hiszi, hogy a kormány helytelenül magyarázta a törvényt, akkor folyamodhatik a törvényhozáshoz avégre, hogy hiteles magyarázatot kapjon. Ellenben, ha úgy vélekedik, hogy a kormány törvénysértést követett el, akkor ellene panaszt emel a legfőbb törvényszék előtt s ott büntetést és kárpótlást kér ellene.

Szintugy bárki, egyén, család vagy község, ha a megye végzéseit által jogában megtámadva érzi magát, orvoslást kérhet a kormánynál. A kormány, a megye meghallgatása után, határozni fog. Ez a határozat, úgy mint bármely más, feljebbvitelt szenvedhet, vagy a törvényhozás vagy a legfelsőbb ítélőszék elé, úgy az egyének, mint a községek és megyék részéről.

A kormány nem közlekedhetik a megyék tisztviselőivel. Rendeletei nem juthatnak a tisztviselők kezébe másképp, mint a közgyűlés végzése folytán. De egy kihirdetett törvény végrehajtása nem függ a megye végzésétől, s egy ily végzés nem mentheti fel a tisztviselőt a törvény végre nem hajtása esetében rá nehezedő felelősség alól.

Minden megye köteles felállítani és fentartani egy másodfoku iskolát, félretévén minden vallásra való tekintetet.

A tanítási nyelv felett a közgyűlés határoz. De szükséges volna a megyében használatban levő valamenny-

nyi nyelvet tanítani ez iskolában, úgy hogy a tanítványok azokat magukéivá tehessék. Enyelvtanítás, a megye részére, kötelező volna; a tanítók részére szabadon választott tantárgyat képezne.

Az iskolákban adandó oktatás minimumát a törvény határozza meg. Az iskolát igazgató tisztviselő e minimumról felelős a kormánynak, a többire nézve a megyének.

A megyei kisebbség tagjai (magan-személyek, társulatok) szintén jogosultak másod-foku iskolákat alapítani, amint elemi iskolákat állíthatnak.

Igy szervezve, a megyék a szabadság rendithetlen oszlopait képezendik; ki fogják fejleszteni a közszellemet, ápolni az országos ügyek iránti érdeklődést, részesíteni a népet a törvények végrehajtásában s ez által életben tartani, mindennemű alakjában, a néptömeg elvét, s *egyszersmind megfelelni a nemzetiségek szempontjából, minden lehető kívánalmaknak.*

Véleményem szerint a megyék ily módon szervezése oly nagybecsű intézmény, melynek helyét semmiféle újon kigondolt elmélet nem képes betölteni.

IV. A törvényhozásról.

A törvényhozó hatalmat az országgyűlés gyakorolja.

Az országgyűlés két kamarából áll; a képviselőházból és a szenátusból.

A népképviselők általános szavazattal választatnak a választókerületek által.

A szenátus tagjai a megyei közgyűlések által választatnak. Minden egyes megye két szenátort küld.

A képviselők és a szenátorok mindenkor visszahív-

hatók megbízóik által. A visszahívás módját törvény határozza meg.

A képviselők választói, miután nem képeznek tanácskozó és megalkotott testületet, nem adhatnak parancsszerű utasítást küldöttjeiknek. Bizalmukat tudatosan, helyezték el, s ha csalódtak vagy megcsalattak, a visszahívás elégséges az orvoslatra.

A megyék szintén nem adnak parancsszerű utasítást az általok megválasztott szenátoroknak ; de minthogy azok tanácskozó testületek, azt hiszem, hogy nem csak meg kellene alkotmányilag engedni, de hogy kívánatos is volna, hogy a megyék az országos dolgok felett tanácskozzanak és szenátoraikkal tudassák a jegyzőkönyvükbe igtatott végzéseket. Mindazáltal a szenátoroknak nem kellene soha küldőik végzéseire támaszkodni szavazataik indokolásában, sőt hazafiui kötelességük volna szabad meggyőződéseket követni, s nem engedtetnék meg nekik, hogy lerázzák magukról a személyes felelősséget az ország s a közvélemény irányában azáltal, hogy azt visszavetnék a megyékre. Másfelől teljességgel ellene vagyok azon most divó képtelen elméletnek, miszerint a képviselő, mihelyt megválasztatott, *magát elmozdíthatlanak képzele* egész az új választási időszakig, akár képviseli, akár nem küldői akaratát, mert így a képviselő nem képvisel, hanem uralmat gyakorol. Ez okból szükséges, hogy a szenátorok szintén visszahívhatók legyenek. Abban fekszik a megbízók természetes biztositéka. Hanem a visszahívásnak nem szabad a parancsszerű utasításnak (melyet alkotmányjavaslatom nem ismer) megsértésén alapulnia, de igenis a választók bizodalmanak elvesztésén. Megeshetik, hogy a szenátor gyakran eltér a megye által kifejezett véleménytől anélkül, hogy azért

elveszitené megbizói bizodalmát: s akkor megmarad szenátornak. Az is lehet, hogy szavazatai minden pontban megegyeznek a megye nézeteivel, s mégis elveszti választói bizodalmát: s akkor visszahivatik.

Mindenekelőtt azt ajánlom a nemzetnek, hogy tartsa fen legbecsesb kincse gyanánt, a megyék azon jogát, hogy az országos ügyeket nyilvánosan megvitathassák. A megye a közvéleménynek egy organuma, a hazafiságnak egy gyűpontja, az államférfiak egy iskolája, egy érintkezési pont az ország és polgárai közt, egy oly bő forrása s egy oly hatalmas bástyája a szabadságnak, hogy azt a világon semmi más nem helyettesítheti.

Én még azt is nagyon kívánatosnak itélem, hogy a községgyűlések a megyei ügyek iránt érdeklődjenek, úgy, amint a megyék érdeklődnek az országos ügyek iránt.

A visszahívás formaságait illetőleg, ezt javaslom:

A megye közgyűlésén az indítványnak arra kell szorítkoznia, hogy az illető szenátor visszahívása megvitatás alá terjesztessék. Ha a többség az indítványt elveti, a tárgyalás megszűnik. Ha ellenben elfogadtatik az indítvány, akkor külön gyűlés hivatik össze, mely a visszahívás felett vitatkozik és határoz. A szavazás *igen*-nel és *nem*-mel történik, s ha a többség igent mond, azonnal új választáshoz kell fogni.

A népképviselők visszahívására nézve, ezt a javaslatot teszem:

A törvény meghatározza a szavazatképes polgárok lajstromozási módját, egyuttal kijelöli a birói személyt, mely köteles az illető választókerületben a választási műveleteknél elnökölni. Ez a birói személy a bizalom megszűnése esetében, új választásra hívja fel a polgárokat, de csak akkor, ha a beírt választóknak legalább fele és

még egy választó által aláírt végzés kézbesített nekik. Ezen okmányokban az aláírottak kinyilatkoztatták, hogy képviselőjüktől visszavonják bizalmukat s mást kívánnak helyébe választani. Semmi sem akadályozza, hogy az így visszahívott képviselő ujolag fel ne lépjen a választók előtt.

A kormány tagjai, valamint a tőlök függő tisztviselők nem lehetnek se népképviselők, se szenátorok, ha csak hivatalukról le nem mondanak. Azon percztől fogva, melyben egy szenátor vagy képviselő hivatalt vállal, megszűnik képviselő vagy szenátor lenni.

A kormány kívánhatja, hogy meghallgattassék küldöttjei közvetítése által, egyik és másik kamarában, midőn valamit előszóval közleni és magyarázatot adni óhajt. A kormány köteles lesz magát kihallgattatni akár az egyik, akár a másik kamara felszólítására.

Az alkotmány meghatározza a törvényhozó testek szabályzatát, a két kamara egymással való viszonyát és a mindegyik számára föntartott hatósági kört. Például az alkotmány szerint a képviselőház illetékességéhez tartoznék meghatározni az adót és a költségvetést és számot adatni magának az állam pénzéről; a szenátus közbelépne a kormány és a megyék közt felmerült vitás ügyekben s döntene azokban.

A törvényhozás tagjai a parlamenti tárgyalásokban az országban élő nyelvek közül bármelyiket használhatják.

Az ülések jegyzőkönyvei magyar nyelven lesznek szerkesztve, de a törvényeket ki kell hirdetni mindazon nyelveken, melyeket a községek magukéinak fogadtak. Kétely esetén a magyar szöveg lesz hiteles.

Az ily módon megalkotott országgyűlés organuma

leend a népfőnségnek mindazon ügyekre nézve, melyek nem vágnak az egyének, családok, községek és megyék önhatóságába (autonomiájába).

A nevezett önhatóságba foglalt mindenféle jogok sérthetlenek s örökkévalók; tulajdonai azok minden jövő nemzedéknek, valamint általában mind az, mi valódi lényege a népfőnségnek; onnan jön, hogy a jelen nemzedék se nem rendelkezik ezen jogokkal, sem azokat el nem idegenitheti.

Azon czélból, hogy azok minden támadástól megóvassanak egy *alkotmányőrző ítélőszék* állittatik fel, mely a törvényeket, kihirdetésök előtt, az alkotmány szempontjából megvizsgálván, kijelenti, hogy megyegyeznek vagy nem egyeznek meg az alapszerződéssel.

Egy törvényt sem szabad kihirdetni, mielőtt erre az ítélőszék azt ítélte, hogy semmit sem tartalmaz az alkotmánynyal ellenkezőt.

Az alkotmányellenesnek bélyegzett törvény visszaküldetik a törvényhozó testnek a kifogásolt rész megjelölésével.

Az alkotmányőrző ítélőszék tagjait a szenátus nevezi ki; a törvényhozó testhez nem tartozhatnak; még miután be is adták lemondásukat, nem fogadhatnak el hivatalt, mely a kormánytól függésbe helyezi.

V. A végrehajtó hatalomról vagyis kormányról.

A függetlenség kinyilatkoztatása alkalmával, 1849-ben kimondatott, hogy a nemzet kész tekintetbe venni az akkori európai állapotokból eredő igényeket, midőn az ország politikai alkotmánya felett határoz.

Következésképpen, ha a nemzet alkalmasnak találná

monarchiai kormány felállítását, ebből önként folya, hogy a király személye sérthetlennék nyilváníttatnék, de hogy a király nem adhatna ki semmiféle rendelvényt, mely ellenjegyezve nincs, az ellenjegyző tartozván a felelősséggel úgy, hogy még a királyi kegyelem sem birna azon erővel, hogy attól felmenthesse.

A betiltási (veto) jog legfőbb feltüggesztő erővel birhatna, amint az Norvégia alkotmányában van megállapítva. Ha a következő ülősszakban a törvényhozás megmaradna a *betiltott* törvény megszavazása mellett, ez a törvény *ipso facto* kihirdetett gyanánt tekintetnék.

Szerintem a kormányt nem kell felruházni a hatalommal, hogy a parlamentet feloszlatthassa. Mindazáltal összehívhatja az országgyűlést rendkívüli módon, de akkor az országgyűlés csupán azt a kérdést tárgyalhatja, melynek megoldása indokul szolgált az összehívásra, s mihelyt e kérdés el van végezve, az országgyűlés eloszlik. Egyébiránt az alkotmány meghatározza a napot, melyre az országgyűlés összehívandó, valamint rendes ülései tartamát is. Mindazáltal a két kamara, közös meg egyezés folytán, bezárhatja az ülősszakot a meghatározott időpont előtt, vagy azon túl is terjesztheti; de ez utóbbi esetben a tagok nem veszik fel napi díjaikat.

(Ajánlom a napidíjak rendszerét, mert ez lényegesen demokráciai természetű. Ha ez nem volna behozva, a gazdagok egyedül magukhoz ragadnák a képviselői és szenatori székeket.)

Ha a kormányforma monarchiai volna, azt tartom, hogy fontos dolog akkor megtartani a nádori méltóságot. A nádort az országgyűlés nevezné vegyes ülésben,*

* A szenátorok és képviselők egybegyűlve.

hol a két ház tagjainak szavazata, ugyanegy értékű volna.

(Ott a hol lehetséges szeretem megtartani nemzeti intézményeink történeti alapjait.)

A nádor élethosszig nevezetnék ki. Hivatalos hata-
tásköre ez volna:

1. A király halála esetén, a nádor kormányozná az országot a trónörökös kiskorúsága alatt vagy addig mig ez megkoronáztatnék. — A magyar alkotmány nem ismerheti el a nem koronázott királyt.

2. Ha a király betegsége miatt képtelenné válnék az országlás vitelére, vagy ha külföldön időzne, a Nádor őt helyettesitené.

3. A nádor volna a természetszerű közbenjáró a király és alattvalói közt, ezeket akár tömegesen, akár egyénileg véve.

4. A szenátusban ő elnökölné.

Ha ellenben — és óhajtom vajha a körülmények engednék, hogy ugy legyen (az Európában észlelhető haladás mutatja különben, hogy a demokráciai kormányzat felé irányul a jövő); ha ellenben, mondom, a köztársasági forma karoltatik fel, akkor a végrehajtó hatalom feje a polgárok *általános szavazatával* neveztetik ki.

A választás egy és ugyanazon napon történik az egész országban és községenkint. A községek szavazójegyeiket pecsét alatt küldik a megyéknek, melyek azokat az országgyűlésnek küldetik át. A szavazatok megszámlálása egy bizottságra lesz bízva, melynek tagjai egyenként számban a két ház által nevezettek. E bizottság jelentése a szavazat eredményéről vegyes ülésben olvastatik fel. Azon egyén, ki az általános szavazattöbbséget nyerte, ki fog kiáltatni. Ha senki sem nyert általános

szavazattöbbséget, az országgyűlés választani fog a két egyén közt, kik legtöbb szavazatot nyertek.

Ajánlom (ismét történelmünk nyomán) hogy az állam feje a *Kormányzó* nevet viselje.

Hivatalviselésének tartama lesz hat vagy kilencz év.

A népies önkormányzat szervezete által nyújtott biztosítékok mellett nem tartom a gyakori választásokat sem szükségeseeknek sem alkalmasoknak.

(Az országgyűlési tagok és a közgyűlésre menő küldöttek, valamint a megyei tisztviselők választását szerintem három évre kellene határozni.)

A kormányzó felelős lesz, még személyesen is. Mindezzel mit sem rendelhet ellenjegyzés nélkül.

Részemről ellenese vagyok ama hamis tannak a miniszteri felelősségről, mely a végrehajtó hatalom fejé felelősségétől feloldja. Elvem az, hogy a ki egy parancsot aláírt, arról felelős is.

A kormányzóval egyidejűleg megválasztatnék helytartója is, kinek számára, véleményem szerint, meg kellene tartani a nádor czimet. Azonban az új kormányt rendszer mellett a nádor hivataloskodásának nem volna szabad tovább tartania mint a kormányzóénak. A kormányzó halála esetére, a nádor venné át az állam igazgatását egész az új kormányzóválasztásig, melynek időhatáráról előre volna gondoskodva. Ha a kormányzó akadályozva volna hivatalos működésében, felszólítaná a nádort, hogy őt helyettesítse. Másként pedig, midőn nem volna kormányzásra hivatva, a nádor a szenatusban elnökölne.

A kormányzó felelős miniszterek segélyével kormányozna, kiket ő nevezne és elbocsáthatna.

A miniszterek elnevezése lehetne: *e vagy ama kor-*

mányzati osztály minisztere, vagy pedig történelmünk régi alapján, analogiából így lehetne címezni: az igazságügyminisztert Országbirónak, a pénzügyminisztert Tárnoknak stb.

A miniszteri vagy kormánytanács, a midőn a kormányzó személyesen nem elnökölne benne, jogszerint azon miniszterelnöksége alatt tanácskoznék, a kire a miniszterium alkotása volt bízva. Tárca nélküli miniszterek azonban nem volnának.

Oly alkotmány mellett, minőt javaslok, a végrehajtó hatalom elég erős lesz arra, hogy a törvények alkalmazása és tiszteletbentartása biztosítva legyen, és hogy a nemzet akarata valósittassék. De lehetetlenné tétetik neki, hogy megszegje az alkotmányt, hamisítsa az ország intézményeit, s megtámadja a polgárok szabadságát.

A végrehajtó hatalom korlátai elég szabatosan lesznek meghatározva, s hatalmas biztosítékok lesznek adva a nagyravágás, a visszaélések s az elnyomás ellen. E biztosítékok közül a leghatályosabbak, véleményem szerint, keresendőek először a végrehajtó hatalom cselekvő közegeinek kinevezésében nem a kormány, hanem a megyék s illetőleg községek által; továbbá a megyei szervezetnek fenn érintett elveiben; végre abban, hogy minden egyes polgár, község vagy megye és a törvényhozó testek jogosultak az illetékes törvényszék előtt számadásra vonni a minisztereket s a kormányzót is az általok elkövetett törvénysértésekért. Magától értetik, hogy a törvény elővigyázattal lesz, nehogy az egyének, községek vagy megyék visszaéljenek ezzel a kitünő joggal. Az alaptalan csupán gonosz indulatból emelt vád bizonyos felelősséget kell hogy vonjon maga után.

Ha ennyi biztosítékhoz még hozzáadunk oly rend-

szabályokat, melyek által a kormány megakadályoztatik túlságos kegyosztást gyakorolni, a köz- és az egyéni szabadság biztosítva lesz. A kormány nem fog a szerfeletti kormányzás, túlságos gyámkodás kórságához hajolni, s képes is lesz kötelességeit kellően teljesíteni, minthogy csak a nemzet általános érdekeivel lesz elfoglalva. Ez tisztán kiderül a hatalom hierarchiai felosztásából az általam rajzolt terv szerint. Következik ebből, hogy — kivéve a községek és megyék felett gyakorlandó felügyeletet, annak szemmel tartása végett, vajjon teljesítik-e alkotmányos és törvényszerű kötelességeiket — a kormány cselekvésének, végrehajtás dolgában, arra kellend szorítkoznia, a mi törvényhozási szempontból a parlament köréhez tartozik.

A kormány cselekvésének kitűzendő határok példájául veszem a közlekedési utak kérdéseit. A községi utakat kötelesek a községek elkészíteni s fentartani, a megyei utakat a megyék, a közérdekű nagy országos utakat a kormány az országgyűlés határozataihoz képest. A megyék arra ügyelnek, hogy a községek végezzék a munkát, mely őket illeti, s a kormány számon kéri a megyéktől a mit nekik kell teljesíteniök és a felügyeletet is, melyet a községekre gyakoroltak; végre a kormány maga beszámol az országgyűlésnek.

Szóljak a közoktatásról? — Az elemi iskolák a községek illetékességéhez tartoznak, a másodfoku iskolák (collegiumok, gymnasiumok) a megyék hatósága alá való, a felső iskolák (academiák, egyetemek, a műegyetem) a kormánytól függnék.

A közoktatást illetőleg megjegyzem, hogy nincs a világon, mitől egy szabad nemzetnek inkább kell őrizkednie, mint attól, hogy a katona megszűnjön magát polgár-

nak tekintetni. Szükséges, hogy a hadsereg polgárias jellemmel birjon, s nagy fontosság fekszik abban, hogy a köznevelés oly irányt vegyen, miszerint a katonai szolgálat ne tekintessék másnak, mint a haza iránti kötelesség teljesítésének, s hogy azok, kik a katonai pályát választják, épp oly kevésbé érezzék magukat kivülről, se felette a polgári állapotnak, mint ha az ügyvédi, mérnöki, orvosi vagy bármely más pályát választották volna. Miért is javasolom, nem azt, hogy különálló katonai akademiákat állítsunk, hanem azt, hogy a nevelés, mely a polgári kötelességek legnemesbikére — a haza védelmére — alkalmas polgárok kiképzését veszi czélba, már az elemi iskolákban vegye kezdetét és fokozatosan folytattassék minden nyilvános tanintézetben.

Azok számára, kik a katonai pályára szánják magukat, s kik eszerint magasabb s tökéletesebb kiképzésre vágyódnak, állittassék a nemzeti egyetemen egy katonai tanosztály, hasonló lábon, mint az orvosi, jogi vagy műszaki tanosztályok. Azt kívánom, hogy ez a szakosztály oly magas tökélyfokra emeltessék, minő bármely más ily nemű intézményé a világon, de ne legyen elszigetelve, hanem ellenkezőleg a nemzeti egyetem kiegészítő részét képezze.

Tekintve a fegyveres erőt, összhangzásban a fenebiekkel ajánlom a helvétiai rendszer elfogadását annak általános pontjaiban.

Az alapelv legyen ez: Minden polgár szükség esetén katona, de álló hadsereg nincs, kivéve a mennyi szükséges a várak őrsgel való ellátására. Ezen kívül tartassanak keretek minden fegyvernemből elegendő számban, hogy egy-egy gyakorlati iskola képződhessék, melybe belépnek, egy évre, minden szolgálatképes ifjak,

amint bizonyos életkort elértek (például a 18 évet.) Véleményem szerint 12—15,000 ember tökéletesen elégséges volna e cél elérésére. Ezen rendes sereg *Honvédsereg* nevet viselne, és egyes tagjai a *Honvéd* nevet. Miután egy évig így szolgáltak, e fiatalok belépnének a lakhelyükön létező nemzetőrségbe, s e nemzetőrség, tagjainak életkora szerint, három hadra osztatnék: az első magába foglalná a tetteges szolgálatra köteles egyéneket; a másik kettő a tartalékot (1-ső és 2 ik tartalékhadat). Ezek a hadak, ha az ország védelme úgy kívánná, a kormány által a szükséglethez képest felhivatnának hadi szolgálatra. A törvény határozná meg a szolgálattól felmentés eseteit, valamint úgy a folytonos, mint évenkénti gyakorlatok módozatát.

Minden megye felosztaná községeit, akár egyenkint véve, akár csoportosítva, bizonyos lélekszám alapján, megfelelő számú gyalog zászlóaljakra, lovasezredekre és tüzérszázadokra (ezeket ütegenként szervezván). A kormány arra ügyelne, hogy a megye katonai parancsnoksága, a nemzetőrség táborkara és műszaki osztálya elég legyenek látva tisztekkel. Az alantas tiszteket a megye nevezné ki és léptetné elő a zászlóalj-, ezred- és ütegparancsnokok fejlesztésére. Csupán a törzstisztek nevezetnének ki a kormány által. Háboru idején azonban, minden előléptetés a kormánytól függne.

Béke idején a nemzetőrség szolgálata a községekben a községeket illetné, a megyékben a megyéket; és országos érdeken, vagy ha valamely megye, nem lévén képes saját erejével fentartani a közrendet, segédcsapatokat kérne — a kormány.

Hogy végre az igazságszolgáltatásra térjünk, a községekben polgári és rendőri törvényszékek állíttatnának

fel, melyek illetékességét törvény határozná meg és személyzetét a nép választaná.

A rendőrbíró elébe tartoznának (ugy mint Angliában) a községben elkövetett áthágások, s ha az áthágás nem menne túl illetékessége határain, azonnal ítéletet mondana felette. Más esetben a bíró átadná az áthágót a megyei törvényszéknek, addig is vagy szabad lábon hagyván őt, vagy elrendelvén letartóztatását a törvény szabályaihoz képest.

A megyékben polgári, kereskedelmi és fenytőtörvényszékek működnének, az utóbbiak esküdtszéktől kísérve. Valamennyi bíró a közgyűlés által nevezetnék ki, és a törvényszékek ülései nyilvánosak volnának.

Ezekén kívül volna egy vagy több feljebbviteli törvényszék és egy semmitő törvényszék (melyet *Hétszemélyes táblának* neveznék, hogy ebben is történelmi szokásainkhoz alkalmazkodjam). Ez utóbbi ítélőszék felügyelne a törvényes eljárás formáságaira s annak megújítását rendelné el, ha a törvényes formások meg lettek volna sértve.

Azon esetben, ha a büntetőtörvénykönyv oly büntetésnemeket tartott volna meg, melyekre nézve a kegyelmi jogot lehetne gyakorolni, e jog a kormányt illetné, de a kormány azt nem vehetné foganatba, míg a Hétszemélyes tábla véleményyt nem adott az esetről. Ezen legfelsőbb ítélőszék tagjait a kormány nevezné ki, de a szenatus megerősítése mellett.

Végre léteznék egy *alkotmányörző ítélőszék*, melyről feljebb szólottunk.

A községi és megyei törvényszékeknél az eljárás és ítélelhozás nyelve az volna, melyet a közigazgatás válasz-

tott. Azonban fel- és alperesnek meg volna engedve saját anyanyelvükön beszélni.

Az eljárás mindenütt szóbeli és nyilvános volna.

* * *

Ime ezek általános vonalai a szervezetnek melyet hazámnak elfogadás végett ajánlok.

Alapelvem, az önkormányzat, szigoru logikával van alkalmazva benne, az egyéntől kezdve egész az államig, az egész közigazgatási lépcsőzeten keresztül.

Az így szervezett állam valósággal szabad, és biztosítva van, hogy szabad marad. Kivül az önkormányzat nem létezik szabadság.

Ezen elvnek egyedüli ellenzői azok, kik a tekin-tély bitorlását pártolják, kik — nem tudom minemű erkölcsi és értelmi felsőbbség nevében — magukat hivatva vélik a nép kiváltságolt gyámnokainak szerepére, s ezen szentségtörő önhittség erejénél fogva a népet örökké tartó kiskorúságra akarják kárhoztatni.

A népnek, ha szabad, nincs mitől félnie a nép részéről.

Vor dem Sklaven wenn er die Kette bricht,
Vor dem freien Menschen erzittre nicht!

A lánczát széttörő szolgától retteghetsz
A szabad embertől mindig bizton lehetsz!

Csak a nagyravágyás, mely bitorolni akar, mondhatja, hogy a népnek nem kell megadni az önkormányzati jogot, mig el nem érte a kellő érettséget. Csupán a szabadság teheti a népet képessé a szabadság élvezetére.

Macaulay, a híres skót történész, kifejezte benső meggyőződésemet midőn ezt írta:

„Az ujon szerzett szabadság veszélyei ellen csak egy orvosság létezik; ez orvosság a szabadság. Midőn a rab elhagyja sötét tömlöczét, nem bírja kiállani a világosságot; de hogy ebből kigyógyuljon, nem kell őt tömlöczébe visszahelyezni, hanem a napfényhez szoktatni. Az igazság és szabadság fénye eleinte vakíthatja s kábíthatja a fogságban és szolgaságban megvakult népeket, de engedjétek hogy nézzenek, s nem sokára látni fognak. Néhány év alatt az emberek megtanulnak gondolkodni, a vélemények túlságos hevessége lecsillapul, az ellenséges elméletek egymást mérsékelik, a jogosság szétszórt elemei megszűnnek egymás ellen küzdeni, tömörülni kezdenek, s egy idő múlva, rend és igazság emelkednek ki a zürzavarból. Vannak kik azt mondják: Egy nemzetnek sem kellene szabadnak lennie, mielőtt képes volna szabadságával élni! E szabályelv méltó ama mesebeli bolondhoz, ki addig nem akart vízbe menni, míg meg nem tanult uszni. Ha az embereknek addig kellene várniok a szabadság után míg mindnyájan bölcsékké s jókká váltak, bizony várhatnának az egész örökléten keresztül.“

Ezek szent igazságok.

Egyébiránt, mireánk vonatkozólag, az általam házamnak ajánlott szervezet nem bir azon újítások jelle gével, melyektől a közvélemény meg szokott ijedni, mint valami ismeretlen dologtól. Ellenkezőleg, e szervezet annyira megegyez a mi népünk hagyományos ösztöneivel, történeti jellemével, hogy, a mint meg vagyok győződve, az ily fajta alkotmányt nemzetünk úgy üdvözlőné, mint egy régi barátot, ki, *miután a szabadság jótéteményeit*

testvérileg kiterjesztette az egész tömegre, faj-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, hajdani hiányait lefejtette magáról.

Én nem tartozom azon tüzes utópistákhoz, kik az újítások után iramodnak, mindent visszavetnek, a mi nem új. Elértem azt az életkort, hol az ábrándok szétoszlanak s hol az évek és szenvedések lehűtik a szenvedélyeket. Egy viszontagságokkal telt élet közepett kutattam a történelemben és az emberi szívben a nemzetek hanyatlásának s az emberiség boldogtalanságának okait. Elérkeztem azon meggyőződéshez, hogy a népek újjászületésének és Európa társadalmi nyomorai megorvosolásának nagy feladata csak egyetlen eszköz által megoldható s hogy ez az eszköz abban áll, hogy a szabadság elve minden más tekintetek fölé helyeztessék.

Én tehát nem keresek új és mesterséges elméleteket. Az igazság mindig egyszerű mint a természet nagy törvényei, és szerenéséjére, hazámnak nincs szüksége új és mesterséges elméletek után járni. A társadalmi nyomor, melyben bizonyos részei Európának oly kegyetlenül szenvednek, Magyarországra még nem terjedt ki, hiszen is remélem, hogy oly szervezettel, minőt javaslok, ama nyomoruságot nem is fogják érinteni, s annyiival kevésbbé minthogy földmivelő nemzet. *Azért is ragaszkodom jávaslott szervezetemhez azon meggyőződésben, hogy az hazámnak elegendő erőt fog adni arra, hogy minden külsődől jöhető veszélyt magától elhárítson.*

Ha mégis a magyar nemzet úgy vélekednék, hogy akár biztonsági érdekében, akár tekintettel a nemzetek sorsának egyetemlegességére, még más biztosítékok is kívánatosak, e biztosítékokat feltalálná a szomszéd nemzetekkel való frigyben.

Azt hiszem, hogy ezen eszmének van jövője. S va-

lóban csak ez által lenne biztosítva a legkisebb nemzetek függetlensége is, először a fölemésztetés, továbbá pedig a legnagyobb nemzetek által gyakorolható felsőbbtség ellen. Ám, ha azon nemzetekre tekintünk, melyek több ponton Magyarországgal határosak, nem odázhatom el magamtól a meggyőződést, miszerint *egy szövetség eszméjének van jövője a Alsó-Duna mentén a jobb és balparton.*

Ezen eszmét határozottan pártolom, feltéve, hogy a szövetség alakítására hivatott államok nem vágyódnak egymás területének elfoglalására, sem egymás önhatósági függetlenségének megtámadására, s feltéve azt is, hogy ezen jogok épségben tartása mellett, frigyök a külvesélyek elleni kölcsönös biztosításra szorítkozzék.

Azt kérdezte ön tőlem, mi a véleményem a nemzetiségi kérdést illetőleg.

E nagy és fontos kérdésre megtalálja ön a választ az imént kifejtett szervezeti javaslatban.

Olvassa el azt figyelemmel s meg fogja látni, mikép elkezdve az egyéni jogoktól — melyeknek részét képezi a társulati jog a gondolat és hit körében, s egy szóval minden társadalmi viszonyokban; — az állam minden organumain keresztül, melyekből összealakul, ugymint a községen, megyén, törvényhozáson, kormányzaton, igazságszolgáltatáson, közigazgatáson; — egy szóval mindenütt, folyvást tekintettel voltam a nemzetiségek érdekeire, fejlődésükre, úgy mint biztositékaikra; úgy anyyira, hogy — ha csak azt nem akarják, hogy az állam, nemesak a magyar nemzetiség, de valamennyi nemzetiség romlására szétbomoljék, vagy hogy egyik nemzetiiség, bármelyik legyen az, feláldoztassék a másiknak — valóban nem tudom mit kívánhatnának még ennél többet a nemzetiségek.

Horvátországról.

De még egy észrevételt vagyok kénytelen tenni.

Szükséges, hogy különbséget állítsunk fel a Magyarországon lakó s másokkal összevegyült nemzetiségek és azok közt, melyek a magyar koronától külön álló részekben laknak — (jelképileg fogván fel az alávont kifejezést).

Minden oldalról tekintve, csak egy nemzetiség sorolható ezen minőség alá; *Horvát- és Szlavonország*, oda értve Dalmátországot, ha ugyan a dalmát nemzet, mely régóta el van szigetelve, szövetkezni vagy egyesülni akar Horvát- és Szlavonországgal.

E csatolt országok történetileg mindig külön országok voltak, úgy lakosaik tömör nemzetisége, mint az általuk lakott területnél fogva. Soha sem voltak részei, hanem társországai Magyarországnak.

Ezen országokra nézve igazságosnak találom, hogy teljesen függetleneknek ismertessenek el Magyarország kormányától és törvényhozásától, beligazgatásuk szempontjából tekintve. Helyesnek tartom, maguk szervezkedjenek tetszésök szerint községeik, megyéik és törvényhozasukban; hogy *bánjokat* maguk nevezzék, maguk igazgassák magukat, s oly függetlenek legyenek Magyarországhoz képest, s oly függetlenek legyenek Magyarországhoz képest, a mely függetlenek egymástól az amerikai Unió souverain államai; hogy ne létezzon köztök és Magyarország közt más mint egy szövetségi kötelék, s hogy a közös törvényhozás és a felső szövetségi kormány szoritkozzék órájuk nézve azon ügyekre, melyek őket Magyarországgal egyetemileg illetik. Ezen ügyeket fel kellene sorolni, egy új szövetségi szerződésben. Részemről a nevezett közös ügyek közé csupán a

terület közös védelmét szárazon és tengeren, a külhalmakkal való viszonyt, a határszéli vámokat, a kereskedelmi rendtartást és a tenger felé vezető közös közlekedési utakat foglalom be.

Tekintve a számos kötelékeket, melyek egy hatszáz évig fennállott testvéries egyesülés folytán, személyes, családi és birtoklási érdekek körül képződtek, szeretem hinni, hogy horvát testvéreink, komolyan megfontolva a multat, jelent és jövőt, teljes elégteliséggel fogadandják a jelen szervezetet, miután az tökéletesen biztosítja állásukat, mint nemzet, valamint önkormányzatukat, s az őket eddig elé hozzánk csatolt köteléket szövetségi viszonynyá alakítja át. Ilyformán határolva, e viszony horvát testvéreink javára csak biztosítékot képezne idegenek általi felémésztés ellen, valamint belszabadságuk és fejlődésük előnyére.

Erdélyről.

Erdély nincs abban a helyzetben, melyben Horvátország. A nemzetiségek szempontjából nem képez tömör és magában elzárt nemzetet. Területi és történeti szempontból sem mutatja fel magát, mint különvált és mellékelt ország. Ellenkezőleg, Erdély Magyarországnak egy része; bizonyos ideig el volt tőle szakasztva, de újból egyesítettet vele 1848-ban, még pedig egyhangu akarattal.

Erdélyi nemzetiség nem létezik. Eszerint itt nem lehet arról szó, hogy biztosítékokat keressünk az erdélyi nemzetiség számára Magyarországgal szemben; hanem arról, hogy az Erdélyben lakó nemzetiségek kölcsönös jogait megoltalmazzuk.

Különösen a szászok és oláhokról van sok mondani-valónk.

A szász nemzetre vonatkozólag meg kell jegyez-nem, hogy az általam javasolt szervezet mellett a *nem-zet nemcsak megtartaná székeit* (közigazgatási területeit) *egész önhatóságukkal egyetemben*, amint ezt a „megyék szervezete“ című fejezetben leírtam (a *megye* szót csak rövideje miatt használtam s nem akartam neki kizáró-lagos régi értelmét tulajdonítani. Mindaz, amit a megyék-ről mondtam, a *szász és székely székekre is alkalma-zandó*, valamint a Jászok, Kunok és Hajduk kerületére s a Vidékekre. Azt mondom tehát, *hogy a szász nemzet, nemcsak megtartaná Székeit és Vidékeit, hanem még azon szorosabb nemzeti egységét, azon közigazgatási egy-séget és önhatóságot is, melyet hajdan élvezett. De sőt ezt az autonómiát és egységet a szász területeken lakó valamennyi lakosok jogegyenlősége és az általános sza-vazatzog alapján szabadon fejleszthetné és legfőbb tiszt-viselőjét, teljes függetlenséggel, maga választhatná.*

Azonkívül az országgyűlés két házába képviselő-ket és szenátorokat a méltányosságra fektetett számban választana.

Hasonló autonómiában és képviseletben részesülne a székely nemzet is.

A mi az oláhokat illeti, meg vagyok győződve, hogy az általam javaslatba hozott alkotmány uralma alatt, melynek alapjai: az általános szavazat, a jogegyenlőség, az önkormányzat a községben s a megyében és az or-szággyűlésen való képviseltetés, erdélyi oláh testvéreink mind a nemzetiség, mind a polgári és politikai viszo-nyok szempontjából maguk is óhajtanák Erdély és Ma-gyarország közigazgatási unióját, amint 1848-ban ki-

mondatott; meg vagyok győződve, hogy lehetetlen nem óhajtaniok ezt az uniót, ha saját érdekeiket komoly megfontolás alá veszik.

A szerbekről.

Szerb testvéreink össze vannak vegyülve más fajokhoz tartozó polgártársaikkal. Nem akarom, hogy bármely más faj rajtuk felsőbbiséget gyakoroljon. Ellenben felteszem azt is, hogy méltányosságból ők sem kívánnak uralkodni más fajú polgártársaikon.

Az 1851-ik évi *hivatalos* népszámlálás szerint, a szerb vajdaság a temesvári bánsággal, 1,426.000 lakosok közt csupán 384,000 szerbet mutatott fel, *valamivel többet mint az összes lakosság negyedrészt.*

Világos tehát, hogy ott, hol Oláhok, Szerbek, Németek, Magyarok, Bolgárok, Görögök és Zsidók összevegyülve laknak, a nemzetiségi érdekek ki nem elégíthetők másképp, mint oly szervezettel, minő az, melyet itt feljebb fejtegettem. Ugyanis általa az egyéni jogok sérthetetlen-sége alapján, biztosítva volna a Szerbek részére: nemzetiségük társadalmi egysége, *egy vajda választása*, egyházuk független igazgatása, egyházi fejök szabad választása, kinek, ha jónak látják, megadhatják a patriárka czimet; nyelvök szabad használata a községek és megyék igazgatása körében s a *vele élhetés joga még az országgyűlésen is*: végre a jogegyenlőség és szabadság egész terjedelmében.

Kijelentem egyébiránt nyíltan, a bennem élő testvéri érzelmek egész őszinteségével, hogy, ha azon polgártársaink, kiknek nyelve más mint a mienk, óhajokat táplálnának, melyek figyelmes kutatásomat kikerülték, az

csak onnan származik, hogy azon óhajok nem jöttek tudomásomra. De legyenek, kérem, meggyőződve polgártársaink, hogy a magyar nemzet felelőségbe sülyesztette a hajdani kölesönös sérelmeket, hogy testvérileg nyujt nekik kezét, s hogy semmikép sem idegenkedik megadni mindent, mit testvér testvértől kívánhat.

* * *

Mily hatást tett Kossuth tervezete a magyar emigráczió kiválóbb egyéneire? *Irányi* Dániel — unus pro omnibus — idézett művében ekként tolmácsolta :

„A főnebbi javaslat bámulatosan szabadelvű szellemét, ugymond — a vak is beláthatja. Nincs a föld kerekiségén alkotmány, még az amerikai Egyesült-Államoké sem, mely ennél szabadelvűbb volna. *A legmerészebb vágynak*, miket a magyar forradalom alatt csak ennek *ellenségei* hangoztattak, itt a *legteljesb kielégítésben* részesülnek. A magyarok diadalmasan megczáfolják itt az osztrákok által költött és terjesztett hitvány rágalmat, hogy ők másfajú polgártársaik fölött egyeduradalomra vagy épen arra törnek, hogy megsemmisítsék és elnyeljék őket.

Vajha e javaslat oly érzülettel fogadtatnék tehát az illetők részéről, a minővel *Kossuth fogalmazta* s mi itt nyilvánosságra hozzuk. Vajha a

magyar ajkról hangzó engesztelő szózatot meghal-
gatnák és megfogadnák, akiket illet.

Amit a legyőzöttek itt kínálnak, becsületes
szándék, igaz szív ajánlata! S alku nélkül meg
fog adatni, ha a legyőzöttek győztesekké lesznek.

Hisz a magyarról ellenségei is bevallják,
hogy embere szavának s beváltja, amit ígér!“ . . .

Igaza volt Irányinak, hogy szabadelvüség-
ben a főnebbi javaslatnak az egész föld kerek-
ségén nem létezett párja . . . de hogy *magyar*
szempontból ugyanoly foku *hazafias* szellemet le-
hel-e? megítélni az olvasóra hagyjuk.

A második füzetben anélkül is egy hosszú
sor idézettel és okmánynyal fogjuk jelezni, hová
jutott a magyar nemzet egy örökfényű alakja a
lejtőn, melyre a főnebbi javaslattal lépett; s hogy
a nemzetiségek közreműködését a dynasztia meg-
buktatásához kinyerhesse, egy végzetes rögeszme
vontató kötelén mint tévedt utóbb mindig veszé-
lyesb és veszélyesb irányba, míg végre egy
gyöngye perczen teljesen megfeledkezett azon
örökigaz elvről, melyet északamerikai körutja
alatt — a newyorki Astorhouseban, a newyorki
sajtó által tiszteletére rendezett banquetten, egy
csodaszép toasztban a jelenlévők viharos tapsai
közt ekként formulázott:

„Engedjék meg, kérem, hogy néhány aláza-
tos észrevételt tehessen az ugynevezett nemzeti-

ségi kérdésre, mely oly fontos és mondhatnám — gonosz szerepet játszik Europa sorsában. Szándékosan használok a gonosz vagy káros szavakat, mert soha szó jobban elferditve és félreértve nem lett, mint ez, hogy nemzetiség; el annyira, hogy nagy jótétemény lenne az emberiségre ha én szerencsés lennék valamit tehetni azon eszme megértése és földerítésére, melynek visszás fölfogása vagy kiszámított eltorzítása egyik leggonoszabb eszközzé lett a zsarnokság kezében a szabadság megrontására.

„Szabad legyen mindenekelőtt kérdenem, ha az „Egyesült Allamok“ népe nemzet-e vagy nem? van-e nemzeti kormányuk vagy nincs?

Nemde önök azt felelik: igen s mégis önök, az „Egyesült Allamok“ népe nem ugyanazon vérű, ugyanazon fajú vagy nyelvű nép. Sok millió önök közül angolul beszél; mások francziául; mások németül; mások dán, svéd és ind nyelven: de azért önök, az Egyesült-Allamok népe: nemzet, még pedig egy s nem több nemzet.

S önök kormánya, sőt az egyes államok, többet mondok: még a különféle városok törvényhatóságai is nem hoznak törvényeket, nem kormányoznak, nem igazgatnak mindazon nyelveken, melyek az Unioban, az egyes államokban vagy az illető városokban divnak . . . s mégis önök nemzeti kormányt bírnak.

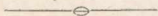
Tegyük föl most, hogy megátkozva mint egykor Babylon építői — egyszer csak fölkel az Egyesült-Államok népének egyik része és azt mondja: „Azon unio, melyben mi élünk, ránk nézve nyomasztó. A mi törvényeink, intézményeink, a mi állami és városi kormányzatunk, sőt szabadságunk is ránk nézve elnyomatás! Mit az unio! a jogok! a törvények! a szabadság! a történet! a földirat! az érdekek közössége! Mindez semmi! a nyelv, csakis a nyelv minden! Oszlaszuk föl az uniot, az államokat, s magukat a városokat is. Osszszuk föl az egész területet nyelvek szerint s hagyjuk aztán a külön nyelvű népeket külön élni és külön államot képezni. Mert minden nemzetnek joga van a nemzeti élethez s nekünk a nyelv a nemzet, semmi más; s önök uniója, jogai törvényei és szabadsága is, mert a nyelv az egyetlen alap, melyen az államok megalkothatók; minden egyéb zsarnokság!

Mit mondanának önök ily elmélkedéshez? mi lenne önök nagy uniójából? Mi lenne alkotmányukból, önök legnagyobb emberének e dicső végrendeletéből, e halhatatlan csillagból az emberiség erkölcsi egén? Mi lenne még hazájukból is, hol a szabadság szelleme szárnyra kelt s az ébredő remény föl-földeríti az emberiség jövőjét? Mivé a nagy és hatalmas köztársaság összege, *ha megtámadtatnék állandóságában a nyelv dühének*

vad kezei által? Ahol most az emberi boldogságnak emelt s ezt hirdető templomok közt jár, ugyanott csakhamar e templomok romjait tiporná az emberi remények és alkotások gyöngesége fölött gyászoló honfi és idegen!!!“

Arany szavak! arany igazságok! . . .

Ki hinné, hogy pár év múlva ugyane dicsőszorus szónok, nemzetének dicsősége és büszkesége — saját hazájának mégis oly tervet ajánlott, mely valósulva „a nyelv dühének vad kezeivel“ ezeréves „állandóságában“ nemcsak megtámadta és megrendítette, de menthetlenül szétszakgatta s csakhamar meg is ölte volna! . .

...Ahol most az emberi boldogság
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív

...Ahol most az emberi boldogság
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív

...Ahol most az emberi boldogság
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív

...Ahol most az emberi boldogság
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív

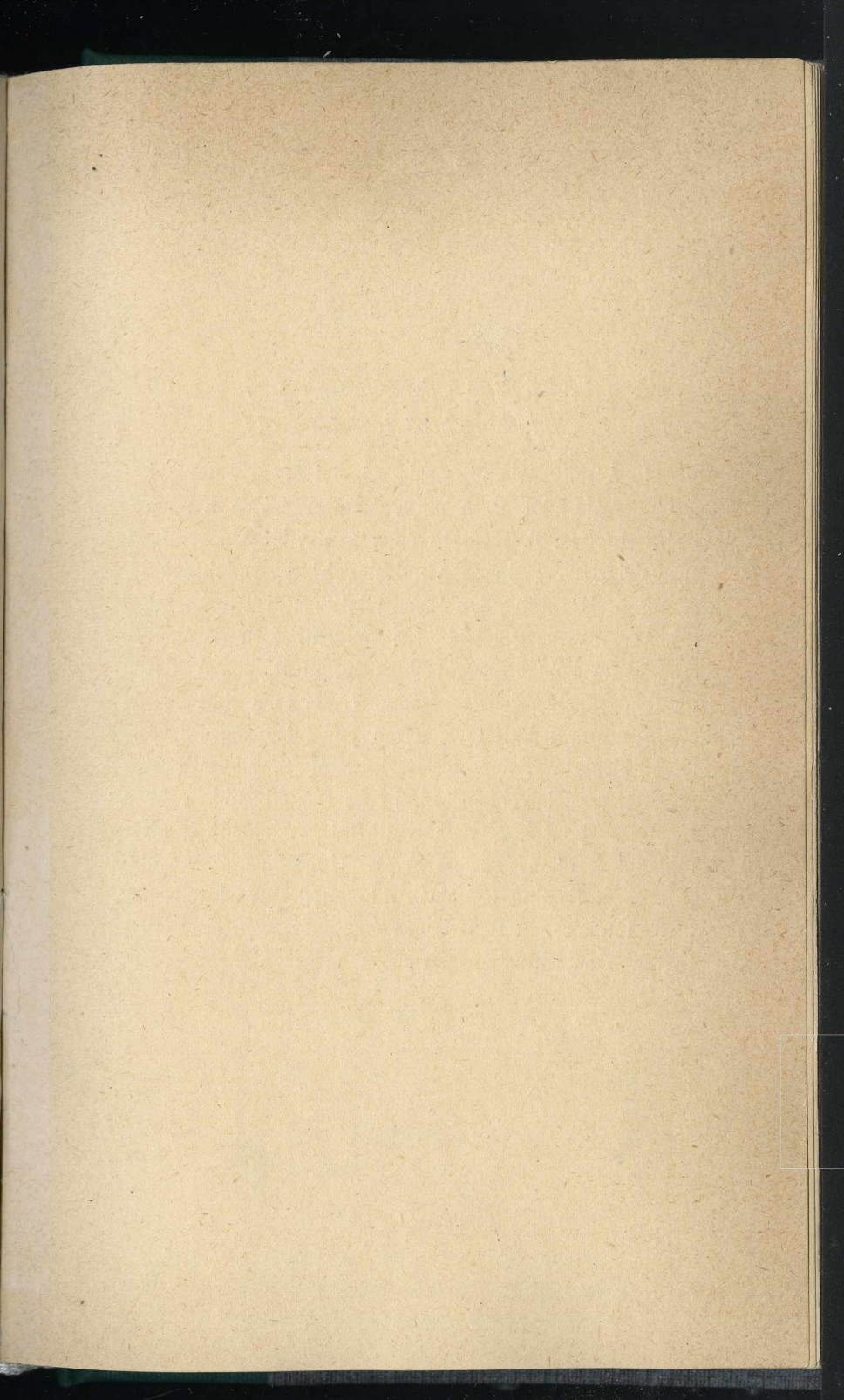
...Ahol most az emberi boldogság
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív

...Ahol most az emberi boldogság
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív

...Ahol most az emberi boldogság
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív

...Ahol most az emberi boldogság
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív

...Ahol most az emberi boldogság
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív
...a test, a lélek, a szív

A második füzet legkésőbb 10—12 nap múlva fog megjelenni, következő tartalommal:

1. A magyar emigráczió nézetei Magyarország keleti missiója felől. 2. A magyar emigráczió s a nemzetiségi kérdés. 3. Kossuth és a nemzetiségek. 4. Kossuth érintkezést keres a délszlávokkal. Indokai e lépésre. 5. Kossuth ellentétes nyilatkozatai Törökországról, Magyarország leendő kormányzati formájáról, stb. angolországi és amerikai körutja alatt. 6. A dunai konfoederáció első tervezete. 7. E terv hatása az emigrációra, a külföldre, a magyar közönségre s részletes bírálata Szemere Bertalantól. 8. Kossuth egy függelékben bővebben kifejti az eredeti tervet, de a lényeges pontokon nem változtat. Védekezik a megtámadások ellen. Levele gr. K. Gy.-néhez. 9. A földrajz és statisztika czáfolata a konfoed. javaslat legfontosb tételeire. 10. Kossuth és a nemzetiségi kérdés legújabb stádiumában. Zárzó.

113
935

A KÖZELMUL TITKAIBÓL.

(A muszka intervencziótól a Dunai konfoederációig.)

II. FÜZET.

12. + 6.

TETTERMŐNÖKÉRTÉK TÁ
BUDAPEST.
LÉGRÁDY TESTVÉREK.
1879.
BUDAPESTEN

A második füzet legkésőbb 10—12 nap múlva fog megjelenni, következő tartalommal:

1. A magyar emigráció nézetei Magyarország keleti missiója felől. 2. A magyar emigráció s a nemzetiségi kérdés. 3. Kossuth és a nemzetiségek. 4. Kossuth érintkezést keres a délszlávokkal. Indokai e lépésre. 5. Kossuth ellentétes nyilatkozatai Törökországról, Magyarországra leendő kormányzati formájáról, stb. angolországi és amerikai körutja alatt. 6. A dunai konfoederáció első tervezete. 7. E terv hatása az emigrációra, a külföldre, a magyar közönségre s részletes bírálata Szemere Bertalantól. 8. Kossuth egy függelékben bővebben kifejti az eredeti tervet, de a lényeges pontokon nem változtat. Védekezik a megtámadások ellen. Levele gr. K. Gy.-néhez. 9. A földrajz és statisztika czáfolata a konfoed. javaslat legfontosb tételeire. 10. Kossuth és a nemzetiségi kérdés legújabb stádiumában. Zárzó.

113
935

A KÖZELMÚLT TITKAIBÓL.

(A muszka intervencziótól a Dunai konfoederációig.)

II. FÜZET.

12. + 6.

TETTERMÁNOSI ÉS TÁ
BUDAPEST.
LÉGRÁDY TESTVÉREK.
1879.
BUDAPESTEN

TITKAIBOL

A KÖZELMULT TITKAIBÓL.

(A muszka intervencziótól a Dunai konfoederációig.)

*Non ego ventosae plebis
suffragia venor.*

II. FÜZET.

(Hódor Zirciől.)

BUDAPEST.
LÉGRÁDY TESTVÉREK.
1878.

A KÖZELMÚLT

TITKARÓL
DE BALLACI GEZÁD

(A magyar irodalom és nyelv története)

1878. évi kiadás

II. KÖTET

BUDAPEST
LEGGYÁRT TESTVÉREK

1878

I.

Szomorubb időket, gyászosabb napokat soha, még a török főnhatóság alatt sem élt Magyarország, mint közvetlen a 48'49-ki szabadságharcz után.

A mohácsi vészes katasztrófa már mély sülyedésben találta a magyar népet s Mátyás király hatalmas trónjának csodálatos fénye, világverő fegyvereinek messzeható tekintélye, nevének és nemzetének mindeneket tulsugárzó dicsősége alig pár tizeddel az ő halála után már annyira elborult, alászállott, szertefoszlott, hogy a mohácsi csatában csak új urat kapott hazánk, de az ország helyzete, a nép sorsa nem sokkal lett ziláltabb, rosszabb, nyomorultabb, mint aminővé a Jagellok gyöngé uralma tevé.

1849-ben a csapás nem így, nem térden és megtörve, hanem vakító diadalok által keltett mérész remények, büszke önérzet, fellengző tervek és vágyak közepette érte nemzetünket — s midőn Világosnál porba hullt a zászló, melynek ke-

vély lengését csak az imént is még a félvilág csodálta, s az egetverő éljenek, mikkel Budapest országos visszhangot ébresztve köszönté a bevonuló kormányzót, rohamos változással elfojtott sohajokká váltak ugyanazon ajkakon egy kietlen tér körül, melyet az első magyar miniszterelnök vértanúsága avatott örökre szentté — az ellentét oly gyors, oly váratlan és oly óriási vala, mely képes és alkalmas lehetett volna kiölni a szivekből a bátorság s egy jobb jövő reményének utolsó szikráját is, ha e szivek nem magyar kebelben dobognak, s a hazafi lelkesedés helyett egy új fáklya lobogó világa nem veszi át a vezérletet: a hazafi kötelesség!

A magyar nemzet soha sem volt szerencsétlenebb de — nagyobb sem, mint a 48/49-ki szabadságharcz után.

Ha bezárták előtte közéletének sokszázados templomait: az ország és a megyék gyűléstermét, a palotától a kunyhóig minden család, minden hazafi otthon állított az üldözött eszmének oltárt, s ha eltiltották politikai téren a nyilvános szótól, menhelyet épített számára irodalmi téren a produktív és föntartó erők vállvetett buzgósága és áldozatkészsége.

S föltámadt halottaiból a mult; megelevenültek a rég elporlott nagy alakok; dalban, regényben, színjátékban megünnepelte és megkoszoruzta

nagy idők nagy emlékeit a kegyelet, s az eltiport, lánczravert, halálraszánt Magyarország álmodozni, ábrándozni kezdett nemcsak arról ami volt, hanem arról is, ami lenni óhajt és lesz is, ha a viszonyok kedvezése még egyszer urrá teszi a földön, ahol most mások bitorolták az ő jogait!

Igen — e sötét napokban villant meg először ismét jeles főkben a nagy gondolat, hogy Magyarországnak hivatása van kelet felé, melyet el kell fogadnia és be kell töltenie; s hogy ahol egykor bölcsője ringott, jövőjének, jövődő létének, nagyságának, jólétének forrásai ugyanott buznognak.

Csodálatos véletlen . . . mit mondok? nem is véletlen, hanem a magyarok istenének ezer év viszontagságai közt gyakran, s most újra ismétlődő csodatétele volt, hogy e nagy eszme és nagy czél *ösztöne* csakhamar áthatotta az egész magyar fajt, s hogy benn és künn, saját honában rab vagy idegen népek közt földönfutó minden magyar buzgó apostolául vagy lelkesült hívéül szegődött az új jelszónak, mely *keleten kereste a magyar nemzet fölszabadulásának eszközeit*, s oda helyezte át, ott jelölte meg a saját fönmaradásához szükséges, de egyuttal egész Európára fontos és hasznos új hataaskört.

E közös érzésnek és reménynek egyelőre persze csak az emigráció adhatott nyílt kifejezést.

Adott is, még pedig kezdetben úgy a végcélra, mint a módozatokra nézve kivételkép teljesen összhangzó egyértelműséggel.

Megjegyzendő, hogy a magyar menekültek mindjárt elejétől amily sokféle, ép oly sokféle, sőt több pártra szakadtak.

„Van nekünk — írja a török földre szorult Batthiányi Kázmér 1850. jul. 3-ki kelettel — van nekünk itt Kossuthház és Perczelház, kik dühös ellenségkép laknak egymás mellett“; s míg Párisban a Kossuth hiveivel szemközt ugyanakkor Szemere-párt keletkezett, Londonban, Hamburgban, Brüsszelben, Genfben, Newyorkban, szóval mindenütt, ahol a magyar emigrációból többen települtek le, szintén visszhangot kapott és hasonló utánczásra talált a törökországi főtelep gyászos meg hasonlása.

Annál meglepőbb, hogy a nemzet legközelebbi akciójának nem csupán iránya, de egy szersmind kiindulási pontja fölött is nézeteik oly bámulatosan megegyeztek.

Már az első füzetben jeleztük, hogy a forradalom vége felé valóságos rögeszmévé fajult a magyar kormánynál és képviselőháznál a semmiféle positiv tény által nem támogatott tévhit, miszerint az országban élő nemzetiségeket kibékitni s ezzel a szomszédos rokonfajokat is lekenyerezni és szövetségre birni *conditio sine qua non*, de egy

füst alatt csalhatlan eszköz is ahhoz, hogy hazánk Ausztriától és a Habsburg-dinasztiától elszakadhasson.

Az emigránsok, különösen a nyugatra vetődött emigránsok személyes tapasztalatai aztán még új tápot nyújtottak e balga föltevésnek.

Fizetett tollak s az osztrák diplomácia kombinált működésének sikerült tudniillik elhitetni a külföld egy részével, hogy Ausztria nem a mi leigázásunk végett, hanem csak a nem-magyar nemzetiségek oltalmára rántott kardot s hívta segítségül a muszkát — s különösen Franciaországban „a szabadelvű Cyprien, a doctrinaire Despret, a diplomata Bourgoing, a republikánus Lamartine, mind azt mondák, hogy mi elnyomók a többi fajokat s a nemzetiségi elvet csak annyiban tartók tiszteletben, amennyiben az nekünk kedvezett; szóval, mi mint hódítók, a történeti jogot a nemzetiségi jog fölé helyezők.”

„Elleneink által terjesztett e hamis és gyűlöletes vád, mint sötét fonál nyúlván végig szabadságharcunk fényes történetén, ez nekünk az európai közvéleményben igen sokat ártott.”

Nagyon megfogható tehát, ha az emigráció nem akarta, hogy nevünkön száradjon e piszkos bélyeg, s hogy ami tőle telt, mindent elkövetett, hogy a multa nézve tisztáztassék, a jövőre nézve pedig a kényes kérdés oly megoldás felé terel-

tessék, mely a szabadelvű külföld és az elégületlen nemzetiségek tetszését és helyeslését egyformán kinyerve, Magyarország közelnek remélt és tervezett fölszabadítását tetemesen megkönnyitse.

A magyar emigráció kiválóbb tagjai számtalan nyilatkozattal, czikkel és röpirattal ostromolták e tárgyban a német, francia, angol, olasz sajtót és közönséget. Legtöbbet mégis *Szemere B.* és *Kossuth* tettek.

S minthogy e két férfiú volt a magyar emigrációban az az ellentétes két sark, melyek egymáshoz, másféltized annyi rázkódásai daczára, soha egy pillanatra sem közeledtek, talán nem fölösleges fáradság, ha magatartásukat a nemzetiségi kérdésben elkülönözve vesszük szemügyre s lehető röviden, de hiven egymástól külön választva ismer-tetjük és jellemezzük.

II.

Darabig — gondolom, az olasz háború kitöréseig — Szemere és Kossuth észjárása (bármi távol s Szemere részéről százszor és százféleképp nyilatkozó ellenséges viszonyban élt is egymással máskülönben e két férfiú) meglehetősen egy nyomon mozgott arra nézve: *magyar szempontból* mi a nemzetiségi kérdés jelentősége, megoldása, rendeltetése? Később azonban utaik e téren is különváltak, s minél inkább kitűnt, hogy egyfelől a nemzetiségek nem kívánnak vagy csak oly áron készek velünk egyezkedni, mely nagyon emlékeztetett a medicina peior morbo közmondásra; másfelől pedig a világesemények fejlődése mindig közelebb és közelebb kényszeríti ismét a magyar nemzethez és fajhoz a bécsi udvart és kormányt; Szemere B. is annál messzebb és messzebb távozott eredeti álláspontjától, míg végre egészen és nyíltan hátat fordított a nemzetiségeknek s a nemzet elemmeli kibékülést és a monarchia dualisztikus szervezését egyetlen biztos mentőszerrül jelöl-

vén ki a nemzetnek, Kossuth tervét egy dunai konfoederaczióról épen ő bírálta, kárhoztatta és támadta meg a legélesebb hangon és legsúlyosb érveléssel.

Nagyon mélyértelmű és sokoldalu tanulság rejlik e Pál fordulásában, minthogy Szemere félig slavophil, félig slavophob érzülete már otthon leplezetlenül és szándékos föltünéssel jelentkezett.

Miniszterelnök lévén, 1849 derekán ő készíté és terjeszté a bomladozó parlament elé a rácok és oláhok szájizéhez mért nemzetiségi törvényjavaslatot, s midőn némelyek sokalták e czifra madzagon a mézet, Kossuthhoz irt levelében türelmetlenül kifakadt „a ház rövidlátása, politikai vaksága és a radikálpárt azon bajnokai ellen, kik épugy nyilatkoznak, mint 1832-ben, midőn a magyar volt minden; a szász, oláh csak nép!”

Párisban bő alkalma nyílt e „tárgyilagos és szabadelvű” fölfogását még kirívóbban csillogtatni, s ha valakinek, neki volt bizonyára legtöbb joga kereken és határozottan tiltakozni azon botrányos ráfogás ellen, mintha a 48/49-ki dicső küzdelem nem a legnemesb önvédelem lett, s nem a legszentebb jogok, hanem holmi ócska előjogok és a korszellemben ütköző fajbeli kiváltságok érdekében keletkezett és folytatott volna.

Szemere annyira vitte a szláv barátság kul-

tuszát, hogy miatta majdnem igazságtalan lett tulajdon édes nemzete iránt.

Naplójának egyik lapján például a következő sorok olvashatók:

„Én úgy sejtem, hogy a szerencse e században a szlávnak fog kedvezni; az igazság kívánja, hogy amely népfaj eddig utolsó és teherhordó volt, jusson az első sorába. A nemzetek sorsában uralkodik bizonyos fátum; eljő minden nagy nemzetnek az ideje, midőn emelkedik minden ellenállás daczára s midőn sülyed föltartatatlanul. Hajlandó vagyok hinni, miként a szláv faj amaz elsőbb stádiumában van, és ép azért kívánatosnak találnám, hogy a magyar a szlávok triumphális szekéréhez csatlakozzék, ha ugyan csak a sikert akarjuk és nem tekintjük az elveket.“

S midőn egyszer a Siécles-ben (1857, decz. 29.) egy czikk jelent meg, mely a román nemzet létjoga és európai jelentősége mellett kardoskodván, többek közt azon vakmerő állítást is kockáztatta, hogy — „a magyarok szerencsétlen következetlenséggel, melyet nagyon drágán fizettek meg, megtagadták az erdélyi oláhoktól a jog-egyenlőséget; ők, kik a német faj politikai felsősége ellen föllázadtak. Nem akartak ismerni felsőbbet; s nem tudták magukat rávenni, hogy egyenlőket ismerjenek“, Szemere B. erélyesen visszautasítá ugyan, ami e galád vádban ráfogás,

s szabatosan rektifikálta, ami abban tudatlanság vala — de hogy mily szörmentében bánt ekkor is a cikket sugalmazó tényezőkkel s mily gondosan óvakodott minden sértő vagy ingerlő szótól a nemzetiségekkel szemben, hosszu válaszának ez egy töredéke is elég világosan jelzi az olvasónak:

„Azt kérdi tán valaki ugymond, annyi oláh, annyi szerb és horvát mért kelt föl ellenünk s állott ellenségeinkhez? Hosszas volna megmagyarázni, mint mindent a mi nem természetes. Voltak, a kik a közös hazát darabokra akarták tépni, hogy rongyaiból nagyobbítsák vagy Dákoromániájukat, vagy egy uj Nagy-Szerbiát, mely soha sem létezett; voltak, a kik csak személyes szerencséjüket keresték a dolgok és eszmék általános zűrzavarában. A szerbek fölkelését azon 30,000 külföldi szerb idézte leginkább elő, *kiket Sándor szerb fejedelem küldött be Magyarországba; az erdélyi oláhokat pedig dunafejedelemségbeli fajrokonaiik izgatták a lázadásra.* A többit elvégezték Ausztria ügyesen szőtt ármánykodásai: mindent ígért a győzelem előtt, azután mindent megtagadott. De azzal, hogy megtámadtattunk, be van-e már bizonyítva bűnösségünk? S mert némely nemzetiségek ellenségeink voltak, következik-e, hogy nekik van igazuk? Mindenesetre áll, hogy nem elég állítani, hanem bizonyítani is kell, a mi lehetetlen: a tények mellettünk szólnak. Egyébiránt ön (már t. i. a cikkek-

író) francia; ön szabadon utazhatik Magyarországra. Menjen el oda; szép és gazdag ország, megérdemli, hogy megnézze; akkor alkalma lesz saját füleivel hallania, hogy az oláhok, szerbek, horvátok keserűen sajnálják s visszaóhajtják az 1848-diki Magyarországot, melyet mi meg akarunk menteni s melyet ők vakon elveszítettek. Többé nem ellenségeink; ellenkezőleg jobban gyűlölik Ausztriát, mint mi gyűlöljük, ez természetes: minket Ausztria legyőzött mint ellenséget, őket megcsalta mint hűtlen szövetséges. Kérde meg tőlök: hová lett a szabadság, melyet nekik 1848-ban mi adtunk? A dynastia visszavette azt tőlök“ s. a. t.

Szemere B. nemcsak szentül hitte, amit itt a végsorokban vitat, miszerint a nemzetiségek hangulata a magyar faj iránt otthon gyökeresen átalakult és kedvezőre fordult, de a maga részéről már előre escomptirozta is a praesumtiv ölelkezést, egy „új szövetség éneke“ czimű s inkább rhetorra mint poétára valló versben fölhíván az illetőket, hogy:

„Fogjunk kezét mint testvérek,
Akik lakjuk e szép hazát,
Magyar, Német, Román és Szláv
Legyünk együtt mind jó barát.

Magyar, hajdan hódítgatál?
Elmult annak régen kora,
Megváltója a népeknek
Légy, mint valál vas-ostora.

Számod földön mért roppant nagy,
 Abban biznád el, Szláv, magad?
 Hidd el, számos nép még nem nagy,
 Az a nagy nép a mely szabad.

És te Német se vess meg mást,
 Azért, hogy vagy tudós, bölesész,
 Minden népnek van az mi kell,
 Tudniillik: szív s józan ész.

Ne emlegesd te sem Román
 A római régi jogot,
 Elmult a mult, csak nagy erős
 E négy faj, ha kezét fogott.

Most nem a rög, az elv a fő,
 Uj a kor, bár ó a világ,
 A négy faj közt első az lesz,
 Melynek műve a szabadság.

Fogjunk kezét mint testvérek,
 A kik lakjuk e szép hazát,
 Román és Szláv, Német, Magyar,
 Élünk együtt, mint jó barát.

Egyesüljünk mint frigyeselek,
 S szánkból hallja meg zsarnokunk,
 Ellene s a szabadságért
 Harcolni most együtt fogunk.

S ámbár az ötvenes évek végén megindult magyar nemzeti mozgalmak alkalmából már nagyon kinyilhatott volna a szeme, még „Question hongroise“ című röpiratában is föntartotta és ismételte, hogy — „les Hongrois ont eu suffisamment le temps de sonder à l'intérieur les sentimens des autres races, qui habitent le pays. Celles-ci de leur côté sont prêts à seconder leur

initiative dans le mouvement general; elles s'approchent d'eux de tous côtés, portant des branches d'olivier en signe de fraternité; leurs armes sont toutes tournées aujourd'hui contre l'ennemi commun."

Ime — ennyire igaz, amit Julius Caesar már századok előtt mondott: „Quae volumus, et credimus libenter."

Szemere B. politikai kátéjában dogma volt, hogy „le sentiment de la nationalité s'est réveillé avec vigueur. C'est le principe prédominant dans les âmes des peuples, qui va bientôt prédominer dans la politique universelle des États. On pouvait bien fusionner les nations tant quelles étaient presque mortes; mais vivant elles se laissent tuer; absorber, jamais."

E meggyőződésnél fogva görcsösen ragaszkodott volna a nemzetiségekkel való kibéküléshez és egyetértéshez még akkor is és úgyis, ha a történelem logikája nem hozza azt a magyar nemzetre nézve szétválaszthatlan összefüggésbe egy fajunk jövőjét sőt lételét közvetlenül érdeklő és fenyegető oly nevezetes mozzanattal, aminő a — keleti kérdés vala.

Mily tisztán látott Szemere érésben? s hogy mily szerep illette szerénte e nagy kérdés megoldásánál nemzetünket? csak két idézettel fogjuk itt kimutatni.

Egyik a Palmerstonhoz czimzett, 1859. június 11-én kelt emlékiratból van véve s ekként hangzik:

„Engedje meg, mylord, hogy itt egy, nézetem szerint igen fontos észrevételt tegyek. Azt merem állítani, hogy a nyugoti civilisatio biztosabb uton nem terjeszkedhetik keletre, mint Magyarország közvetítése által. A helyett, hogy magam fejtegetném, jobbnak tartom egy angol író idézni, ki azt, a mit én önnek mint államférfinak és a haladás emberének szívére kötni akarnék, tökéletesen kifejezi a következő szavakban: „Szomszédos néptörzsekben az eszmék és erkölcsök oly hasonlósága fejlődik ki, a minőt egymástól távol élő néptörzseknél nem találunk. A faj rokonsága, gyakori érinkezés harcban és békében, mult és jelen, természeti viszonyok, pl. hajózható folyók, egymásba nyíló völgyek stb. megannyi kapocs gyanánt szolgálnak az egymás mellett élő népek közt. Ily kapcsolatokat lehet találni a keleti és nyugoti néptörzsek között. A magyar nép, eredete és hagyományai után s nagy részben eszméi és szokásaira nézve is kelet népe. Mint ázsiai eredetű európai gyarmat s rokon faj a szomszéd törökkel, történelmi események által a nyugoti civilisatio körébe vonatott be s számos nyugoti eszmét és fogást sajátított el. Ehez képest középtagot, mintegy kapcsolót képez a nyugoti és keleti népek közt s arra lát-szik hivatva lenni, hogy azokat egymáshoz közelebb hozza. Az ország geographiai helyzete ugyanezen hivatás mellett bizonyít. Északról és délről nagy magas hegy-sorok által övezve, folyamrendszere természetes vizutat képez nyugatról kelet felé. A Németország szívéből be-özönlő hatalmas Duna, mely Közép-Európa annyi folya-mát veszi magába, a kereskedelem és civilisatio termé-szetes országutjául van teremtve. Már ki is nyitotta a Magyar- és Törökország közt oly soká zárva állott kor-látokat s az újabb (1848 diki) események nem keveset

tettek arra, hogy az osztrák politika által századok óta félbeszakított érintkezés ez egymással rokon két nép között megújuljon, azon különbséggel mindazonáltal, hogy a kar, mely előbb csak öldöklésre emelkedett, most testvérkezet nyújt a régóta elidegenült vérrokonnak és soká gyűlölködő ellenségnek.“

„Magyarországnak jutott a hivatás: kelet népeihez a nyugoti civilisatio minden haladását és eszméit közvetíteni; mint szerencsém volt, mylord, ez eszmét főtebb bővebben fejtegetni. De még ez nem minden. De még ez nem minden. Ugyanazon okokból, s a magyar alkotmány alapján, a mint annak tökéletes rendszere kifejlődött, a mennyiben alapelve, a helyhatósági önkormányzat (municipál-autonomia), különösen megfelel kelet patriarchalis szellemének s erkölceinek; következőleg Magyarország rendeltetése: főszerepet játszani a keleti kérdés megoldásában, bármiképüssön is az ki; de ez üdvös szerepet az érdeklett népek szabadsága s jólléte érdekében csak egy szabad, türelmes, erős és alkotmányos Magyarország játszhatja sikeresen.

A másik a Siëcles egy Szemere által irt czikéből és így szól:

„A nagy keleti kérdés, az ott szabad politikai életre törekvő népek kérdése, véglegesen meg nem oldathatik Magyarország közreműködése nélkül, mely azoknak 1-ször egy tizszázados politikai szervezet gyakorlati tapasztalásait, 2-szor egy az öt környező népek mindenikénél, minden időben s jelenleg is hareziasabb nép hatalmas erélyét, és 3-szor az általa jól ismert, mert mindig birt s használni tudott szabadság szenvedélyes szerelmét viendi ajándokul; egy szóval, Magyarországnak polgárisultsága, harezias szelleme, politikai gyakorlottsága, történelmi hazafisága által, mely az 1848-diki rázkódás

daczára minden népfajait ismét egyesíti, magas küldetése van keleten, melyet bizonyosan be is fog tölteni tudni."

Bármilyen magas véleménynyel volt is Szemere a magyar nemzet erkölcsi és anyagi ereje felől, egymagában és elszigetelten gyöngébbnek tetszett előtte, hogysem a ráváró küldetést ellenséges elemek közepette, vagy éppen ezek daczára és rovására is megoldhatná.

Ezért s főleg ezért, nem csupán az Ausztria és a Habsburg dynasztia ellen irányuló boszúból sürgette hát oly következetesen és tüzesen a kibékülést előbb csak a nemzetiségekkel, odaértve a haza határain kívül eső délszláv fajokat is, s midőn ezek ellenszenve és roszakarata kiengesztelhetlennek bizonyult, ezért tanácsolta az októberi diploma elfogadását s a kölcsönös engedelkenységet fölülről is, alulról is — de a sz. István koronájához tartozó szláv fajok megrövidítése és háttérbeszorítása nélkül.

Szemere Angliában időzött, mikor az októberi diploma szerzői és intézkedései ellen Magyarországon napirenden lévő tüntetésekről értesült. Azonnal tollat fogott s egy Manchesterben kelt levéllel élénk rajzát adván az európai helyzetnek, figyelmeztette a magyar közvéleményt, hogy külföldi segélyre sehonnan sem számíthat, s ha ridegen visszalöki a felülről kínált békejobbot, ő maga issza meg levét.

Kimutatta szegről végre, hogy „olasz, francia, angol, muszka, porosz vagy nem törődik a magyarral, vagy saját céljaira igyekszik a magyar nép nyugtalankodását kizsákmányolni; ami pedig apró szomszédainkat illeti, a belgrádi s bukaresti kabinetcskék félhivatalos közlönyei itt a külföldön leplezetlenül hirdetik, mikép ők Ausztria romlását óhajtják, s a magyar nemzettel készek alkudni, de csak, ha ez lemondva históriai jogáról, a velök rokon népektől lakott részeit az országnak átengedi. Hanem, gondolom, ez áron Ausztriával is igen szívesen egyezkednek.

„Gondolkodtak e kérdésről hazámfiak? Megfontolták, hogy most mindenütt a nemzetiségi elv az uralkodó? Megfontolták, hogy a legnagyobb politikai tapintattal, körültekintéssel s egyszersmind a többi nemzetiségek igényeinek legnagyobb méltánylásával kell complicált helyzetünket új státuséletre rendezni? Megfontolták, hogy e szempont ránk nézve a legnehezebb s legkényesebb, nem tanácsolja-e, ha lehet, a dynastiával mint a német elem képviselőjével kezet fogva haladni? Gondolják önök, hogy mi, ellentétben mind a német, mind a szláv, mind a román fajjal, fentarthatjuk magunkat? s ha nem, vajjon lehetséges-e szövetkezni valamennyivel és mi alapokon, vagy ha az sem lehetne, melyikkel közülök? Ez oly fontos feladat, melyet hiában akarunk kikerülni vagy elhalasztani, új alakban mindaddig előkerül, míg meg nem oldatik, s ha most a szabadság van napirenden, utána, ha nem vele együtt, a nemzetiségé fog következn.

A jelen fontos pillanatot okos, számító, de egyszersmind méltányos, kiengesztelő politikával annál könnyebb lenne felhasználnunk, mivel a magyar faj az alkotmányos

mozgalom vezérévé tevén magát az egész birodalomban, a mi tagadhatlan érdemünk, hogy politikai biztosítékok által minden faj örökre meg lesz védve az erőszakos elnemzetlenítés ellen.

Isten óvjon tehát, hogy ez utolsó eseményeket csak törvényes és nem politikai magasabb fontosságuk szerint fogjuk fel.

Mit használ emlékeznünk a multa? Ki költheti fel sirból a holtakat? Ki felejtetheti el velünk szenvedéseinket? Minden szemrehányásaink tehetik-e, hogy a mult meg ne történt legyen? Mit használna a kormányoknak tanulniok a jobbat, változtatni rendszeröket, ha a népek feledni nem akarnának? Néha rajtunk a népeken van a sor amnesziázni. S vannak fontos pillanatai az időknek, midőn úgy a királyok mint a népek elvesznek, ha megbocsátani s kibékülni alkalmas időben nem tudnak.“

Pár héttel utóbb egy újabb levelet, mondhatnám — nagyszabásu államférfiui enunciatot intézett a „Pesti Hirnök“ révén nemzetéhez; ezuttal végkép szakítván a hazán kívül álló minden idegen tényezővel, s csaknem prófétai clairvoyance-szal fejtegetvén: mi lenne föladata nálunk fejedelemnek és országgyűlésnek? mi föltétele egy a multnál szebb, tartósb, boldogítóbb frigynek és jövődőnek annyi véres tusa, önemésztő hercehurcza s közös nyomor és megaláztatás után.

„1848-ban, ugymond, végződött be a nemzeti egység nagy műve, utolsó akadály a hűbéri rendszer is végkép eltöröltetvén; s hogy van az, hogy a nemzet épen legteljesebb erejében a csatát elveszté? Oka, mivel az idő folytában, félig titokban, félig nyilván megszületett, fejlődött s felnőtt egy új eszme, a nemzetiségé, s roppant

hatalmát, más fajoknál, mi nem ismervén fel kellőleg, nem vevők azt illő számitásba.

Nagyon jól ismerem azon időszak titkos s nyilvános ármányait, jól tudom azt is, az orosz sereg mi háttással volt a történeti kimenetelre; de bizony csak valljuk meg, az akkor véletlenül kiütni látszott, de régóta belsőleg forrongott nemzetiségi eszmének s mozgalomnak nagy fontosságát s messze horderejét nem fogtuk fel. Mi pusztán mesterséges zajnak véltük, mi az ég dörgése volt — mi egy tábor lábai által véltük ingásba hozottak a földet, pedig az valóságos földrengés vala; — egy egész erdő lombjai soha sem hozathatnak mozgásba, ha nem vész az, ami fú!

Szeretem hinni, hogy hazámfiak a mult hibáiba nem fognak ismét visszaesni. Ha a lefolyt szomorú 11 év a horvátoknak, oláhoknak, szerbeknek leezke volt, e leezke nekünk is kellett. Gyűlölni egy harmadikat, az még nem annyi, mint szeretni egymást; ehhez valóságos tettek kivántatnak. Csak így fog hazánk különbféle fajú fiai közt valóságos lenni a kibékülés, a testvériség és egyetértés. Hajdan békében élénk, de mint gyermekek, mivel a nemzeti öntudat egyik fajnál sem vala kifejlődve; — midőn ez bekövetkezett, meghasonlánk; — jövődőben kell, hogy mint öntudatos férfiak, nyujtsunk egymásnak baráti kezét.

Ha kölcsönös egyetértés s engedékenységek útján e végtelen fontosságú munka sikerül, el lesz háritva a nemzeti egység utolsó s legujabb akadályja — hisz a vallási s hűbéri válaszfalak már nem állanak.

Hajdan létezék még egy negyedik, t. i. volt a török és volt az osztrák szövetségének partja. A töröktől ma már nem lehet segélyt várni; ki maga lábán nem bir állani, az hogyan támogasson mást? Tehát ki álltassék szembe az osztrákkal?

A duna-fejedelemségi oláhok, kiknek párisi félhiva-

talos ügynöke nem rég azt irta: „Mi nem vagyunk a török ellenségei. . . . Mi tőlük semmit nem követelünk. Nem a Duna, de (az erdélyi) Kárpátok tulsó oldalán hevernek a román nemzet megcsontított tagjai. Tudja ezt Ausztria s hizeleg nekünk. Jól tudja, hogy fejedelmünk Kuza jelenleg új tér-szerzeményre nem számíthat, de tudja azt is, hogy ő nagy befolyással bír Erdélyre, s Ausztria óhajtja, mikép e befolyást használja fel, az oláhokat a magyarokkali egyetértéstől visszatartóztatni. Századnegyed óta Erdély folyvást Oláhország felé figyel, s innen várja a jelszót. E kérdésben Kuza, bármik legyenek személyes rokonszenvei, nincs sem Ausztriával, sem Magyarországgal; ő azokkal tart, kik neki fogják az eszközöket szolgáltatni egy Rumánia megalakítására, Erdélynek a Dunafejedelemségekhez csatolása által.“ (Lásd: Siécle, november 20-án 1860-ban.)

Avagy az osztrák szövetséggel szembe a szlávok állíttassanak? De a sok szláv alfaj közül, melyikkel szövetkezzünk? A galicziai lengyelekkel? Ezek a Nagy-Lengyelország felé áhítoznak. A tótokkal? Ezekre a csehek s morvák mint kiegészítő részeikre számítanak. A szerbekkel? A déli szlávok a török birodalom szétromlását várják, melynek romjain, szerintök, a régi szerb császárság fog újra felépülni.

De viszont, melyikkel menjünk ezen fajok közül; melyek maguk különféle irányba, északra, keletre, délre haladnak? Avagy vigasztalóbb kilátást nyújt nekünk valamennyi szlávok egyesülésének lehetősége? Ez özönviz, hullámozó tenger lenne, s mi magyarok, kik a német-osztrákokkal kapcsolatban azon néptenger déli és északi ágát egymástól mint sziget elválasztva tartjuk, csapkodásainak egészen kitéve lennénk, s annál előbb elborítatnánk, mennél előbb elválnánk mi a németektől, vagy a németek elválnának mi tőlünk.

Legyünk meggyőződve, mikép, ha egyes idősza-

kokban, mint I. Leopold, mint II. József, mint a lefolyt 11 év alatt a német s magyar elem ellenségkép álla is szemközt, ez mulékony helyzet, ez rövidlátó politika által előidézett veszély. Történeti magasb szempontból tekintvén a dolog, világos, miszerint a magyar s német elem egymás támogatására van utasítva azon isteni végzet által, mely hazánkat, mint egy keskeny földfokot állítá be a szláv népek tengerébe.

Talán nincs oly messze az idő, mint gondolnók, midőn az óriás északi birodalom szabadelvű s nemzeti politikát követend, s ellenállhatlanul magához igyekszik vonni a ledőlt török birodalom fajrokon népeit. Ha a nagyszerű találkozások színhelye hazánk leend szükségképen, kérdem, lesz-e más természetes szövetségesünk a németen kívül? És mi elszigetelnők magunkat ez egytől is? Avagy magunkat az ó barbár korban képzelve, azt hinnők botorul, hogy mi minden körültünk élő fajokkal ellentétben biztosan létezhetünk?

Ki a jelenkor fájdalmain és szenvedélyein hideg vérrel túltéve magát, a távol jövőbe pillant, kénytelen belátni, hogy éppen nemzetiségünk véde a német elem; ez viszont bennünk, okosan, csak egy szükséges szövetségest kereshet; — de a panszláv minket mint martalékot tekint, nem máskép.

Bár jelenleg nincs szláv állam, mely vagy művelt, vagy szabad volna, azért nem állítom, hogy abba bekebelezve szabadok soha nem lehetnénk; de azt állítom, hogy nemzetiségünket abban nem fognók megőrizhetni. A kérdés így áll: ama szláv tengerben egy kis pont lennénk, mely lassan bár, de előbb-utóbb el fogna mosatni, de a németséggel egy önálló, egy külön, bár szövetséges államot fognánk alkotni. Hiszen annak hasznosak mi csak úgy vagyunk, ha mind státus-históriai, ha mind nép-nemzeti typusunkat megtartjuk.

Szemere aztán az új situatio számára benn a dualismust hozta javaslatba, kifelé pedig — keletre mutat, ahonnan új dicsőség, új babér, új hatalom és nagyság integet csábító mosolylyal és tetterre hívó alkalmisággal a magyar király felé.

„Valóban, így kiált föl hévvel, ha semmi egyéb, maga a dynastikus érdek arra bírhatná a magyar királyt, hogy nyugati, déli, északi politikájáról végképen lemondván, keletre fordítsa minden figyelmét s belássa, mikép Magyarország azon pont, honnan dolgozva, birodalmának új nagyobbulását remélheti. — Az európai diplomácia Velencezéért nem képes ígérni s adni neki kárpótlást, azt csak Magyarország adhat, t. i. ez a szabadság, jólét s béke varázsereje által magához vonván a szláv tartományokat, a szerint, a mint azok a török birodalomtól el-elváladoznak. Ez szintén egy neme a hódításnak, de mely nem fegyverrel, hanem szellemi erővel hajtatik végre.

Nem áll az, mit a németek hisznek, hogy ők hivat-
vák kelet népeit társadalmilag s politikailag civilisálni. — Nemde az erdélyi oláhok lőnek a dunafejedelemségekbeli oláh irodalom felélesztői? Nemde a szerbiai törvény-
könyvek magyarországbeli szerbek művei? S nemde mi adók nekik ügyvédek, tanáraikat s iparosaikat? Mi hatunk rájuk részint közvetlenül, részint közvetve azon fajrokonok által, kik hazánkban mivelték ki magukat. Rokon s szomszéd fajok oly hasonló eszmékkel s tulajdonokkal bírnak, melyeket távol s idegen fajoknál nem találunk. Fajrokonosság hadban és békében érintkezés, múlt és jelen, physikai körülmények, milyenek hajózható vizek, nyílt síkok, mind meg annyi összefüző szálak szomszédnemzetek közt. Ilyen szálakat találni bőven nem a németek s szlávok, hanem a szlávok s magyarok közt.

A magyar szintén keleti faj, nemcsak eredetére, hagyományaira, de erkölcsére és eszméire nézve is. Mint egy európai telep, de keleti származású, a török birodalmat lakó népekkel rokonult, de geographiai helyzeténél, politikai érettségénél, tudományos iparkodásánál fogva megbarátkozván a nyugati műveltséggel, a keleten rajta túl fekvő népeket messze haladta s így némileg mesteröklőn. Így lesz a magyar faj közvetítő elem a keleti s nyugati fajok közt s a gondviseléstől arra látszik hivatva: azokat egymáshoz közelebb hozni. Már geographiai fekvése e végzetet jelöli ki neki. Északról bekerítve magas hegysorral, egész folyamrendszere nyugatról kelet felé egy természetes csatornát képez. A hatalmas Duna, mely Németország közepéből indul ki, közép Európa számos vizeit magába felveszi, azon nagy országnak látszik lenni, melyen, Magyarországon keresztül, kereskedés s vele a műveltség keletre megy elé.

Azon tartományok zászlói, melyek nálunk koronázaskor most csak jelképen hordoztatnak, én hiszem, ismét valóságos birtokot fognak jelenthetni. E népeket szövetségünkbe vonni a magyar magasb (nem megyei) politika feladata, ez a mi európai nagyobb hivatásunk.“

Mi hatalmas, mi messzenéző államférfiúi szózat volt ez!

S mily sajnós, hogy Bécsben is, Pesten is csak süket fülekre akadván, mint a pusztában kiáltónak szava, nyomtalanul hangzott el a légtérben!

Viszontagságos hat évnek kelle megtörni ugy a hajthatlan udvar mint az elkeseredett magyar faj büszkeségét, hogy a dualismus megvalósulhasson . . . s csak másfél tized súlyos tapasztalatai és egy délkeleti határainkat vérrel festő, és sok-

sokezer hullával szegélyező roppant háboru után kezd némileg hódítani Szemere nagyszabásu programjának második része is, mely az osztrák császár mellett Európa szinpadán önálló szereplést követel s multjához méltó szerepet vindikál a magyar király számára, s ha az egész magyar faj egy szívvel lélekkel sorakoznék e zászló köré, rövid időn valósággá fogná varázsolni a költő álmát:

„Legyen úgy mint régen vót!
Süvegélje meg a magyart
Süvegélje és — szeresse
Román, bosnyák, szerb és tót!”

III.

Duo cum faciunt idem, non est idem.

Egy pontról, egy irányban indult Szemere is, Kossuth is, s hogy — miután másfél tized viharai az egyiket északnak, a másikat délnek sodorták, amaz a bécsi Burg küszöbén vetett horgonyt, ez viszont az Al-Dunánál, „a Dunai konfoederáció“ zátonyán feneklett meg: a puszta véletlen-nél s holmi egyéni antagonizmusnál mélyebb okokra vihető és viendő vissza.

Szemerénél a nemzetiségi kérdés félig eszköz, félig cél volt azon nagy programmban, melynek hivatása leendett fölszabadítani Magyarországot az osztrák absolutismus járma alól s megállapítani és biztosítani a magyar faj supremáciáját kelet felé . . . Kossuth ellenben a nemzetiségi kérdést is, mint minden mást, csupán eszköz számba vette azon fő, és nála a szó legridegebb értelmében exclusiv cél elérésére, hogy

Magyarország Ausztriától végleg elválhasson; s

a Habsburg-dinasztia sz. István koronájától örökre megfosztassék.

Innen az a folytonos változás, ingadozás, kapkodás, sőt ellenmondás, eszmék, elvek, törekvések és jelszavak körül, melyet személyes ellenei a magyar nemzet ékesszólásban fölülmulhatlan nagy fiának, mint megbélyegző következetlenségét, annyiszor szemére lobbantottak, holott e kegyetlen vád alapos s a főnérített szemrehányás igazolt csak akkor fogna lenni, ha az általunk két pontba foglalt végcélban természetes indokolását nem lelné mindaz, ami Kossuth külföldi szereplése alatt s tündöklő pályafutásának idegen légkörben mozgó örömtelen — mert folytonos csalódásoktól kísért — mozzanatai közt következetlenségnek, s mint ilyen, lealázó fogatkozásnak látszik.

Mivel a magyar népnek és történetírásnak e fontos igazsággal egyszer mindenkorra tisztába kell, még pedig annál alaposabban kell tisztába jönnie, minél konkrétebb alakot ölt a keleti kérdés megoldása, s a világesemények folyamában minél bizonytalanabbá válik a magyar faj ezer év harcrai és alkotásai által már nem eléggé biztosított léte: érdemesnek tartom itt néhány idézettel bizonyítani, hogy Kossuth lelkét, a 48/49-ki mozgalom nyílt összeütközéssé és háboruvá fajulása óta csak egy gondolat tölti be, mely a rögeszmék

végzetes befolyásával oly korlátlanul uralkodik lángelméjén, hogy amitől egyik gyönyörű levelében profétai ihlettséggel óvott — a *Dunai konfoederacio tervezetében önmaga állítá föl azon rettentetes máglyát*, melyen „a történelem logikája a kétfejű sással hazánkat is kérlelhetlenül porrá égetné,“ ha gyakorlati körösztlvitelét nemzetünk balsorsa valaha megengedné.

Mily határtalan s olthatlan gyűlölet szállta és mérgezte meg Kossuth másként bárányszelid kedélyét és keblét az uralkodó ház és család ellen, már forradalmi kiáltványai is elárulták. Ő, ki mosolyogva mondá egyszer egy, Batthiányi szállásán tartott, minisztertanácsban Széchenyinek, midőn ez a Kossuth által tréfából mellének szögezett — üres — puskától egy kissé meghökkent, hogy „soh se féljen; én egy legyet sem tudnék megölni,“ ugyan ő ily vérfagylaló hangon tüzelte 48/49-ben élet haláltusára a magyar népet:

„A magyar népnek most csak két teendője van. Felállni tömegben és emlékezni.

Ha a magyar e kettőt nem teszi, akkor oly gyáva nyomorult nép, melynek neve a világ történetében ugyanazonossá lesz a szégyen- s gyalázatnévvel; akkor a magyar oly gyáva nyomorult nép, mely megfertőztette ősei szent emlékét, melyre maga az örökkévaló isten azt fogja mondani: „Bánom, hogy teremtettem“, akkor a magyar

oly istentől elátkozott nép, melytől a levegő megfogja tagadni éltető erejét, melynek kezei alatt a televény buza föld sivatag homokká fog változni, melynek közelítésekor kiaszik a szomjat enyhítő forrás, ki hontalanul bujdosandik a föld hátán, ki hiában kérendi az irgalomtól az alamizsnának száraz kenyerét, kit alamizsna helyett arcul csapand az idegen faj, mely őt saját hazájában vándor koldussá teendi, kit, mint a gazdátlan ebet, büntetlenül verend agyon bármely gazember; olyanná lesz, mint a bélpoklos, kit minden ember kerül, mint az indus pária, kire az ebeket uszítják. Hiában forduland a vallás malasztjához, neki nem adand az vigasztalást. Isten! kinek teremtetési mivét gyávasága által meggyalázta, nem bocsátandja meg bűneit sem ezen a világon, sem a másikon; a leány, kihez szemeit fölemelendi, seprővel hajtandja el a küszöbről, mint a rühes állatot, neje utálattal köpend gyáva szemei közé, s gyermekének első szava az lesz, hogy apját megátkozza.

„Háttérbe kell hogy vonuljon most a gyermeknek szülői, a férjnek nője s gyermekei, a testvérnek testvére iránti gyöngéd érzete; háttérbe kell vonulni a keresztyén lélek pietásának, melylyel imaházba megyen áldást kérni istentől; háttérbe mindennek,“ hogy helyöket — a gyűlölet féktelensége foglalhassa el, mely eltaszítja a

nőt, s leöl szülőt, testvért, föláladoz férjet, megtagad gyermeket és mindent, ami máskor isteni és emberi törvények szerint szent és sérthetlen szokott lenni, ha az illetők bármi oknál fogva nem akarnak csatlakozni a fölkeléshez.

E lángoló haragot és kielégíthetlen boszuszomjat főlebb és főlebb csigázta a forradalmi harcz minden fordulata, s midőn aztán a külső siker meghozta a kedvező alkalmat, egész erejében és nyiltan kitört az egy esküben és indítványban, miknek ünnepélyes zordonságát még fokozta, hogy templomban, a debreczeni ref. templomban röppentek el Kossuth lázas ajkairól.

Az eskü ez volt:

„Ha visszaemlékezem azokra, a mik történtek, és a mik közt az isteni gondviselésnek kiszámíthatatlan rendelete szerint, én magam is az események által a szerénység porából, melyet örömet vallottam magaménak, kiemelve, némi tevékeny részt vevék; ha visszaemlékezem azon hűségre, melylyel az idők viszontagságai alatt iparkodtam az ausztriai háznak trónusát megtartani segíteni; s ha végig tekintem az árulást, hitszegést; — ha végig nézem azon bálátlanságot, melylyel ezen indulat — mely indulata keblemnek közös volt a nemzet összességével — az ausztriai ház által viszonztatott: talán mentve volnék isten és emberek előtt, ha személyes boszúval, s a szenvedélynek némileg fölingerült hangjával mondanám azt, hogy velem rendelkezhetik isten akár mint ez életben; bocsáthat reám szenvedést, bocsáthatja reám a vérpadot, bocsáthatja reám a bürökpoharat, vagy a száműzetést; *de egyet nem bocsáthat reám soha, azt nem,*

hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek. Azt nem bocsáthatja reám isten sem ; mert az embernek, ki el van határozva valamire, bár láncokba szoríttatnának minden tagjai, mindig marad elég ereje meghalni tudni, ha magát másképp meg nem mentheti,

Az indítvány pedig ez volt:

A habsburg-lotharingiai ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyvert fogása által, nem különben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek és Horváthországnak Magyarországtól elszakítását, és az ország önálló statuséletének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, s e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét úgy a pragmatika sanctiót, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalu kötések alapján közötté s Magyarország és tartományai között fennállott; ezen hitszegő habsb.-lothar. ház Magyarország, a vele egyesült Erdély, és hozzá tartozó minden országok, részek és tartományok feletti uralkodásából ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, és az ország területéről, s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik. A minthogy ezen trónvesztettnek, kirekesztettnek és számüzöttnek a nemzet nevében nyilváníttatik. (Szónok kezeit ég felé emelve mondja:) Ugy légyen. Amen!

Kossuth históriai alakjának egyik kiemelkedő jellemvonása és integrans eleme, hogy a nagy elmék makacsságával s a gyűlölet szívósságával ez eskühöz és 1849-ben országgyűlési határozattá lett indítványhoz maig rendithetlenül ragaszkodik. Amit azonban mind barátai, mind ellenei szem elől szoktak tévesztetni. Másként azok komolyabban és lelkiismeretesebben, ezek

igazságosabban és enyhébben fogadnák és itélnék meg a nagy számüzött időnként föl-fölharsanó politikai szózatait, mikben hol egy, hol más formában, de a római Catóra emlékeztető egyhangúsággal ismétlődik mindig a *monarchia egysége tehát önállása*, s a Habsburg-dynasztia magyarországi uralma ellen irányuló engesztelhetlen hires elv: „Denique censeo esse delendam!“, kizárva minden alkut, vagy elfogadhatlan föltételekhez és valósulhatlan viszonyokhoz és esélyekhez kötven az egyezkedésnek csupán hajlandóságát is . . .

Nem lehet szándékom egyenként felsorolni itt mindazon szónoklatokat, leveleket, kiáltványokat, röpiratokat, melyekben a „földönfutó“, „hontalan“ Kossuth angolországi és északamerikai körutja alatt a Habsburg házat másként mint „eskü és hitszegő“ jelzőkkel * soha sem említette;

* Mennyire nem volt képes Kossuth érésben szenvedélyein uralkodni, főleg glasgowi beszédei tanuskodnak. Bebizonyítandó, hogy a Habsburg-családból származó fejedelmek egytől-egyig mind „zsarnokok, kegyetlenek, vérengzők, kapzsiak és üzérkedők“ voltak, történeti adatok czége alatt egy esomó tört. adomát tált hallgatói elé, miknek nagyobb részéről már históriailag megállapított, hogy utolsó betűig csupa merő koholmányok. Ami pedig a hangot illeti, szolgáljon erre nézve kóstolól és valamennyit jellemző mutatóványul a következő pár sor:

„L'égoïsme et l'intolérance, accouplés avec une hostilité éternelle contre la liberté, la haine de l'instruction et des lumières, l'ingratitude, une politique d'oppression ne reculant devant rien, voilà quelles sont les qualités héréditaires qui recommandent la maison d'Autriche à vos égards, et à l'amitié de votre gouvernement.

s nem akarom idézni a southamptoni toasztot s a manchesteri nagy beszédet sem, jöllehet Kossuth utóbbiban ünnepélyesen kinyilatkoztatta, „hogy az ő nemzete és népe soha többé nem fogja engedni és tűrni, hogy az eskütörő Habsburg-család Magyarországon még egyszer törvényesen uralkodhassék. S hogy többé soha sem fog az véle bárminemű alkudozásba bocsátkozni, de mohón meg fog ragadni minden alkalmat, hogy nyakáról lerázhassa.“ Mindezek részben nagyon közelesnek az april 14-ki határozathoz, részben nyilvánosan s oly számitással mondattak, hogy „Memento moriként“ zörgessenek a bécsi Burg ablakain . . . vannak azonban más nyomatékosb adatok is arra nézve, miszerint Kossuth úgy érzett, ahogy beszélt, s hogy mindenütt és mindenkor *készebb volt az egész világgal és saját nemzetével is szakítva*, önmagát örök bánatra és remeteszerű magányra kárhoztatni, mint dicskoszorus homlokát az osztrák

Je vais vous citer en preuve quelques faits historiques parfaitement pertinents. Les autres dynasties, quels qu'aient pu être leurs défauts ou leurs crimes, se sont du moins efforcées d'ajouter à leur nom de famille une teinte de nationalité. Il n'en est point ainsi des Habsbourgs : ils ne sont d'aucun pays, d'aucune nation : ils ne sont que les Hapsbourgs — et puis rien. Ils ont été dans tous les temps non seulement des despotes, mais des despotes de l'espèce la plus sordide ; transformant les nations en biens patrimoniaux, qu'ils ont exploités et qu'ils exploitent encore, comme s'ils craignaient de mourir de faim le lendemain, si avant le soir ils n'avaient pas extorqué le plus possible.“ (L'Europe, L'Autriche et la Hongrie par Kossuth. Bruxelles.)

császárnak a „haza boldogságával incompatibilissá“ bélyegzett főnhatósága előtt csak egy pillanatra is meghajtani.

A magyar menekültek néhány nevesb tagja már azon — magára az emigrációra is, de praejudikálván a jövőnek, a hazára még inkább hátrányosaknak tetsző tulerős kifakadásokat sem helyeselte, mikkel Kossuth a Habsburg-családot Angolországban sértegette, s midőn amerikai körutja közben még fokozta e hangot, a visszahatás csaknem nyilvános tiltakozássá érett.

Kossuth Cincinnatiban értesült a mozgalomról, s egy febr. 15-én kelt levélben rögtön átiizent hozzájuk, hogy :

„Az én munkásságom czélja, hazánk függetlenségi nyilatkozatának valósítása. *A Habsburg-házzal semmi transactió . . .* Ha egyet nem érthetünk ebben, ám legyen párt; én egynek vagyok főnöke ; s akik ehhez csatlakozni kívánnak, tudják meg, hogy ez csak a fönnebbi elvek alapján történhetik . . . Ha az emigrációból senki sem lesz is velem, én azért mégis ez alapon maradok. Kik e törekvésemnek útját akarják állani, ellenségeknek tekintendem. S bánunk egymással mint ellenséggel“ s. a. t.

Igy gondolkodott, így érzett, így beszélt s így cselekedett ő minden fölmerülő alkalommal, s csak hajszálon mult, hogy emiatt egy izben az

olasz intéző körökkel is össze nem zörrent, noha az olasz udvar és kormány bizonyosnak képzelt támogatása már utolsó reményhorgonya volt ekkor a bukott magyar ügynek

Azon olasz államférfiak ugyanis, kik Cavour halála után ennek örökébe léptek, a „magyar kérdés iránt“ nem valami tulságosan érdeklődtek. Zokon vették, hogy Magyarország Magenta után is vesztég maradt, s hogy a magyar ezredek nem hagyták csataközben tömegesen faképnél a sárga-fekete zászlót, sőt a 61-ki országgyűlés magaviseletében is erőszakos föluszlatása daczára — inkább czáfolatát, mint megerősítését látván amaz ígéreteknél, miket Kossuth korábban nemzete nevében tehetni vélt, Velence meghódításánál Magyarország, illetőleg egy eventuais magyar forradalom indirekt közreműködését fölvenni a tényezők közé nem igen éreztek kedvet.

Az ő tervök tehát, mint Kossuth egy ezeitőbéli magánlevele tanuskodik, ennélfogva az volt: Nápolyt consolidálni s erőforrássá tenni. Azután jó Róma, mert csak Róma unifikálhatja Olaszország erejét. Végre Velence!!!

E programhoz — mi türes tagadás — olasz szempontból nem sok szó férhetett, ámde Kossuth — akit a közelmúlt keserves tapasztalatai arról győztek meg, hogy „Magyarország nem várhat soká, mert krízisben, türehetetlen krízisben

van, melynek így vagy úgy végének kell szakadni; mert nem adatott emberi hatalomnak kríziseket határozatlan ideig prolongálni s a túlfeszített húr vagy elszakad vagy megereszkedik!“ — Kossuth, mondjuk — Velenczét kívánta első helyre iratni, s hogy rábirja erre a döntő köröket is, egy a királylyal sokat érintkező olasz barátjához s így közvetve magához a királyhoz terjedelmes emlékiratot intézett, melyből hadd áljanak itt a következő nevezetes pontok:

Tudja ön, így szólt Kossuth Genuában, 1861. szept. 28-ról keltezett memorandumában, hogy a magyarországi nagy históriai drámának első aktusa (a törvényes oppositio) az országgyűlés erőszakos elosztatásával befejeztetvén, most a második aktus a passiv resistentia aktusa van folyamatban.

Ennek a dolog természeténél fogva négy közül csak egy eredménye képzelhető:

1. Vagy az, hogy az osztrák megtörvén szenvedések által a magyar nemzet energiáját, Magyarország követeket küld a bécsi Reichsrathba, s osztrák provinciává süllyed.

2. Vagy az, hogy az osztrák hamarabb leveti, mint különben tette volna, a constitutionalis hazugságok álarczát, s nyíltan és tettetés nélkül visszatér a Bach-féle absolutisticus centralisatióba.

3. Vagy az, hogy az osztrák, kifárasztva a magyar passiv resistentia által, s nem bírva tovább a viszonyok-

nak finanziaális és politikai súlyát, a magyar nemzettel a históriai jogok alapján kialkuszik.

4. Vagy végre az, hogy a magyar újra kitüzi az 1849-ben már a nemzet közakarata által pronun-
cziált zászlaját, s fegyverrel metszi szét a Habsburg-ház és Magyarország közötti kapcsolatot.

Ezek az egyedül képzelhető alternatívák.

Az elsőre, a Reichsrathbai követküldésre nézve, határozattan azt mondom: hogy az kérdésen kívül van. Az soha, de soha és semmi körülmények közt nem fog megtörténni.

A második alternatívát, a constitutionalis formahazugságokból kibontakozott rideg absolutisticus centralisatiót, az osztrák minden bizonynyal meg fogja kísértetni, ha ideje lesz reá. Sőt Magyarországon tényleg már kísérletbe is vette. Ott, a mint tudja ön, az absolutismus a legirtózatossabb alakot, a féktelen erőhatalom alakját öltötte immár magára. Nem kell azonban önnek mutogatnom, hogy ez legfeljebb is csak phasis, de nem solutio — és solutio nem is lehet. Ha a bécsi udvar elég lesz ehhez ragaszkodni, a dolognak logikai kényszerűséggel az lesz végeredménye, hogy a család (ces officiers rebels de la couronne francaise, mint 1-ső Napoleon szokta mondani) nemcsak a magyar koronát veszti el, hanem a nápolyi bourbon sorsára jut, mindent elveszt, még Béceset, Olmützet, Insprukkot is, — mindent.

Azért én csakugyan valószínűnek is hiszem: hogy ha Olaszország eléggé vigyázatlan lesz neki reá időt engedni, az osztrák megfogja a harmadik alternatívát kísértetni: az alkút a históriai jogok alapján.

Igaz, jelenben az osztrák diametraliter ellenkező uton halad. A elbizta magát, mint a megátal-
kodott nagy bűnösök rendesen szokták. Látja, hogy az olasz-kérdés a helyett, hogy előre menne, hátra megyen. Érzi, hogy a lefolyt temps d'arret csak neki vált javára ;

hogy ő harczkészebb ma, mint volt egy év előtt, míg Nápoly a helyett, hogy önöknek olasz barátim erőt adott volna, önöktől erőt vont el. Erőforrás helyett a gyengeség forrásává lőn. Aztán reményli az osztrák (ha ily istentelenséget reménynek nevezni szabad), hogy a népfajok felbujtogatásának pokoli mesterségével a magyart paralyzáthatja, s végül úgy látszik nekem, hogy eléggé elfogult, még valami külszövetség-lehetségébe is bizni, szóval: mint az éjjeli vándor az erdőben, bele lármázta magát a nem félsébe, s elbizakodottan azt hirdeti, hogy ő nem enged. — Dehogy nem enged, dehogy nem enged! Ismerjük az osztrákot. Forduljon csak a szél (pedig fordulni fog) vagy legyen csak oka gyanítani, hogy engesztelőbbnek találandja a magyart, mint ekkorig találta, s fogyanak csak ki végkép desperatus ressourcei (a mihez bizony nagyon közel van), s meglátja ön, szintoly bűnbánót fog játszani, mint a minő elbizakodottat játszik most — s majd mindent megigér a magyarnak — mint ez szokása a veszély napján — *sauf a se parjures apres* — mint ez is szokása veszély multával.

A kérdés tehát az: mit fog a magyar nemzet tenni ez esetben?

Engedje ön, hogy először megmondjam, miként gondolkozom én az alku kezdéséről. Teszem azt, mert jogosítva érzem magamat hinni, hogy véleményemnek van több mint személyes sulya.

Erős hitem az, hogy a magyar nemzet az osztrák házzal békében meg nem élhet — s hogy az 1849-ki függetlenségi alapon kívül — vagy is az elszakadás nélkül a magyar nemzetre nincs üdvösség.

Erős meggyőződéseim tehát, hogy bármiként alakuljanak is a körülmények, nem lehet eset, hogy a magyar nemzet öngyilkosságot ne kövessen el, ha az osztrák házzal akármilyen feltételek mellett is még egyszer kibékül. Oh! én egy cseppet sem kételkedem, hogy az osztrák,

ha majd végkép megszorul, eget-földet igérend a magyarnak. Vagy F. József egy bámulatos palinodiával lependi meg a világot, vagy félre teszi őt a család, mint félre tette Rudolfot, s V. Ferdinándot; s egy vagy más uton még az 1848-ki alkotmányt is színtoly készséggel visszaadja, mint a mily kevélyen most megtagadta — de arról sem lehet legkisebb kétség is, hogy ha visszaadja, csak azért adandja vissza, hogy mihelyt erőre kap, újra vissza huzza, újra meg újra hitét szegje, újra elővegye az absolutisticus germanisáló beolvasztási tendenciákat. A magyar lételt örökös tusákra kényszerítve, haladásban, fejlődésben gátolja, s az erőszaknak halálos csapását akkor mérje reá, mikor ellentállani tehetetlen.

Ha volna, ki mást hiszen az osztrákról, az Istennek a históriában revelált ujját tagadná meg.

De ha bár akadna is olyan bárgyu ember, ki nem okulva három századnak tapasztalásán, az osztrákról feltenné, hogy az őszintén becsületesen respectálná Magyarország alkotmányát, s nemzeti autonómiáját (bár ez egyuttal azt is feltehetné, hogy a szerecsent lehet fehérre mosni), még annak is ragaszkodni kellene az 1849-ki függetlenségi nyilatkozathoz, mert nem lehet eset, hogy Magyarország a szó valódi értelmében alkotmányos onkormányzattal bírhasson, s önálló nemzeti politikát követhessen, míg az, kit osztrák császárnak nevez, egyszerűen mind magyar király is.

Az osztrák császár s magyar királynak egy személybeni egysége csak két módon képzelhető.

Vagy úgy: hogy Magyarország autonómiája csak beligazgatási dolgaira volna szorítva, financiaijával, hadseregével, internationalis viszonyaival Bécs rendelkeznék, már aztán akár absolutisticus hatalommal, akár pedig constitutionalis formák között. Első esetben mondanom sem kell, hogy Magyarország sem önálló nemzeti politikát nem követhetne, sem alkotmányos nem volna. A máso-

dik esetben pedig a bécsi udvar nevezettjeiből, s idegen nemzetek képviselőiből álló többség határozna, tehát idegen érdekek szerint határozna a magyar nemzet pénze, karja, kereskedelmi s külpolitikája felett. Ily viszonyban a magyar nemzet maradhatna (talán) nemzetiség — de nem volna, s nem lehetne nemzet, nem alkotmányos, nem autonom. Provinciá válna, s status nem.

Ezt Magyarországon igen jól érti mindenki, még a legkövesültebb conservatívek is.

A második képzelhető formája az osztrák császár és magyar király egy személybeni egységének, a personalis unio. Ez esetben a tény az volna, hogy ezen dualisticus uralkodó, a magyar országgyűlés controljától független financiaival s hadsereggel is bírna; a kinek pedig ily eszközök volnának kezei között, azt lehetetlen volna megkadályozni, hogy oly irányu politikát kövessen, mely lehet minden a világon, csak magyar nem! S ha aztán magát ily politikával háboruba bonyolította, melylyel a magyar érdekeknek semmi köze (mint nem volt a francziák elleni háborukban 1791-től 1815-ig vagy, mely épen ellenkezik is a magyar érdekekkel, mint ellenkeznek, ha Velence birtoka végett, az osztrák ház háborut viselne) mi helyzetben volna akkor a magyar nemzet? Királya azt mondaná: „megtámadtattam, igaz, mint osztrák császár, de megtámadtattam én, ki a ti királytok is vagyok, védjétek, segítsétek, a pragmatika sanctio értelmében,“ — mit tehetne ekkor a magyar nemzet? Vagy kénytelen volna fejedelme védelmére vérét s vagyonát idegen érdekért, vagy épen baráti testvér nemzetek elnyomására pazarolni; vagy pedig fel kellene mondania az alattvalói hűséget, és forradalmat kellene csinálnia. Igen ám de nem minden perczen lehetséges egy forradalom! Győzelmi chanceok nélkül a forradalmi kísérletek nyomorult lázongássá válnak, melyeknek resultatuma öngyilkolás.

Azért mind ezen okoknál fogva, miket indulat nélkül, komoly megfontolással elszámláltam, azt mondom határozottan, hogy a magyarnak nem szabad, s öngyilkosság büne nélkül nem lehet az osztrák házzal kibékölni, nem, semmi áron!

Biztosíthatom önt, uram! hogy ez nemcsak személyes véleményem. Milliók vannak hazámban, kik a helyzetet szintugy felfogják, mint én felfogom, s szintugy vélekednek, mint én vélekedem.

Ez nem sejtelem, hanem positiv tényeken alapuló tudomás; tényeken, miket honfitársaim compromissiója nélkül levelezés tárgyává nem tehetek.

Nem mondom én, hogy nincs Magyarországon egy töredék, mely egy újabb alkut az osztrákkal a forradalomnak elibe tenne. Hiszen Olaszország sokkal haladottabb, sokkal szerencsésebb helyzetben van s mégis, még itt is vannak a Bourbonnak, vannak a pápának, sőt vannak még az osztráknak is pártosai, vannak, kik Lombardia felszabadításával önként osztrák szolgálatban maradtak, sőt folyvást vannak, kik az olasz nemzeti hadseregből az osztrákhoz desertálnak (a mi, ha egyszer nekünk nemzeti hadseregünk lesz, nálunk bizonyosan nem történendik) — de ki volna oly kába, a ki ezen izolált nyomorúságokból akarná az olasz nemzet tendenciáit megítélni? Van tehát nálunk is, nem tagadom, egy alkudni vágyó töredék; de ha tán nem forogna is az fenn, hogy Schmerling ur mindent elkövet, hogy ez alkuvási hajlamból, az abban sinlődőket kigyógyítsa (mi neki jóformán sikerült is) annyit mondhatok, hogy csak egyszer legyen rationalis chanceok között a felkelés zászlója kitzúzve, annak egyetlen lebbenésére elenyésznek az alkuvók, mint a kelő nap első sugarára az éj rémei.

A magyar nemzet harczot óhajt, s nemcsak azért, mert lelke mélyéből el van keseredve, a reá mért szenvedések miatt; nemcsak azért, mert elke mélyéből gyü-

löli a hitszegő dynasziát, hanem harczot óhajt azon mélyebb oknál, mert nemzet és szabad akar lenni, s mert tudja, hogy az osztrák ház alatt sem egyik, sem másik nem lehet.“

Az olasz király, ha jól vagyok értesülve, illő köszönettel fogadta a biztatást, hanem Olaszország azért egyelőre a füle botját sem mozdította.

Más hatalmasság, a porosz lépett ki nem soká a sikra, s ennek talléraival s egy önkéntes magyar hadcsapattal *Klapka* tbnok átlépte aztán a magyar határt s bekiáltá onnan az országba a rég lesett szabadító és megváltó jelszót: Talpra magyar! „Harczi riadó“-ja azonban csak a kárpáti visszhangot verte föl zajával . . . a nemzet szive meg nem dobbant, karja tétlenül pihent, s midőn a rövid háboru véget ért, a magyar nép tulnyomó többsége a fejedelem egy méltányos szaváért fátyolt borított a multra, s jobb jövőt remélő lelkesedéssel illeszté Ferencz József homlokára őseink drága ereklyéjét, a szent koronát.

A forradalom nélkül fölszabadult, vér nélkül győzedelmes s hosszú szenvedések után végre jobb napoknak örvendő alkotmányos Magyarország olasz földön szenvedő nagy fiáról sem feledkezett meg . . . Hol egy, hol más vidékről zarándokolt hozzá a hazafi kegyelet; egyszer innen, másszor onnan röpiült mandatum alakjában

feléje az esdő hívás: „Kossuth Lajos! jere haza!“

De a válasz mindig egy és ugyanaz, mindig egygyel és ugyanazzal indokolt *nem* lön!

„Tizennyolez éve eszem — felelte Kossuth — a számkivetés keserű kenyerét, melyet, mert tiszta, de üres kézzel vettem bucsut hazámtól, csak nélkülözések közt keserves munkával valék képes megszerezni örömele-nül. — Embernek, ki szereti hazáját, miként én szere-tem, mindig kinos a hontalanság; kétszeresen az, ily helyzetben; és irtózatos a gondolat, hogy fáradt csont-jaim tán idegen földbe fognak örök nyugalomra tétetni, mint tétettek széjjel két világrészben előbb anyám s két testvérem csontjai, utóbb leányomé s nőmé; és velök családi boldogságom, mely egyedüli vigasza volt hazafiui bánatomnak.

De bármennyire sovároogjon is lelkem hazám felé, e sovárgásnak engedni tilt az elvhűség s a kötelesség.

Volt idő, midőn nem tartottam szabadnak fenyege-tett életemet, hitem és vallásom megtagadásával bizto-sítani.

Még kevésbé tartom szabadnak a száműzetés ke-serveitől politikai hitem árán megszabadulni.

* * *

Fogok-e még valamit tehetni hazánk függetlenségé-nek visszaszerzésére? nem tudom. Ez a körülményektől függ, s függ mindenkifölött a nemzet magatartásától. Nemzetünk elég erős arra, hogy, ha akar, sorsának ura lehessen. Sorsa Isten után, saját határozottságától függ — egyes polgár csak annyi erővel bír, a mennyit neki a nemzet kölesönöz. Ha a multban némely nagy dolgok-

nak leheték eszköze, az érdem a népé, nem az enyim. Én csak tükör valék, mely a kapott világot visszasugárzá. A világ a nép vala. A mely percben önbizalomrontó cselszövények folytán e világ meghomályosodott, én tehetetlenné váltam. A mult jövendőnek tükrö.

Engem az alkalom, hazafiui kötelességem önzéstelen teljesítésére mindig késznek fog találni. De ha ugy akarnák a végzetek, *hogy hazánk függetlenségének visszaszerzésében napszámos többé nem lehetnék; legalább egy élő tiltakozás gyanánt akarok s fogok végleheletemig állani, minden alku, minden törekvés ellen, mely hazánk állami függetlenségének s nemzeti önállásának akármilyen áron, akárminő föltételek alatt, megcsönkítésére van irányozva.*

* * *

Én nemzetünk jogait és hivatását, s e jogoknak és hivatásnak megfelelő képességét illetőleg, igen határozott meggyőződésekkel bírok, melyektől — ha egyedül maradnék is velök széles e világon — soha és semmi körülmények közt el nem állok, mert e meggyőződések hazánk állami létének alapjára vonatkoznak. Reform kérdések körül, még a kormányforma kérdését is közéjük értve, szabad, sőt esetleg hazafiui kötelesség is lehet a transzaktió, mint részletfizetés elfogadása, csak valóban részletfizetés természetével birjon, jogot fel ne adjon s a helyes irányban tovább haladásnak útját ne vágja. De a hol egy, milliókból álló ezredéves nemzet állami életének alapja forog kérdésben, ott én a transzaktiókat semminemű feltételek alatt sem szabadoknak, sem magának az állami létnek feladása nélkül lehetségeseknek nem tartom.

És mert az élet, a sokszerű tapasztalás, a tudomány s a történelem bölcselmének gondos észlelése azon meggyőződésre vezettek, hogy a nemzetek életébe vágó

válságos problémáknál *mindig csak egyetlen egy megoldás lehetséges*, hogy ezen egyen kívül akármely bölcsesség is hiában keres megoldásokat, s hogy keresésével végtére sem ér el egyebet, mint azt, hogy a mesterkélt módozatok kutatásának maga a czél esik áldozatul; *én meggyőződésemet semminek, még az összes élő nemzedék ellenkező meggyőződésének sem rendelhetném alá.*"

IV.

A legnemesebb eszme, ha rögeszmévé torzul; a legtisztább lelkesedés, ha szenvedélylyé fajul; s a legbuzgóbb törekvés, ha rosszul választja meg céljait vagy vészes irányba téved — hamarabb árt mint használ.

Kossuth Lajos szellemi és erkölcsi nagyságát kétségbevonni dőreség lenne; devalválni akarni: hazafiatlan rút merénylet.

Az ő roppant népszerűsége milliók által kiállított kifogástalan nyugta, soha el nem évülő nemzeti tartozássá vált halhatatlan személyes érdemek fölől. S nevének varázsa úgy foly *multjából*, mint a naphól a világosság, a csillagból a fény, a virágból az illat.

Ámde nem ok nélkül, sőt nagyon is szándékosan használok és hangsúlyozom itt e szót hogy — *multjából*; értve ezalatt politikai tevékenységének *Pozsonytól Debreczenig* terjedő, s amily zajos, épolý üdvös, s dicsőségben és sikerben egyaránt gazdag részét, mert ami ezen kívül esik, szintén föl-

tiünő s bizonyos tekintetben tán magyaránu munkásság is, mely koronként a külső hatást és sikert sem nélkülözi, a nemzetre nézve mégis gyümölcsözőnek vagy épen áldásosnak semmiképen sem nevezhető.

Miglen Kossuth a historiai mult rendithetlen alapján állott s ezen iparkodott fölépíteni — a korszellemhez és korigényekhez idomitva sok százados intézményeinket — a magyar nemzet jövődjét, hatalmas ékesszólásával a rhodusi koloszushoz hasonlított, melyet még egy-egy földrengés sem birt helyéből kimozdítani; de amint ez alapról önként lelépett, s a pragmatika sanctiot teljesen ignorálva, Magyarország számára új alkotmányon törte fejét — s hogy a Habsburg-dynastiát szent István koronájától megfoszthassa, a magyar birodalmat Ausztria nélkül próbálta az europai statusrendszerbe illeszteni, Antaeus sorsára jutott, elveszté lábai alól a szilárd talajt — s mint viharban ha árbocza összeomlik, vitorlái szétrongyoltak, kormányrudja kettétört, a legbüszkébb, gálya játéklabdája lesz a véletlen s társain tul emelkedő minden hullám szeszélyének, Kossuthot is kénye-kedve szerint sodorta és hánnya ide-oda a közelmult nagyszerű eseményeinek minden kiválóbb episodja.

Igaz, hogy e meglepő tényre és súlyos vádra félig-meddig önmaga már előre megadta a magya-

rázatot és mentséget egy olasz államférfihoz intézett levelében, melyben a cél és eszközök közt éles különböztetést tévén, öntudatlanul mintegy önmagát és saját eljárását látszik födözni egy objectiv tanács köpenyébe burkolt azon subjectiv megjegyzéssel, hogy

„Célban hajthatatlanul consequensnek kell lenni, de az utak és módok megválasztásában — a körülményekhez kell alkalmazkodni; ez a józan politika — a politika az exigentiák tudománya. Ha valaki oly utakhoz, módokhoz ridegen ragaszkodik, melyeket a tapasztalás impraktikusoknak mutatott, ne dicsekedjék consequentiával; következetessége a legnagyobb következetlenség, mert a célát áldozza föl az eszközöknek“ . . .

E szemképráztató politikai axioma föltétlen érvénynyel azonban csak akkor birna s kiegészítésre csak akkor nem szorulna, ha a halandó ember nem — végeselméjű, gyarló ember, hanem mindentudó isten volna, s nem tévedhetne épen úgy a célok kitűzése és definiálása, mint az eszközök megválasztása és latolgatása közben.

Kossuth ragyogó alakja és működése — legalább Magyarországon — mindenha a legtanulságosb és legcsattanósb históriai példa és bizonyság lesz erre nézve.

Mi volt az ő eredeti s senki által rossz akarat nélkül el nem tagadható főcélja, mikor a

zempléni zöldsasztaltól az ország színe elé lépett? . . . Bizonyára az, hogy

Megszerezze a magyar államnak és nemzetnek a gyakorlatban is mindazon jogokat, melyek addig csak holt betűi és írott malaszt valának egy hosszú sor törvényczikkben . . . s hogy e kitágított keretben kirívó hézag ne támadjon, a gyakorlati életnek visszaszerzett jogokat kiterjesztetni kívánta az egész népre, gondosan fönntartani és biztosítani igyekezvén mindazonáltal a magyar faj suprematiáját a magyar állam határain belül továbbra is ép úgy, mint ahogy ki — és Bécs felé oltalmazta . . .

Mindnyájan ismerjük az eszközöket, melyeket Kossuth e főczél valóstására a nemzetnek időnként ajánlott, és amiket ez egyhangu lelkesedéssel az országgyűlésen megszavazott, később vér- és pénzbeli példátlan áldozatokkal világraszóló diadalok sugárfényébe vont; — szabadságharcunk zenithjén s még inkább annak siralmas vége után azonban Kossuth az eszközök között *conditio sine qua non*-ra s ezzel csaknem önczéllá emelt, s makaesul és hajthatlanul ragaszkodván azokhoz minden idők és körülmények közt — lassan-lassan oly utakra tévedt, ahová a nemzet többsége már nem követhette és követte, ő maga pedig a főczéltól olyan távol esett, hogy

jóformán észre sem vette, mikor a dunai konfoederáció tervezetében menthetlenül fölláldozta.

Ha Kossuth 49 végén és száműzetése alatt politikai Hiszekegyében nem írja első helyre — hogy —

„Semmi közösség Ausztriával! . . .“

„Semmi transactio a Habsburg-házzal!“ a nemzetiségi kérdés lidércztüze soha sem csalhatja őt azon feneketlen hinár, a dunai konfoederáció felé, mely a magyar államiságnak és nemzetiségnek föltámadás nélküli örök temetője lenne.

Miként a nemzet lételét érintő minden nagy kérdésben, pályája kezdetén és Debreczenig Kossuth a nemzetiségekkel szemben is minden oldalról törvényekkel fődött, jogosan meg nem támadható álláspontra helyezkedett.

Ám legyen, amit némelyek megbocsáthatlan politikai baklövésül számitanak be neki, hogy egy rossz időben kiszalasztott szenvedélyes kifejezése az egész horvát népet Jellacsics zászlai alá s a reakcio karjaiba üzte . . .

Ám legyen, hogy nemcsak Ujvidéken és Karloviczon, de Belgrádon és Kragujeváczon is haragra lobbant minden szív, midőn az alvidéki mozgalmak alkalmából megkonditván a vészharangot a képviselőházban — féktelen hévvel fölkiáltott: „Az átok kérlelhetlen esküjével esküszöm a szabadság istenére, e hont vérral szerzett őseink

meggyalázott emlékezetére esküszöm, hogy így lesz, ha a magyar faj oly gyáva, hogy tömegstül fel nem kel, Jellacsics szolgálta-poroszloít s a szerb rablókat és minden árulót, ki a magyar ellen karját emelni meri, összezuzni, mint zuzza a fergeteg. az utjába vetett kötetlen szalmakévé, s ha *oly gyáva lesz a magyar faj, hogy szétzuzván ellenségeit, meg tudna bocsátani, vagy egy perczig is elfelejteni az árulókat és az árulást,*“

S ám legyen, hogy ez eskütől némileg, már akkor eltért, mikor Szemere B. ismeretes nemzetiségi törvényjavaslatát a muszka intervencio ellensúlyozására nagy sebbel-lobbal fölkarolta.

Mindezek és hasonló lázas idők és órák rendes kinövései — s csekély árnyékot vetnének magyar ember szemében a forradalom főalakjára, ha nem törnének is azon keresztül, s nem segítenének azt eloszlatni személye körül egyidejű oly nyilatkozatok, aminő — teszem azt — ez volt:

„Én Magyarországon a vélemények különbségének kiegyenlítésére, a kedélyek lecsillapítására, Magyarországnak minden népfajok érdekében boldogságára csak egy utat ismerek, s ez az, *hogy senki ne gondolkozzék oly lépésről, mely azt foglalja magában, hogy Magyarország nem egy status, s hogy a külön népfajok külön statust követelhetnek magoknak.* Ezen alapon vagy szertebomlik Magyarország, vagy pedig kard éle határoz. Hanem

ha azt vesszük, hogy Magyarország egységének alapján minden ember jogban, szabadságban, törvényben, kötelességben egyenlő legyen, s ne legyen különbség az, minő templomban imádkozik valaki, s minő nyelven szól szomszédjához, ezen alapon van egység. De ha külön status existenciát követel magának rác, tót, oláh, nem lehet egység. *Én tehát nem a népfajok egymás irányában balanczirozásában, hanem a közös jogban és szabadságban keresem a haza megmentését, nem pedig ott, mert a szerbek vajdát követelnek magoknak, tehát az oláhoknak is adjunk kapitányt, hogy az a magyarok mellett szólaljon fel a szerbek ellen, mert ez ma így van, holnap pedig a magyar ellen fordulhat, és ha tévedés van egy irányban, a mely Magyarország dismembrációjára van intézve, ne vigyük által a többi népfajok közé.*"

Hogy Kossuth a magyar államiság s Magyarország területi épségének sérelmével nem volt hajlandó a nemzetiségekkel egyezkedni, hontalansága első idejében még erőyesb hangon és formákban manifestálta.

Megragadott ugyan minden alkalmat, hogy e kérdésnek a magyar forradalommal összeeső, künn félreértett vagy osztrák részről rendszere-sen félrecsüirt és hamis világba helyezett kényes momentumait a külföld előtt lehetőleg földerítse, s amit brussai emlékiratában mondott, hogy

„az a vád, miszerint a magyar faj igazságtalan volt más fajok iránt, s hogy a szerbek, oláhok, tótok és németeknek, kik Magyarországon laknak, egy része így ingerelteték föl ellenünk, istentelen rágalom, szárnyra bocsátva az osztrák kamarilla által, mely semmi büntől sem riadt vissza, csakhogy egyesült hadainkat győngitse s egyiket a másik által legyőzve, valamennyit megigázhassa“, ugyanazt

számtalanszor ismételte Angliában és Amerikában is, itt egyszer (a new-yorki hírlapírók által tiszteletére rendezett banketten) egy óriási toasztban, ott (1858. vége felé Glasgowban) néhány históriai tárgyú fölolvasásban kimerítőleg fejtegetvén: mi az a nemzetiség? hogyan keletkezett a panszlavismus? mily viszonyban éltek magyar földön egymás mellett a különféle nemzetiségek? s mily jogokat élveztek ott a nem magyar fajok? s. a. t., de elvi vagy területi konczeszsiókról még ekkor hallani sem akart.

Csinos kis mozaikot állíthatnék össze idevágó adatok és nyilatkozatokból, de hely szűke miatt be kell érnem pár rövid idézettel.

Midőn Kossuth Brussában tartózkodott, két előkelő ifju látogatta meg Oláhországból. A Golesco testvérek, kik közül az egyik utóbb a diván alelnöke és miniszter lett; a másik statustanácsossáig vitte. Látogatásuk czélja volt — kifej-

teni Kossuth előtt, mily üdvös dolog lenne, ha „a magyar és oláh faj, vagy Magyar- s Moldva-Oláhország szoros szövetséget kötnének, de őszinte, becsületes, nyílt, s oly fajta konfoederacziót, aminő az északamerikai statusok és a svájczai kantonok közt van, s a nemzeti autonomián alapszik, nem a hódításén, sem nem azon elven, mely a tért, a földet, az ország határait tartja szentnek. A belső igazgatás souverain joggal az illető országoké kellene hogy legyen, de a kül- és általános ügyek közös országgyűlésen intéztessenek el. A kivitelben az országos és szövetségi hatóságok hatáskörének kijelölése némi nehézséggel járván, későbbre hagyatnék; egyelőre csak az eszme, a szövetség eszméje mellett kellene izgatni s kimondani alapjául a nemzetiségek egyenlőségét . . . Kossuth nagy figyelemmel hallgatta az előadást s nagy óvatossággal tette meg rá észrevételeit, végre szorongattatván, kimondá, hogy Magyar-ország egységének eszméjét semmi másnak alá nem rendelheti. „Hát miért harczolánk? kérdé. Épen mivel ezen eszmét semmi másnak föl nem áldozhatjuk.“ Golesco távozni készült, kijelentvén sajnálkozását, hogy — csatlakozott, mert hát az ő hite szerint a szövetség ilyenén alakzata nélkül sem a román, sem a magyar népnek nincs jövője. Kossuth ekkor fölhevta, fogalmazza írásban véleményét. „Minek? felelt Golesco. Először

én nem vagyok író; aztán ha azt nem helyesli, amit élő szóval előadtam, nem fogná helyeselni azt sem, amit írásba foglalnék.“ *

Kiutahiában aztán Kossuth, Párisból ösztökélve — maga dolgozott ki egy „alkotmánytervet, különös és folytonos tekintettel a nemzetiségekre“ (melyet az első füzetben szó szerint közöltünk), de midőn Teleky keveselte a nemzetiségeknek ott bizony több mint pazar bőkezűséggel mért jogokat és kedvezményeket — határozottan megírta Kossuth neki is: „Menjünk hát divergens utakon . . . Te azon organisáczióntul a szerbeknek és oláhoknak még provinczialis existenciát is akarsz adni . . . Ez annyi mint Magyarország dismembrációja . . . s politikai halála. Kezemet nem nyujtom oly lépéshez, melynek resultatuma rosszabb, mint minden, amit más uton veszthetünk.“

Szint ily pórul járt s ép ily kereken utasított rendre a londoni fractio, mely a new-yorki toaszt nemzetiségi theoriáját kissé szűkkeblűnek s nem elég szabadelvűnek ítélte; miért is Kossuth a Cincinnatiiban kelt programmlével kategorikus

* Érdekes incidens, hogy Goleseo négy év múlva Genfben Klapkával és Telekyvel is közölte a fönnebbi tervet, de helyes voltáról meggyőzni egyiköket sem birta. S később mégis ők képezék Kossuthal azon nemzetiségi igazgatóságot, mely a „Dunai Confoederatió“-val a Goleseo-féle agyrémet megvalósítani szándékozott.

és peremptorikus pontozatai közé azt is beiktatta, hogy —

„Magyar- és Erdélyország territoriumából semmi konczeszzió, sem ezen territoriumnak akár nemzetiségi, akár más tekintetből földarabolása.“

Sőt, midőn a dunai fejedelemségek s főkép Szerbia fészkelődése a keleti kérdés gordiusi csomóját bontogatni kezdé s e mozgalom minden szemet Törökországra vont, Kossuth véleménye, mondhatnám önmegtagadása, még akkor sem ment túl azon platonikus érzésen és tanácson, hogy

„A nemzetiségi kérdés megoldása csak az által nyerhet állandóságot és biztosságot, ha Magyarország — míg egyrészt *saját területi épségéhez és politikai egységéhez tántoríthatlanul ragaszkodik* — másrészt őszintén barátságos politikát követ azon szomszéd fejedelemségek irányában, melyeknek függetlensége és szabadsága iránt román és szerbajku polgártársainknak, mint fajrokonainknak meleg rokonszenvet kell természetesen táplálniok.“

V.

Mikor változott e tekintetben Kossuth? mikor és mitől rendült meg először büszke lelkében, melyről ő maga annyiszor ismételte hogy: török de nem hajlik! — a látszat szerint csakugyan soha és semmi által meg nem rendíthető meggyőződés, hogy Magyarország s a magyar nemzet saját erejével is kivivhatja és állandósíthatja függetlenségét Ausztriától? e historiai és pszichológiai szempontból egyaránt érdekes rejtély kulcsát a leggondosb fűrkészéssel sem birtam — fölfedezni.

Egyes adatokból és tünetekből csak annyit sejtek, hogy erős benső tusa előzte meg a fordulatot, az elhatározás pedig, a véletlen beavatkozása nélkül, talán máig titok maradt volna.

Azt, hogy Magyarország fölszabadítására a kísérletnek kelet felől kell történnie, miként a magyar menekültek nagy többsége, Kossuth is már számüzetése első napjaiban a siker conditio sine qua non-jául tekintette.

„A magyar faj most lejárt a pályáját — jegyezte alig pár héttel a világosi katasztrófa után naplójába Szemere B. — java le van ölte vagy száműzve és megfosztva mindenétől, forradalmat most csak a szláv és oláh faj indíthat.“

Kossuth viszont északamerikai körutja alatt az általa alapított „Magyar száműzöttek lapja“ ötödik számában egyenesen fölhevta „hazátlanul szanaszét bujdosó honfitársait“, hogy keletre tartanak, ott öszpontosuljanak; utiköltség s más szükségleteik felől ő fog gondoskodni.

A magyar emigráció s Kossuthnak e haditerve főleg két föltevésből indult ki.

1. ször, hogy az osztrák monarchia végelgyöngülésben szenved s csak az orosz protectio tartja benne a lelket.

2. ször, hogy a délszlávok halálosan gyűlölik Ausztriát s a Habsburg-dynasziát.*

„Ki nem látja be, így kiáltott föl Kossuth az „Egyesült Államok“ népéhez szóló brussai emlékiratában, hogy Ausztria győzve is halálos sebet ejtett magán? Elárulta gyöngeségét. A világ nem hiszi többé, hogy Európára szükséges e szétmálló birodalom föntartása. Bizonyossá lett, hogy létezése átok az emberiségre nézve; soha sem lesz képes

* E két föltevést s az ezekből folyó következtetéseket Kossuth a három császár reichstadti és berlini találkozása óta csaknem ugyanoly alakban s ugyanazon szavakkal szokta ismét rebesgetni, mint az 50-es évek kezdetén.

előmozditani a társadalom jólétét. Képzelt hatalmának varázsa oda van. Oly szemfényvesztés volt, mely nem csal meg többé senkit. E birodalom népfajai közt egy sincs, az örökös tartományokat sem véve ki, mely nem gyűlöli a Habsburg házat. E hatalomnak semmi erkölcsi támasza; az egységes birodalom hiu álma, melynek létesüléseért soha nem hallott bünöket követtek el, merő örültségnek bizonyult, melyet kikaczag a világ. Senki sem szereti vagy tiszteli, s ha elbukik, a sajnálat egy könyve sem kísérendi a sirba. Pedig bizonyos, hogy el fog bukni. Azon perczben, melyben Oroszország megtagadja további támogatását tőle, a roskadozó épület összeomlik. Egy angol vagy amerikai hajóról elsütött ágyunak az adriai tengeren oly hatása leendne, mint volt Jósue trombitájának Jerikó falainál. S ez istentelen, eszeveszett . . . mégis azt hiszi, hogy a bakó kötelével megkötni lehet a végzetet is. S meddig lesz képes segíteni e czár, ki fennén dicsekszik, hogy az ő hivatása ostora lenni mindazon nemzeteknek, melyek szabadság után epednek? Valjon a mindenható nem fujja-e el a nyomoru dicsekvőt, ki káromlólag helyettesének mondja magát? Már kormányának jelleme is háboruizenet az emberiség jogai, érdekei s létezhetése ellen. Valjon sokáig fogja-e ezt szenvedni a világ? Nem, bizonyára nem!”

Ily kifakadásokkal és jóslatokkal tolmácsolta

Kossuth haragját és reményeit nem egyszer angol-orosz és északamerikai körutja alatt is.

„A Habsburg-ház, mondá többek közt a southamptoni mayor házában tiszteletére rendezett első diszebédén (oct. 25.), mint dynasztia többé már nem létezik. Már nem él, csak tengődik. Tisztán a czár szeszélyétől függ.“ S pár nappal rá (oct. 28.), ugyane városban, egy bankett alkalmával ünnepélyesen kijelenté, hogy a Habsburg-ház, miután összes népei szeretetét örökre eljászotta s erkölcsi létalappal már nem bír, a halál-nak eljegyeztetett.

A londoni Cityben (oct. 30.) tartott igen híres és kitünő beszédének egyik passusa a centralisációnak tulajdonítá, hogy Ausztriának veszni kell; mert amely pillanatban Ausztria Magyarországgal s az emberiséggel szemközt árulóvá lőn, csakhogy áttörhesse a korlátokat, miket az abszolutizmus elé a helyhatósági szabadság rakott — ugyanazon pillanatban menthetlenül s végkép a czár rabszolgaságába süllyedt.“

Birminghamban (nov. 11-én) újra érintvén e tárgyat, „mint aki a Milton kezétől oly mesterileg hidra téved, akkép csúszik — ugymond Kossuth — bűneinek sulya alatt lejjebb és lejjebb az örvény fenekére az osztrák ház, mely Hessen-Kasseltól Rómáig, Schleswig-Holsteintől Konstan-

tinápolyig minden nemzetet, minden fajt, minden érdeket s minden érzelmet felbőszített maga ellen;“ a beszéd vége felé pedig ide át sem vehető éles és kiméletlen kifejezésekkel neki rontván az osztrák uralkodó személyének, reményeit, hogy Ausztriának okvetlenül buknia kell, következőleg indokolta:

„Kilökvén lábai alól a történeti alapot, s megvetéssel visszautasítván a korszellemmel meg-egyező ujat, mely azt pótolhatta volna, valjon miként is állhatna fönn tovább e monarchia? Volt ugyan még egy mesterkélt nézet Ausztria szükségessége felől: az hogy létezése ellensúly gyanánt kell Európának a muszka tulterjeszkedés megakasztására, nehogy Napoleon mondásaként egész Európa kozákká váljék. De mióta Ausztria Magyarország leigázására a muszkához folyamodott segélyért, e balga hit is eltűnt. Az osztrák monarchia innen fogva csak előhada a muszka befolyásnak. S létele Európára nézve nemcsak nem szükséges, sőt inkább veszélyes, mert fölforgatta a nemzetközi jogot s az ugynevezett súlyegyent Európában . . . Mire támaszkodhatik tehát? A szuronyra, kölcsönökre és a — czárra! . . . Ám én tudom, hogy ma már a szuronyok is gondolkodnak; hogy e kölcsönök pénzügyi bukásra vezetnek, s hogy a világ minden czárja isten kezében nem egyéb egy nyomorult porszemnél . . .

s ezen épül reményem, hogy hazámat még szabadnak és függetlennek fogom látni! . . . “*

Még több, majdnem a végtelenségig terjedő számos idézetet hozhatnánk föl azon állításunk mellett, hogy Kossuth a délszláv nemzetiségeket Ausztria s a Habsburg-ház legdühöseb, semmivel ki nem engesztelhető ellenségei közé számította, s ily minőségben vette föl őket Magyarország fölszabadítását czélozó politikai kombinációiba elsőrangú tényezőkül.

Már a brussai emlékirat szónoki hévvel s

* Glasgowi beszédeinek francia fordításához K. előszót is irván, ekként kezdé azt:

„La menace permanente de guerre n'est ni dans le spectre rouge ou blanc, ni dans les questions d'organisation sociale ou administrative, mais dans la question brulante des nationalités.

Le danger, c'est de voulo'r empêcher la chute de l'Autriche et de la Turquie. Les perturba'eurs de la paix ne sont pas les peuples qui tâchent de secouer le joug étranger, mais ceux qui les oppriment et ceux qui s'allient aux oppresseurs. L'Autriche à la veille de la décomposition de son empire polyglotte, ne peut vivre qu'à l'ombre de l'aigle russe ou en arrachant aux Turcs les lambeaux slavo-roumains, pour s'en faire de nouveaux éléments de vie.

Les Hapsbourgs sont plus étrangers aux Italiens, aux Hongrois, aux Bohêmes, aux Galiciens, aux Serbes et aux Croates que ne le sont les Turcs à l'Europe. Ceux-ci ont au moins le courage de demeurer au milieu des races soumises, tandis que ceux-là n'osèrent jamais les aborder.

Si l'Italie attend du printemps la résurrection de son prestige national, la Hongrie demande ce que va faire la Russie. Pour la Hongrie, l'Autriche ne compte que par la protection russo-slave.

költői szárnyalással biztatja az elcsüggedt magyar népet, hogy

„Te pedig magyar nemzet! ne essél kétségbe! Tűrj, remélj s bizzál az időben! Ha mindenki elfeled is, az igazság istene nem feledkezhetik meg rólad. Szenvedéseid feljegyezvék, könnyeid megszámitvák nála. A te vértanuid, a te nemes fiaid vére, mely földedet áztatá, gyümölcsözni fog. Az áldozatok, melyek éretted naponként elhullanak, mint cyprusfa a sirok mellett — a föltámadás jelképei. A népfajok, melyeket csel és hazudsággal ellened fölizgattak, lassanként felvilágosulnak. Belátják, hogy nem az elsőségért fölöttök, hanem a közös szabadságért harczolál; hogy testvérök valál és érettök is vérezél. Ellenségeink ideiglenes győzelme csak arra szolgálend, hogy levegye a hályogot a megcsalt népek szeméről. A rokonszenv szenvedéseink iránt a kisebb államok és népfajokban vágyat fog ébreszteni a testvéri egyesülés és szövetségre, s megszüli azon irányzatot, melyet én — mint egyedül eszélyest s a szabadság legfőbb biztosítékát mindenha sürgettem.“

Az angolországi és északamerikai beszédek meg marékkal szórják a sok virágot és tömjént, czifra bókot és dicséretet a szerbeknek, oláhoknak, szlovákoknak, horvátoknak, „kiknek szeméről végre lehullott a hályog, s kik az első ágyuszóra lelkesülten fognak sorakozni a szabadságot

és jogot képviselő és oltalmazó magyar tricolor körül.“*

Csodálatos tünemény, hogy Kossuth ez elfogult ítélete a magyar emigrációnak nem csupán vérmesb és könnyelműbb elemeire, de a higgadt, praktikus, tárgyilagos, hidegen számító s Kossuth-tal a számkivetésben egy uton soh sem haladó Szemerére is átragadt s sok ideig őt is fogva tartá.

„Ha van hatalmasság, írja ő egy helyen, melyet kelet népei lélkökből gyűlölnék: Ausztria az; ez a hatalom, melyet Moldva-Oláhország, a szerbek, a montenegroiak s Törökország minden keresztyén törzsei a legjobban utálnak; egyfelől, mert nemzeti és vallási ellenszenvek választják el

* Sőt e rögeszme annyira meggyökerezett Kossuth elméjében, hogy még a krími és olasz háboruk után is képes volt egy olasz államférfiúnak azt írni, hogy: Némelyek keletre utalják az osztrákot kárpótlás végett Velenczéért. Igen ám, de 1861-ben nem lehet a népeket sine me de me villahegyen dobálni mint a szalmát; s ama keleti népeknek nem kell Ausztria. Szerb, Bosnyák, s Hercegovina s. a. t. inkább fogadnák el uroknak a pokolbeli ördögöt, mint a Habsburg-házat; egyik glasgowi fölolvásásában pedig odanyilatkozott, hogy: „La maison d'Autriche possède une habileté si spéciale à se rendre odieuse, à se faire haïr, exéquer, mépriser par tous les peuples avec lesquels elle se trouve en contact, que si l'on peut affirmer quelque chose, c'est que les Valaques et les Moldaves préféreraient mille Romanoff à un seul Habsbourg. Que dis-je? ils subiraient plutôt l'éternel ennemi du genre humain, le diable en personne, s'il venait tenir sa cour dans leur pays, que l'Autriche despotique.

őket Ausztriától; továbbá mert Ausztria, a szerint a mint saját érdeke kívánni látszott, majd felizgatta őket, majd elnézte, hogy leigáztassanak. A mulékony bizalom, melyet 1849-ben, a magyar háboru alatt, iránta érezni látszottak; azóta gyűlöletre fordult, mely bennök még mélyebben fészkel mint a magyarokban is. Mert emezek csak legyőzettek, de a szlávok hűtlenül megcsalattak. E gyűlölet lángja megkapta az Ausztriával határos összes szlávorságot, és pedig annál hatalmasabban, mert ők szünetlen egy nagy, akár független, akár az oroszoknak egy részét tevő szláv birodalomról álmadoznak.“

S ezt Szemere 1859-ben írta!! Még pedig Palmerstonhoz, Ausztria legcsökönyösebb barátjához, ki az osztrák birodalom európai nélkülözhetlenségét hirdető angol tradíciónak valódi inkarnációja vala.

Ime — ily keveset hajtott a magyar emigráció a krim-háboru gazdag tanulságaira.

Ausztria, mely hálátlanságával bámulatba ejtette a világot; hatszáz milliót pazarolt céltalan fegyverkezésre; négyszázezer embert mozgósított ok és haszon nélkül, s a párisi béketárgyalásoknál, mint a nyugati hatalmak szövetségese s a hadviselőkkel egyenjogu fél telepedett a zöld asztalhoz; s mely eszerént tetteleg mutatta meg,

hogy van pénze, hitele, katonája, tekintélye s képessége nemcsak honn föntartani a nyugalmat és rendet, de imponálni s actiot fejteni ki künn is . . . Ausztria a magyar menekültek szemében továbbra is nádszál maradt, mely egyetlen érintésükre kettétörnék, ha — hozzáférhetnének.

VI

A magyar emigráció a legújabb magyarságban évek óta lecsúszott a hozzájárulás, alkalmatlanságoktól tiszított és tisztított annak egykori módosításai, de a szerencsét egyik irányban sem követelt.

Az albanai népek fölül bolygott annál mozdultabbak; az ottani állapotokkal egyáltalán a hazairól emigrált elszállított azok és ottani förtékeléseik pedig a közös akciónak oly magas árt azalatt, melyet csak a központi államok B. nem is kellett; a háttérrel alig álló Kossuth, Tóth, Kláka, Vukovics a. t. ellenben minden egyes esetben előrehaladtanuk nyilatkoztak.

Nemzetközi és magyar szempontból nem kis nehézséget képezett emellett az a fogas két körbe is:

„mi lesz Törökországban, ha a kombinált magyar hátsóval fölkelés vélelőnül mégis létező és veszélyes lesz?”
 „mi lesz kormányforma feléne meg legújabb

VI.

A magyar emigráció s legkivált maga Kossuth évek óta lesett „e hozzáférhetés“ alkalmára, s sokat töprengett és tanácskozott annak gyakorlati módozatain, de a szerencse egyik irányban sem kedvezett.

Az aldunai népek fülök botját sem mozgatták; az ottani állapotokkal elégtelen s hazulról emiatt elzüllött szerb és oláh forradalmárok pedig a közös akciónak oly magas árt szabtak, melyet csak a kozopolita Szemere B. nem sokallott; a történelmi alapon álló Kossuth, Teleky, Klapka, Vukovics s. a. t. ellenben minden egyes esetben elfogadhatatlannak nyilatkoztattak.

Nemzetközi és magyar szempontból nem kis nehézséget képezett emellett az a fogas két kérdés is:

„mi lesz Törökországgal, ha a kombinált magyar-délszláv fölkelés véletlenül mégis létrejön és célhoz jut?“

s „mily kormányforma felelne meg leginkább

a magyar érdeknek, ha Magyarország Ausztriától elszakad s a Habsburg-dinasztiától sz. István koronáját visszaveszi?“

Száműzetése kezdetén Kossuth többször fölvetette s válaszolt is e kérdésekre.

Törökországot illetőleg Kossuth a krim-háboru végeig föltétlenül ragaszkodott a magyar szabadságharcz genezisét és lefolyását tárgyzató widdini emlékiratának (1849. szept. 12.) azon tételéhez, hogy „a fényes porta természetes szövetségese Magyarországnak,“* s ugy Angliában, mint Amerikában melegen fölszóltalt a török állam épsége s fönmaradásának fontossága és jogsultsága mellett.

* Az emlékirat végén Kossuth ez állítást bővebben indokolta. Indokolása azonban nem igen volt örvendetes ránk s még kevésbé hízelt a portára nézve. „A törökök ösztönszerűleg érzik, írta Kossuth, hogy bukásunkkal szorosan összefügg az övék is. A belgrádi pasa forró könnyeket hullatott balsorsunk fölött s áruba bocsátá európai birtokait, mert előre látja, ugymond, hogy az ozmánoknak legfőlebb két vagy három évig lesz még Európában maradásuk. Még a gyermekek is diadalunkért imádkoznak Allah-hoz. S mindez nagyon érthető. Ha ön (Palmerston) oly közelről láthatná a rothadás ezer jelét Törökországon mint én, bizonyára velem együtt ön is rájönne: miért oly tehetetlen a porta a muszkával szemben s honnan az a fatalistikus belényugvás a gondolatba, hogy a mi vesztünkkel az övé is megpecsételtetett. Szerbiában egy-két év mulva a törökök egyetlen erősséggel sem fognak birni. E tartomány orosz szatrapasággá lesz csakugy mint Oláhország, s a törökországi szláv fajok — a horvátok és szerbek által támogatva, mint száraz agyagot, fogják az ozmán birodalmat szétmorzsolni.“

„Megszabadulásomat, így kiáltott föl egyszer mélyen megindulva egy, Southampton városa által az ő tiszteletére adott disztrakomán (oct. 28.), mindenekelőtt a szultán szívnemességének köszönhetem, aki Oroszország és Ausztria fenyegetései daczára, az én és társaim életét elejétől oltalma alá vette. Igaz, hogy egy ideig kénytelen volt vendégszeretetének a fogság színét kölcsönözni, de csakhamar föltétlenül átengedte magát nagy-lelküisége sugallatainak s tisztelve az emberi jogokat, a legnemesb alakban adta vissza szabadságomat. Résztint ezért, résztint mert meggyőződve vagyok, hogy a török birodalom jövője semmiféle európai érdekbe nem ütközik, sőt inkább egyes nemzetek s első sorban Angol- és Magyarország érdekeivel a legszorosabb és legbensőbb összefüggésben áll — indittatva érzem magamat a leghatározottabban kijelenteni, hogy Törökországnak örökkön-örökké hű barátja leszek!“

S körülbelül ugyanezt ismételte a londoni munkások előtt, kik (nov. 3-án) egy Törökországról is melegen emlékező föliratot nyújtottak át neki — mondván: „Rendithetlenül csatlakozom én is azon testvéri érzelmekhez, melyek e föliratban Törökországra nézve foglaltatnak, s határozottan nyilvánítom, *hogy soha sem fogok semmiféle oly kombinációban — bármi csábítónak tessenék is az — résztvenni, mely ez államot veszélyeztetni*

fogná. Sőt inkább minden erővel azon leszek, hogy előmozditsam érdekeit, szilárd meggyőződéssem lévén, miszerint Törökország hatalma nemcsak nem ellenkezik Európa érdekeivel szintazonképen, mint a czaré és a Habsburg házá — de sok tekintetben egész Európára s első helyen Magyar- és Angolországra még fölöttébb nagy fontossággal is bír.“

Midőn aztán az ötvenes évek közepén Francia,- Angol- és Törökország a muszka ellen szövetsétek, s a végzetes Krimháboru megkezdett, Európa összes elnyomott nemzetei, tehát a magyar s a magyar emigráció is hozsannahval üdvözölték az első ágyulövést, mely az orosz tulsúlyt s ezzel az orosz befolyást az idegen udvarokra, s első helyen Ausztriára, megingatni hivatva is, alkalmasnak is látszott.

A szenvedő népek és nemzetek e kába reménye azonban csak félig valósult, mert az orosz tulsúly Sebastopol falaival összeomlott ugyan, de az európai közszabadság nem sok hasznát látta e diadálnak, melyet egy gyorsan és idő előtt megkötött silány béke által magok a szövetségek megfosztottak lehetséges, sőt valószínű áldásos következményeinek nagy részétől.

Az általános izgatottságot, mely emiatt Európa-szerte támadt, a forradalmi irányzat három nagy vezére: Kossuth, Ledru Rollin és Mazzini elha-

tározták a szabadság javára fölhasználni, más szóval elhatározták egy kiáltványt intézni saját s a világ rabságban sinlő valamennyi nemzeteihez, hogy ragadják meg a kedvező pillanatot, s okulva a legujabb eseményeken, feleljenek egy solidaris mozgalommal és fölkeléssel a dynastiák és kormányok ellenkező szellemü és czélu, de szintén solidaris és egységes tevékenységére.

Mint három világrészen ismert és csodált páratlan szónok és író, Kossuth Lajos bizatott meg a roppant horderejü kiáltvány fogalmazásával, aki nagyszerüen igazolta ezuttal is világ-hirét, de egyszersmind újból elárulta, hogy jobban gyűlöli ellenségeit, mint szereti barátait, s hogy habozás nélkül kész föláldozni Törökországot, ha romjain a Habsburgok trónjához férkőzhetik.

Kossuth a gyönyörűen irt kiáltványban mély elkeseredéssel lobbantotta szemére a három szövetségesnek, hogy: „a nemzetiségek fölkelésétől félve, gyáván omlottak Ausztria lábai elé, melyet másként szivök mélyéből megvetnek és gyűlölnék. A lengyel forradalom rémképe s az iszony, hogy Podoliában és Lithvániában forradalmi lobogót lássanak lengeni, kizárta őket Odessából és Rigából. Fölhagytak a dunántuli táborozás eszméjével is, s átengedték a fejedelemségeket az osztrák invasionak, mert féltek, hogy az ágyu-

dörej visszhangot talál kapni Magyarországon. S nehogy a kisebb területű népekre a példa rossz hatással legyen, kijelenték, hogy tisztelni fogják az orosz birodalom épségét s megfosztották magukat a kínálkozó svéd szövetségtől. Így remegtek ők a forradalomtól.“

„S igazuk volt, hogy féltek!“

„A királyi tekintély mindenütt tagadása a nemzeti létnek. Csak a forradalom szólhat így ehhez: „Föl veled a sirból! légy szent és virágozz testvéreid gyámsága alatt.“ Csak a forradalom oldhatja meg a nemzetiségi kérdést, melyet a fölületes ész még mindig nem képes megérteni, de amelyről mi bizony tudjuk, hogy ez lesz Európa jövő szervezete. Csak ez öntheti az emberiség keresztvizét azon fajokra, melyek a közös ügy társulatába fölvétetni kívánnak, de melyektől most meg van tagadva nemzetiségök nyilatkozhatása; csak ez szülheti újjá Oroszországot, mondhatja Magyar- és Lengyelországnak, hogy — éljete! egyesítheti Spanyolhont és Portugalliát ibériai köztársasaggá; teremthet fiatal Skandináviát; adhat Illyriának anyayi létet! terjesztheti ki Helvetiát, az Alpokon túl; s olvaszthatja keleti szabad szövetséggé Helvetia mintájára Szerbiát, Boszniát, Bolgár- és Bosnyákországokat. . . .“

„Testvérek! ne kételkedjete az erőn, melyel birtok, lássatok hozzá szervezkedni s akar-

játok merni. Merni annyit tesz mint az erősnek okosságával élni. A szabadelvű pártnak égető szüksége van a cselekvés egy elismert központjára, közös pénztárra és közös jeligére. Ha egy hó alatt nem fog ezekkel birni, nem felel meg magasztos hivatásának.“ s. a. t.

Ámbár a rövidre szabott egy havi határidő nagyon hamar s anélkül röpiült tova, hogy az európai népfölkelés vagy legalább szervezkedés a közös zászló és pénztár körül akár csak meg is indult volna . . . s ráadásul aztán Kossuth és Mazzini is összekapott s egymást dementáló és korholó nyilatkozataikkal még mélyebbre vájták a szakadást Európa forradalmi elemei között: Kossuth innen fogva soh sem tért vissza többé angolországi programjához és vallomásaihoz, s a legeslegujabb időkig számtalan esetben és variatióban ép úgy sorsára hagyta s csak oly könnyösnek, helylyel-közzel ellenséges indulatunak mutatkozott Törökország iránt, mint a Sebastopol eleste után közzétett fönnebbi proklamációban.

A glasgowi fölolvadásokban Kossuth kegyetlen szigorral és részvétlen tárgyilagossággal feszegette és konstataálta, hogy Törökország már a végét járja, s mely meg-megkondul feje fölött, a halálharang kötelét hasztalan akarná valaki a sors kezéből kicsavarni.

„A párisi béke, ugymond, a helyett, hogy

arra szolgálna, hogy Törökországot az európai államok családjába iktassa, inkább csak arra való, hogy Bonaparte dynasziáját legitimálja. Ez az egész haszon. Sem több, sem kevesebb. Hogy a keleti kérdést meg nem oldta, az aztán bizonyos. Avagy van a föld hátán ember, aki állítani merné, hogy a keleti kérdés nagy problémája elintéztetett? s a béke e tárgyban csak husz évre is biztosított? Mióta a török szultánok egy szerencsétlen órában letettek a böcs szokásról európai diplomatakat a héttoronyba csukatni, Konstantinápoly oly kárhozatos cselszövények tűz-helye soh sem volt, mint most. Törökország egy irtózatos és véres faj- és vallásháború előestéjén áll. Bosznia már forrong. Bulgáriát keresztül-kasul aknázták a muszka ügynökök; Szerbia féllábbal már forradalmi térre lépett. A Moldva-Oláh fejdelemségek pedig kaptak ugyan alkotmányt, de nincs köszönet benne, mert ellenkezik nemzeti jellemökkel s módot nyújt Oroszországnak költséges invasio nélkül, csupán konzulai segélyével ur lenni ott és kormányozni.“

S ha nem csalódom, már a közjogi kiegyezés után s küszöbén a legujabb keleti bonyodalmaknak intézte Kossuth a magyar nemzethez következő örökre emlékezetes szavait is:

„A török birodalom eredete a történelem legbámulatosabb csodái közé sorozható. Mindössze négyszáz sátor-

ból (családból) állott a török őserő, melylyel Orchán Emir atyja Orthogrul a XIII-dik század végével a Sangar partján megtelepedett. E négyszáz sátor volt a török nemzet bölcsője, mely kevesebb mint száz év alatt majd az egész mostani török birodalmat, 150 év alatt Konstantinápolyt is meghódította s Európát megrettegető hatalommá vált.

De az idők megváltoztanak.

A török nemzetnek többé nem ereje, hanem gyöngesége veszélyes Európának, mely azt mesterségesen támogatja, nehogy helyébe az orosz lépjen, s helyébe lépve törvényt szabjon Európának és Ázsiának.

Az orosz terjeszkedési vágyai ellen megvédheti a a török birodalmat Európa, ha egyetért; de a belső szétbomlástól — nincs földi hatalom, mely megvédhesse; sőt a történelem kérlelhetlen logikája inti Európát, hogy ha e felbomlás processusát akadályozni akarná, nem a törököt mentené meg, hanem az orosz hegemoniának csúlna utat le egészen a Bosphorusig s az adriai tengerig.

A török hatalom napjai számlálva vannak. Én oltalmat találtam nála, midőn osztrák és orosz fejemet követelték. És közöttük éltem és megtanultam becsülni a sok nemes vonást nemzeti jellemében. Hála és becsülés meleg részvétre ösztönöz sorsa iránt; — de szemben napjai megszámoltatásának félreismerhetlen jelenségeivel, mint magyarnak, mint hazafinak, mint a civilisatio barátjának csak azt lehet óhajtnom, hogy ha már halálra ítélte a török birodalmat Európában a történelem, legyen halála az, mivé Isten rendelte a halált a természetben; — legyen új életnek, a szabadság életének kezdete, ott ama sokat szenvedett földön; s ne legyen halála átok forrásává az európai szabadságnak, az enyészet forrásává saját hazámnak.

Nekünk a keleti kérdésben érdekünk az, hogy az orosz

ne terjeszkedjék délfelé sem birtokfoglalással, sem befolyásban. — Nekünk érdekünk az, hogy ne az orosz örököljön a török után, hanem örököljön a népszabadság.

S a politika, melyet ezen érdek parancsol?

Azon lenni, hogy az orosz isoldálva találja magát szemben Európával. Ez utját vágja terjeszkedési vágyainak.

És azon lenni, hogy a keleti népek bennünk szabadsági törekvéseik barátját lássák. Ez ellensúlyozni fogja az orosz befolyást. Mert irtózatos tévelygés azt hinni, hogy a keleti szláv népek az orosz uralmára vágynak, vagy hogy, mert szlávok, tehát pánszlávok, azaz: hogy nemzeti egyéniségükről lemondva, orosz hegemonia alatt egybe akarnák a szláv népfajokat olvasztani.

Ez teljességgel nem áll. Az ébredő fiatalság egész melegével ragaszkodnak ők saját nemzeti egyéniségük fentartásához. Szerbek, bolgárok, bosnyákok stb. akarnak ők lenni, nem oroszok; szabad nemzetek vágynak lenni, nem orosz szolgák.

De az is tény és természetes is, hogyha oly politikát látnak maguk iránt Európa részéről, s különösen a szomszéd Magyarország felől Ausztria részéről követelni, mely őket akadályozza, hogy saját nemzeti egyéniséggel bíró független szabad nemzetekké lehessenek; hát természetesen engednek az orosz kecségtetéseknek, s az orosz karjaiba vetik magukat.

A nemzeti egyéniségből kivetkeztetés, fájdalom! volt szülő anyja a panszlavismus eszméjének. Czartoriszky herceg volt az, a ki I. Sándor cárnak a panszlavismus eszméjét suggerálta. — Írásban birom e tényt gr. Zamojszkytól, az öreg herceg legmeghittebb barátjától. Czartoriszky orosz (gondolom közoktatási) miniszter volt s látván, hogy a bécsi kongressuson Lengyelország helyreállítása megbukott, ő volt az, a ki fájalmában azt mondta Sándor

cárnak: „ha már szabad lengyelek nem lehetünk, tegye Ön, Sire! orosz pártfogás alatt, a szláv népfajokat a világ legnagyobb hatalmává!“ És Sándor cár — mint Zamojszky mondja — ifju hévvel ragadta meg az eszmét, mely nem a szabadságnak eszméje. És a lengyel faj Istennek hála! nem ment bele a kétségbeesés által sugallott nemzeti öngyilkolás gondolatába. Irtják, mint az erdőt, mert nem ment bele. De fel fog támadni, és élni fog, mert nem ment bele. Nemzetek csak öngyilkossággal halhatnak meg.

Vigyázzon Európa, vigyázzon különösen Ausztria, és vigyázzon mindennekfelett a magát Ausztria horgára akasztott Magyarország, hogy mit cselekszik. A délkeleti szláv nemzetekből megannyi lengyelt lehet csinálni az orosz ellen, a szabadság és nemzeti függetlenség által; de lehet megannyi orosz is csinálni a szabadságvágy repressiója, vagy az urateserélés spekulációja által.

A magyar érdek ugy a török Porta, mint a török birodalom népei irányában a nem-interventió politikáját követeli. — Hadd vegezzék el maguk között a Porta s birodalmának népei ügyeiket. — Ha a porta ki tudja népeit engesztelni, s velök szövetkezve önálló életképes hatalommá fejlődni, meg lesz a biztosíték az orosz terjeszkedés ellen, s veszély esetében szövetségeseknek sem lesz hijában. — Ha pedig a „beteg ember“ csakugyan halálosan beteg, *nekünk teljességgel nincs érdekünkben az életképtelen vegetációját, kül interventiókkal tengetni*, mert ezzel nem eszközöltetik más, mint az, hogy a török birodalom keresztény népei a muszka karjai közé hajtatnak. Nekünk az áll érdekünkben, hogy ezen népeknek szabadsága által emeltessék gát az orosz terjeszkedési vágyak ellen. Ez leszen a legbiztosabb, ez a legtermészetesb gát. A ki szabad nemzet lehet, az soha sem lesz muszka szolgává, ha százszor szláv eredetű is. A keleti keresztyén

népek szabadsági törekvései iránt, nekünk magyaroknak nemcsak az igazság, nemcsak a testvériesség, hanem az önérdek is a barátságos neutralitást parancsolja. Ők, ha szabadokká lesznek, természetes szövetségeseinkké válnak, mert mind nekik, mind nekünk érdekünkben álland, kültámadás ellen egymást kölcsönösen támogatni. — Ilyen a magyar érdek politikája.

VII.

Mi legyen Magyarországon a kormányzati forma? monarchia-e vagy respublika? e végzetes kérdés már a debreczeni országgyűlésen fölmerült, de felelni rá akkor senki, maga Kossuth sem tudott, mert vagy akart.

Ápril 14-ki függetlenségi indítványában néhány ügyes frázissal ütötte el a dolgot.

„Kormányrendszereket kidolgozni, monda, nem egy percznek, nem egy napnak föladata. És a nemzetnek kötelessége, midőn egy nemzet jövő kormányzatformái fölött határoz, magát kellőleg tájékozni nemcsak bent, *hanem tájékozni egyszersmind az európai nemzetek és conjuncturák irányában*, miszerint mindenekfölött olyat tegyen, ami szabadságát és függetlenségét az országnak megóvjá és biztosítja. Én amondó vagyok, hogy a nemzetnek jövő kormányformáit is senki más, mint csak a nemzet képviselői határozhatják meg. Amely perczben akadna ember, aki bármely hatalmat *mástól, mint e nemzet képviselői*

testülete kezéből akarna venni, ezen emberre uraim! vigyázzanak önök, az egész nép — és soha semmi esetben ne tűrjék, ne engedjék azt, hogy e nemzet fölött más határozhasson valaki, mint e nemzet maga!“ . . .

Külföldre szorulván, az idegen légkörben és környezetben, Kossuth mindjárt száműzetése kezdetén megfélekedezett némileg ez örökérvényű, egyedül alkotmányos vezérelvről, s jöllehet otthon mindig azt vitatta, hogy „a magyar nép minden izében monarchikus“ s a debreczeni függetlenségi indítványban alkalmasint szintén ez okból tiltakozott a kollegialis kormányzat ellen s ajánlotta a nép fogalmaihoz és érületéhez közelebb eső azon kisegítő eszközt, mely a végrehajtó hatalom teljességével egy személyt, a kormányzó elnököt ruházta föl, Külföldön — mondjuk — Kossuth nyíltan a forradalmi pártok közös oltára, a köztársasági kormányalak mellé állott s Magyarországon jövőben „egyedül ezt“ proklamálta lehetségesnek, üdvösnek és kívánatosnak.

„Magyarország — szólt a londoni munkások hódolati föliratának átvétele alkalmával — Magyarország ezentul szabad, független köztársaság kíván lenni. Köztársaság, mely a törvény, társadalmi rend s a személy- és vagyonbiztosság elvein nyugszik, s ahol az erkölcsi tökélyesbülés s az anyagi fejlődés egyenlő ápolásban részesül.

Szóval: köztársaság, minő az északamerikai, az anyaországtól Angliától örökölt áldásos intézményeivel“

A francia szocialisták modorban és tartalomban egyaránt furcsa föliratára, mely másnap egy szintoly furcsa beszéd kíséretében nyújtatott át neki — hosszasabban válaszolván, ismét azon meggyőződését fejezte ki Kossuth, hogy „Európában ezentúl csak egy kormányforma lehetséges — a reszpublika, kapcsolatban a népek solidaritásának s a nemzetek függetlenségének nagy elvével;“ a fizáinkoló londoni emigránczióhoz Cincinattiból irt dorgáló levele pedig lakonikus kurtasággal jegyezte meg: „Kormányzati forma — reszpublika“, — mely kategorikus, s félig program-, félig rendeletként hangzó erélyes levélnek még nagyobb nyomatékot kölesönczött a new-yorki lapírók bankettjén mondott hires toaszt orbi et urbi szóló egyik passusa:

„Röviden kimondom, hogy nekünk köztársasági intézmények kellenek minden tekintetben. A népfölség, a többség kormánya falun, városban, megyében és törvényhozó testületben. Ez a mi elvünk, melyért élünk s meghalni is készek vagyunk!“

A krim háboru, mely izgalmas menete s csak oly boszantó mint tanulságos következményei által Kossuth álláspontját nem egy tekintetben jelenté-

kenyen alterálta, politikai hitvallásának ezen pontját érintetlen hagyta, s a Mazzinival és L. Rollinnal közösen aláírt forradalmi szózat még egyedül üdvezítő igazságként hirdette a világnak, hogy „a szabadság és a monarchiák közt — kivéve fegyverrel — lehetetlen minden érintkezés.“ „A közös és határozott cél, melyet könnyen fölfoghat minden romlatlan elme — a köztársasági kormányforma.“

S hogy ez több volt pengő ércnél és czimbalomnál, a világhírű triumviratusnak nem sokára nagyszerű alkalma nyílt igazolni.

Akár öntudatos, akár — mint Kossuth egy nevezetes beszéde adatok idézésével állítja — „kényszerű“ akczio volt Piemont részéről e kis állam fegyveres megjelenése a keleti csatatéren — hogy első lépés volt az az olasz kérdés megoldásához, Napoleon hg fényes házassága után a francia félhivatalos lapok hangja már elég érthetőleg jelzé. E drágalátos sajtó, melynek elég seperi valója akadt volna otthon, a saját portája előtt is — 1858-ban egyik nap Velenczében, másnap Toskánában, harmadik nap Nápolyban vagy Szicziáliában kalandozott, krokodil könyekkel siratva az erkölesi és politikai visszásságot, mely e gyönyörű vidékeket s e dicső multtal és magas hivatással bíró népet a civilizatio tényezői között csaknem az utolsó helyre relegálta Európában.

Égbekiáltó bűn volna, ha ez tovább is így maradna. Europa, mely annyit köszön Italiának — rűt hálátlansággal bélyegezné meg magát, ha elmulasztaná tartozását legalább részben törleszteni. Az olasz nép egység és szabadságért eped, kiált, imádkozik. Ha van Európának füle és szive, halljon, könyörüljön és tegyen.

S ha Európának nincs füle és szive? ha nem akar sem hallani, sem könyörülni, sem tenni? . . . akkor Franciaország föladata és kötelessége kivágni a garast, s vállalkozni újra azon világmegváltó messiási szerepre, melyet 1792-ben a Convent jelölt ki számára, s mely a francia trikolor és sasnak világszerte politikailag époly bizalmat, tekintélyt és jelentőséget vivott és érdemelt ki, aminő vallási téren a keresztet környékezi.

Mazzini volt első, aki a császári kerítők elé a köztársasági párt nevében keztyűt dobott. Egy szenvedélyes kiáltványban figyelmeztette honfitársait, hogy a Párisból jövő syrénhangok által magukat örvénybe csalatni ne engedjék . . . III. Napoleon, miként a krimháboruban, saját érdekeit, saját céljait fogja most is első helyre irni, s az áldozatok, miket Olaszország netán hozna — az „Italia una“ eszményéhez egy tenyérnyivel sem fognák közelebb vinni.

Mazzini után Ledru Rollin s a francia menekültek is megszólaltak. Ők a francia néphez for-

dultak s lelkére kötötték, hogy a császár kalandos terveitől tagadjon meg minden közreműködést. III. Napoleon a külháborúk dicsőségével csak a belszolgaság bilincseit akarja megaranyozni; s aki otthon utálatos zsarnok, hogyan lehetne az künn a népjogok és népszabadság méltó apostola?

Kossuth eleinte szintén így vélekedett, s mert attól félt, hogy a francia császár az angol kormányt ismét lépre csalja és lefözi, Glasgowban (1858. őszén) fölolvasásokat tartott a nemzetiségi kérdés felől, miknek éle főleg Napoleon ellen irányult s amikben az angol néppel elhitetni igyekezett, hogy a francia hadikészülődések Angliát illetik s Olaszország fölszabadításának hazug jelszava mögött egy Cherburgból tervezett invazió gonosz terve lappang.

Komolyan hitte-e ezt Kossuth? vagy csak szónoki fogással élt, hogy az angol közvéleményt III. Napoleon ellen annál inkább föltüzelve? másnak, mint a szívekben és vesékben olvasó istennek, alig lehetne eldönteni. De az historiai tény, hogy a körülmények hatalma rövid idő múlva őt magát is Napoleon táborába szolitotta.

Midőn a Tuillériákban az olaszországi hadjárat bizonytalan hajlamból erős elhatározássá kezdett érlelődni, a magyar emigránsok Párisban egyszerre udvarképesekké váltak. Különösen Napoleon hg s Teleky, Klapka és Kiss Miklós közt

napról-napra sűrűbb és bensőbb érintkezés fejlődött ki, melynek valódi indokai és céljairól ezer és ezer kósza hír jött forgalomba.

Nem merték-e magukat azzal kecsegtetni, hogy Kossuth is megnyerhető? vagy tán nélkülözhetőnek tartották őt? elég az hozzá, hogy párisi intéző körökben jó darabig számba és számitásba sem vették; csak midőn Teleky határozottan kijelenté, hogy Magyarországon Kossuth egymaga annyit nyom, mint az egész emigráczió, s hogy Kossuth hozzájárulása nélkül a magyar népet nincs ember fia, aki fölkelésre bírassa, küldték Telekyt Londonba, hogy Kossuthot a titkos alkudozásokba beavassa, s ha inyére van ami eddig történt, meghivja Párisba.

Kossuth mr. Brown névre szóló utlevéllel csakugyan átrándult Párisba, s miután Napoleon hggel hosszan értekezett, május 3 án éjjel a császárhoz is bevezettetett. Együttlétök több órára nyult, de hogy miről tanácskoztak s miben állapodtak meg? legbizalmasb emberei sem birták kivenni Kossuthból. Egy konservatív angol lap, „The free Presse“ pár hóval utóbb (szept. 28-án), állítólag hiteles forrásból, sok érdekes adatot közölván e különös utazás és annak eredményei felől, többek közt egész komolyan említette azt is, hogy Napoleon császár három millió frankot bocsátott Kossuth rendelkezésére, aki viszont le-

kötötte Napoleon hg részére a főlzabadulandó Magyarország koronáját; a későbbi események azonban inkább czáfolják, hogysem megerősitenék e mende-mondát.

Mindamellett is rendkívül végzetes lett vagy legalább lehetett volna hazánkra nézve Kossuth újabb tevékenysége „nemzetiségi tekintetben“, ha tervei kivitelénél a francia és olasz kormány cserben nem hagyják vala.

Midőn az olasz háboru kitört, a magyar emigráció három kitiünősége „nemzeti igazgatósággá“ alakult s szökevény osztrák katonákból, magyar emigránsokból s hazulról érkező önkéntesekből magyar legiot szervezett olasz földön.

E legioval akarta és remélte Kossuth főlzabadítani Magyarországot „az osztrák járom alól“; előbb francia és olasz segélyesapatok közreműködése mellett; utóbb anélkül is.

Jellemző, hogy mind Napoleon, mind Viktor Emmanuel az Al-Duna mellé helyezte e merész kísérlet kiindulási pontját; tehát oly tájakra, ahol, a localis akadályokat nem is említve, tömérdek nemzetközi bonyodalmat és konfliktust kelle szükségkép fölidéznie.

Istenkisértésnek tetszenék, hogy Kossuth ily föltételre ráállt, ha nem tudnók, hogy e kombináció rá nézve ujság egyáltalán nem volt. Évek óta és éveken át ő maga is Magyarországot csak

ez oldalról tartotta s hirdette a forradalmi lobogó által megközelíthetőnek; s számtalan tapogatózás és ezerféle kaczerkodás után épen most, alig pár hét előtt mint formális kérő kopogtatott az aldunai nemzetiségek zárt portáján.

A glasgowi fölolvadásokban (1858. november 18.) Kossuth egész lapokat szentelt a nemzetiségi kérdésnek. Szegről-végre kifejtette: mit ért ő a nemzetiség alatt? mily súlya van ez eszmének? hogyan s mily mérvben függ az össze a panszlavizmussal? mi az a panszlavizmus? miként keletkezett és fejlett? s mik céljai és veszélyei e sokat emlegetett, de kevésbé értett válságos névnek?

Aztán így folytató:

„Azt kérdi tán valaki, mi köze a panszlavizmusnak Magyarországhoz és viszont?”

„Igen sok, uraim! A panszlavizmus álmai soha sem valósulhatnak teljesen, míg az Al-Dunánál a magyar faj őrt áll s meggátolja, hogy a délszláv népeket Oroszország elnyelje és magába olvaszsza. Már Schaffarik, a panszlavizmus leg-tudósb lovagja, több helyütt fölajdul irataiban, s a képzelhető legnagyobb istencsapásának nevezi a szláv ügyre nézve „a magyarok megtelepedését Pannóniában, ami nélkül a szlávok ma már a világ urai lehetnének”; s szintily kétségbevonhatlan igazság az is, hogy a panszlavizmus fön-

héjázó tervei ezentul sem fognak valósulni, ha csak Magyarország területét, mint a Megváltó köntösét, előbb szét nem darabolják.

Kossuth most hosszasan magyarázgatja, hogyan fonta be a bécsi kamarilla s mivel uszította rá a magyar nemzetre és fajra 48-ban a rácokat, oláhokat, horvátokat, szlovákokat, de a kik csak azért keltek föl s engedelmeskedtek a bécsi kommandószónak, mert Magyarország megbontásával, Ausztria maga is tarthatlanul összeomladó lévén, a pánszláv izgatók ily irányban már előre elkészíték a talajt. A szerbek azt remélték, hogy a mellünk közepéből fognak kihasithatni egy darab húst: a Bánátot s azzal a szomszédos Szerbiát nagyobbítani és erősíteni; az oláhok arról ábrándoztak, hogy Erdélyt Moldva-Oláhszázhoz csatolják s föltámasztják hamvaiból Decebal birodalmát, melyet Traján császár 1800 év előtt szétrobbantott; a horvátoknak viszont Ausztria más részeire fájt a foguk s bizva szellemi fölényökben, szentül meg voltak győződve, hogy az így önmagától létrejövő délszláv birodalomban a vezérszerepet tőlök senki el nem ragadhatja.

Sajátságos, miként remélte és akarta, most Kossuth a múlt ezen keserű tapasztalatait a jövőre nézve — nemzete javára utilizálni.

Előadván röviden, mily pórul jártak a magyar forradalom leveretése után a magyar fajjal

együtt a többi nemzetiségek is? s miként kapták ők azt jutalmul, amit a magyar népre súlyos büntetés gyanánt mért a győztes hatalom: az absolutismust tudniillik és a germanismust — ő a maga részéről és „nemzete nevében“ önként megajánlja egy részét annak, ami után az illetők századok óta epekednek s aminek teljesülését egészen a panszlavizmus diadalának s Magyarország végromlásának jellemezte.

„Lengyelország és Csehország, mondja Kossuth, soha sem lesznek képesek nemzetiségöket és önállásukat visszahódítani, vagy ha ez a véletlen kegyéből mégis sikerülne, hosszan föntartani a független Magyarország szövetsége nélkül, de époly kevéssé fognak enélkül zöldágra vergődni és fölvirágozhatni a horvátok, oláhok és szerbek.

Ünnepélyesen föl is szólítja hát őket egyenként és együtt, hogy — feledjék a multat s kösenek egymással hosszú harez után örök békét!

„Uraim! — ugymond Kossuth — itt egy szabad nép színe előtt jelentem ki, hogy mi a mult idők s a régi gyűlölség emlékeit mély sirba temettük. Vajha a horvátok, szlovákok, szerbek és oláhok, miután testvéreinkké lettek a közös szenvedések és elnyomatás által — azonképen cselekednének s ugyanazon sirba temetnék a hibákat, amiket netán elkövettünk. Ne azon czivódjunk ezentul: mi voltunk a multban? kutassuk inkább: mi kell

hogy legyünk jövendőben? Mi örömmel kínáljuk nekik békejobbunkat szabadságuk kivívásához! Tegyenek úgy ők is s nyujtsanak segédkezet hasonló célra nekünk. Mindnyájunknak van mit tanulnunk és van mit felednünk elég! Remélem — ezzel már tisztába is jöttünk. Okulva a mult hibáin s a közös szolgaságon, hiszem, hogy ha ütni fog az óra, mely sikra szólit ismét a szabadságért — az ujjászületés nagy korszaka már szívből és lélekben, szándékban és tettben egyesülve találandó avégre, hogy vállvetve küzdjünk a közös jog- s mindnyájunk szabadságaért . . . *

* A horvátoknak pláne Kossuth még többet is ajánlott és ígért. Kijelenté, hogy semmi kifogása az ellen, ha a most török uralom alatt álló szláv fajok között és fölött övék lesz valaha a vezérszerep. Si la Croatie était appelé un jour à former dans le Sud le centre d'un Etat s'ave indépendant. „Monsieur! les paroles, que je prononce ce soir, peuvent dépasser les murs de cette enceinte; je le déclare donc en toute honnêteté et en toute sincérité, si telle doit être la destinée de la Croatie, je l'aide de tout coeur: En avant! et toute ma nation le répètera avec moi et voici ma main amie en signe de bon accord!

VIII.

Nem tudom: indokolatlan gyűlölet a magyar faj, vagy indokolt bizalmatlanság a magyar emigráció actióképessége s Kossuth terveinek kivitethetősége iránt tartotta-e vissza a délszlávokat, hogy a glasgowi fölhívás malasztos ígéire a mosdóhoz illő törülközővel feleljenek . . . tény hogy a messziről nyújtott békejobbot sem Belgrádon, sem Bukaresten nem méltatták a legcsekélyebb biztatásul vehető szorításra sem, s csak mikor az „olasz kérdés“ Párisban égető európai ügygyé lett promoveálva, a magyar legio alakulni kezdett s a francia és olasz konzulok az Al-Dunánál jó tanácsok képében sok akadályt elhárítottak az utból, nyújtottak onnan Kossuth felé egy gyöngye — czérnaszálat, amelyre ez „reményeinek mázsás horgonyát rákötni“ egy pillanatig sem késett.

A belgrádi és bukaresti kis istenek részletes programmot óhajtottak a magyar emigráció matadoraitól; s a nemzeti igazgatóság rögtön nem

is malaczczal, hanem a bánati süldők egy diszpéldányával rohant a durván szótt üres zsák felé.

Mit tartalmaz — e programm? s mi hatást idézett elő illetékes helyen? egy ideig mélységes mély diplomacziái titok gyanánt őrizték az érdeklettek . . . az idő, e telhetlen és szivtelen hyéna azonban nem sokára neki esett — a szent sirnak is, ahol a „korán elhunyt“, különben is „szörny-szüilött“ porladozott, s habár a hust és a bőrt időközben már lerágták róla a férgek, — az utókor és a história elég rágni valót fog lelni a rámaradó csontokon is.

Mert hát — s ez egy vagy más szempontból, de egyaránt jellemző valamennyi szereplőre nézve — a nemzeti igazgatóság triumviratusa rémséges és győzelmes vajadások után oly — monstrumot hozott világra, mely alig pár héttel élte túl születését, s miután a villafrancai békekötéssel hirtelen kiszáradt az emlő, melynek anyatejével őt táplálni és fölnevelni kellett volna, örökre — mi legalább így reméljük és kérjük a magyarok istenétől — örökre eltűnt a föld színeről.

Belgrádon, ahová már előbb külön diplomacziái képviselőt nevezett és küldött vala (ha nem csalódom Ludvigh volt az) Kossuth, rögtön ki is jelenték, hogy meghalt a gyerek, vége a komaságnak, s a magyar emigráció és a magyar név

csufjára e „hivatalos diplomacziái személynek“ minden teketória nélkül, megbízó-levelével együtt, kitették a szürét; Bukarest ellenben — nem épen tisztességesebben, de tagadhatlanul sokkal okosabban viselte magát, amennyiben Kuza hg még jóval később is megengedni kegyeskedett, hogy Kossuth egy Klapka vezényletére bizandó invazióhoz néhány hajó fegyvert* szállítson Oláhországba, de mivel Klapka szokása szerint nagyon kényelmesen és — óvatosan, s így ugyanoly lassan és hosszan utazott, ki róhatná föl a loyális hoszpodárnak, hogy ezalatt Bécsben is neszét vették a veszélynek, s ráijesztvén Kuzára erkölcsileg kényszeríték, miszerént a „magyar fegyverek“ egyrészével saját — arzenálját gyarapítsa, a másik részt pedig átengedje az osztrák zsanároknak „védelmezni“ — zsiványok, összeesküvők, emigransok s más ily, akkor egy kategoriába számított „csöceseléktől“ a társadalmat és a birodalmat.

* E fegyverek sorsára nézve hallottam más versiot is. Eszerint a Kossuth által vett és Oláhországba csempészett fegyverek Galaczon szállíttattak partra s ott Cz. M. fogadott számukra raktárt, onnan meg Sántha és H. szállították szekereken Bakauba s ott lerakták mint patkó- és durva vasnemű portékát. Hogy azonban az teljes titokban végbe nem mehetett, hogy az ottani rendőrség és a megye főnök értesítve és hihetőleg utasítva voltak, világos a Trompetta Carpatilor czimű lap későbbi igen részletes közleményeiből. Az említett hatóságok utasítása igen valószínűleg az volt, hogy az oda vitelre és elhelyezésre hunyjanak szemet, de ha tovább akarnák szállítani, azt gátolják meg.

1. Calder Mason.

Természetes, hogy ilyfajta fiaszkók után az „érdeklettek“ még inkább titkolták nemzetiségi szentírásnak szánt, de apostolok és tanítványok hiányában betűről-betűre realizálhatlan programjokat, s ha a nemzeti igazgatóság triumviratusa időnap előtt föl nem bomlik s Klapka tábornoknak nem támad az a furcsa ötlete, hogy cserében a festékért, melyet kapcsolatban az oláhországi botránnyal és fölsüléssel Kossuth hívei az ő fényes ábrázatjára mázoltak, ő viszont a „Dunai konfoederatio“ pontozatainak közzétételével fogja még inkább befeketíteni Kossuthot, — ugy a „fontos titok“ talán épen nem s bizonyára más modalitásokkal lát napvilágot.

Szerencsére, ha ugyan lehet itt szó szerencséről! — az emigráció számtalan hirharangjai közül * egy besugta Kossuthnak a készülő atten-

Mikor aztán az 1867-ki kiegyezés létre jött, a fegyverek ott létét Éber Nándor tudatta az új magyar kormánnyal és ettől b. Éder, bukaresti osztr. magyar főkonzul és politikai agens azon rendeletet kapta, hogy menjen oda és azokat vegye át. El is ment b. Éder, de a helyett, hogy egyszerre felrakatta és elvitette volna, egyszerűen csak lefoglalta és lepecsételte; elmenetele után azonban a nép megrohanta a raktárt, szétrombolta a ládákat és elhordta a fegyvereket anélkül, hogy a rendőrség ezt legkevesebb is gátolni igyekezett volna.

* Mily gyönyörű egyetértés és testvéri szellem uralkodott ekkor az emigrációban, ime egy kis töredék Szemere B. naplójából. Ma utazott itt (Párison) át, írja Szemere, Simonyi Ernést. Nyitrából való, száműzött, életre való ember, szeret tanulni is, mindent kész megkísérteni, nevelő volt, botanikát, aztán genealogiát

tatumot s ezzel oly jó szolgálatot tett — Helfynek, hogy különbet annál még édes apjától sem kívánhatott volna.

tanult, gyűjteményeket csinált s jó áron c'adta. Ugy tapasztalom, kissé önző, magán tud, máson nem igen akar segíteni. *Kossuthhoz eljár, de bizalmát nem bírja.* Most photograph, de utazni akarván: egy gyáros költségén, áruit ajánlva, összevissza utazott Német-, Spanyol-, Olasz- és Franciaországban.

Kereskedelmi útja épen Turinba vezette, midőn az olasz háboru kiütött, s ott Klapka, ki a fogalmazásban nem erős, a magyarban épen igen gyöngé, mint segédtisztet magánál megtartotta. Ő tehát körülményesen tudta elbeszélni a mi ott a magyarok közt történt.

Szerinte biz az szomorú komédia volt. Kossuth, Teleki, Klapka „nemzeti igazgatóság“ czime alatt kormányoztak. Az ülésben részt vőnek Puky mint financiaiális referens, Irányi mint polgári és Szabó Imre mint hadi, — ugyanaz a Szabó Imre, ki 1849-ben, mint Görgei rosz szelleme, Kossuth ellen izgatott, ki annak most is barátja, vele levelez.

Mert ama három tag egymás ellen mindig áskálkodott. Mit Klapka tő, azt Kossuth mindig roszalta, s örökké leveleztek, rendeleteket közöltek, mintha valóban egy hazát kormányoztak volna. Kossuth, Simonyi szerint, még Klapkára is irigy volt s benne a katonai elemre, fejében Görgei emlékezete csengett bongott.

Ez ekként ment kezdettől fogytig. Kossuth például szárazon akart Genuába utazni, s arra számított, mikép az ottaniak neki pompás fogadtatást készítenek. De Klapka épen ezt nem akarta, s vele sok más nem, tehát mindenféle okokkal arra birták jönné tengeren. De azt mikor jön, inkább titkolták mint terjesztették s valóban őt semmi gyülekezet nem várta. Néhány magyar ment eléje csolnakon, különben észrevétlen jött meg mint más halandó. Ha tehát, mondá Simonyi, a lapok valami zajos fogadtatásról szóltak, az csak az Irányi fejében volt, ki Kossuth érdekében irogatott párisi lapokba; én ott voltam s még velem vagy 10–12 magyar, kívülünk senki nem tudott róla semmit. Később arról volt szó, hogy a legiöbeliek feleskettessenek. A formula elkészítettén, Klap-

Helfy Ignác, aki egyideig mint exprofessor s önkéntes száműzött a milanoi „Persevaranza“ külföldi rovatában az Ausztriára vonatkozó híreket „kezelte“, — az olasz-magyar legio katonai akcióját journalisztikai téren több szabadsággal s szélesebb hatáskörrel óhajtván támogatni, véletlenül ép ez időtájban megvett (vagy kibérelt) egy kis nyomdát, s hetilapot indított L'Alleanza czímmel.

A nyomda megszerzéséhez Kossuth kölcsön gyanánt több ezer frankkal járult. De megígérte,

kát Turinba küldék Cavourhoz, hogy vele közölné. Ez igen egykedvűleg felelé (jele, hogy a dolgot fontosnak épen nem tartá), mikép eskessék, a hogy akarják, neki mindegy. Klapka, hogy időt ne veszítsen, azonnal Turinból elküldte a tisztekhez. Ezt meghallván a táblabírói igazgatóság, felzudult, hogy ha tisztek esketik a katonaságot, ez háttérbe szorítja Kossuthot s a polgári elemet, s telegraphice írták neki: vonja vissza rendeletét s várakozzék.

Kossuth távol volt; de hogy parancsolhat ez esetben egy tag, Teleki, szinte egy tagnak, Klapkának? Tehát a parancsot így írta alá: „Kossuth és Klapka távollétében Teleki László.“

Kénytelen valék felnevetni, s mondám: én tudom, mit feleltem volna. Simonyi közbeszakított: gondolom mit akar mondani. Én is azt tanácslám Klapkának; t. i. hogy feleljen s írja alá: „Kossuth és Teleki távollétében Klapka.“

A villafrancai béke után Simonyi Ernő állítása szerint Kossuth úgy megijedt, hogy elfeledvén a legiót s mindent, s nem bucsuzván senkitől, Schweitzba futott.

Szóval, mondá Simonyi, ő még gyöngébb, hiubb, gyávább s gögösebb mint valaha otthon volt. Mindenki, ki nem hódol neki vakon, így találta. Maga Klapka mondá, hogy ha így ismeri vala, az egészbe nem avatkozik, mert ilyen emberrel országot megmenteni lehetetlen.“

hogy a lapról sem fog megfélekedezni, s alkalmilag nagy nevével, s egy és más közleménynyel a Helfy ur szerény vállalatának segítségére fog jönni.

Az élelmes Helfy nem várta aztán tátott szájjal: röpül-e s mikor röpül feléje Turinból a sült galamb? hanem minduntalan Kossuth nyakán termett, elriaszthatlan szívóssággal követelve a szép szó beváltását.

Igy sikerült neki melegiben elcsipni a Klapka galád szándékairól szóló csuf pletykát, — s egy füst alatt kisütni a titkos programm főpontozatait is.

Na hiszen — volt öröm Izraelben! Mindjárt másnap külön kiadást rendeztek az „Alleanzából“, s mire Kossuth a turpisságról értesült s táviratilag tiltakozott a közlés ellen in genere, utóbb a közlemény részletei ellen is in specie, az Alleanza nyomán a milánói háztetőkön már a verebek is a Dunai konfoederaczióról csiripeltek, s akik a legioban nem tartoztak a Kossuth párthoz, farizeusi méltatlankodással törtek pálczát a hazaárulással határos borzasztó terv fölött.

Hangzott az pedig Helfy ur följegyzései szerint ilyenénképen:

Dunai szövetség.

Azon országok mindenkép sajátlagos viszonyai, melyek (országok) a Kárpátok és a Duna, a Fekete és az Adriai tenger közt fekszenek, nagyon megnehezítvén egy egységes állam alakulását, kívánatos, hogy az e tájakon

elterülő régi történeti államok egymással szövetségre lépjenek, melyet „Dunai szövetség”-nek lehetne elnevezni. A közösen érdeklő tárgyakon kívül, miket a szövetségi hatóság intézne, minden állam törvényhozása, igazságszolgáltatása és közigazgatása teljesen független lenne. A lehető széleskörű decentralisaczió és az által, hogy minden községnek és tartománynak bő szabadság engedtetnék, a szövetség összes lakói akadálytalanul fejlődhetnének s minden egyes nép elfoglalhatná az emberiség nagy családjában őt illető helyét.

Az új közjogi rend alapja a dunai tartományokban az egyes népek szabad beleegyezése volna, akár egy törvényalkotó gyűlés, akár az általános szavazat alakjában. Így például Erdély lakói általános szavazattal fogják eldönthetni, vajjon hazájuk egy legyen-e Magyarországgal? vagy legyen politikailag egyesülve Magyarországgal, közigazgatásilag pedig különválva attól, vagy végre csak szövetségben legyen Magyarország és a többi szövetséges állammal, mint maga is autonom állam, teljes egyenlőségi alapon? Részemről csak egy föltételt kötnék ahhoz, ha Erdély autonom állam s a szövetségnek, mint ilyen, kívánná tagja lenni; azt tudniillik, hogy Erdély és Magyarország közt personalis unio létezzék, a közös fő személyében. E két országnak egy ura kellene hogy legyen, bármi lenne is aztán a neve. A jó egyetértés a magyarok és románok közt, ami az én leghőbb vágyam, jólétet és szabadságot biztosítana mindkét népnek. Remélem is, hogy el fogjuk érni e nagy célt.

Az esetre, ha a keleti kérdés a keresztyén népek függetlenségével találna megoldatni, kíváncsok, hogy Szerbia s a többi délszláv országok szintén belépjenek a dunai szövetségbe, mely ez esetben a Kárpátoktól a Balkánig terjeszkednék s állana: Magyarországból, Erdélyből, Romániából, Horvátországból s a netán Szerbiához csatolandó tartományokból stb.

Oly kényes kérdések megoldására, melyekre nézve a népek megegyezni nem tudnának, a barátságos hatalmak közvetítését vagy ítéletét is ki lehetne kérni.

A szövetségi szerződést egy törvényalkotó gyülekezet készítené, alapul véve bizonyos elveket, mik közül néhányat megjelölök.

1. Közösén érdeklő ügyek lennének, a szövetségi terület oltalma, a külpolitika, a külképviselet, a keresk. rendszer, odaértve a keresk. törvényhozást, a vám, a fő közlekedési vonalak, a pénz, a súlyok és a mértékek.

2. Mindent, ami a szárazföldi és tengeri haderőre, a várakra s a hadi kikötőkre vonatkozik, a szövetségi hatóság fogna szabályozni.

3. A szövetség egyes államainak a küludvaroknál nem volnának külön képviselőik, a szövetségi diplomatia egy és közös lesz.

4. Közös lesz a vámügy, melynek jövedelme az egyes államok közt akként fog fölosztatni, miként a törvényalkotó gyülekezet megszabni fogja. Közös lesz a kereskedelmi törvényhozás. Egy a pénz, egy a súly, egy a mérték az egész szövetségben.

5. A törvényalkotó gyűlés fogja eldönteni azt is, vajjon a szövetségi gyülekezet (parlament), mely a végrehajtó hatalmat gyakorolja, csupán egy kamarából álljon-e, avagy kettőből, mint az amerikai Egyesült Államokban. Utóbbi esetben a képviselőház választatni fog, az egyes államok népességi aránya szerint. A szenatusban a nagy és kis államok egyenlő számú tagok által lesznek képviselve, amiben a kisebb államokra nézve kitűnő garancia rejlik.

6. A végrehajtó hatalmat egy szövetségi tanács gyakorolja, melyet, ha egy kamara lesz: ez, ha kettő: ezek választják. Ő fog irányt adni a külpolitikának is, a törvényhozás ellenőrzése mellett.

7. A szövetség hivatalos nyelve fölött a törvény-

alkotó gyűlés fog határozni. A végrehajtó, úgy a törvényhozó hatalom gyakorlatában minden tag saját anyanyelvét használhatja.

8. A szövetségi hatóság székhelye váltakozva majd Pesten, majd Bukarestben, egyszer Zágrábban, másszor Belgrádban lesz.

9. Azon államnak, ahol a szövetségi hatóság a főnebbi sorrend szerint tartózkodni fog — feje lesz egyidejűleg a szövetségi tanácsnak és a szövetségnek is ideiglenes elnöke.

10. Minden egyes állam otthon oly alkotmányt ad magának, aminő érdekeivel leginkább megegyezik, természetesen azon föltétellel, hogy ez alkotmány elvei a szövetség által szentesített elvekkel ne ellenkezzenek.

11. A különböző nemzetiségek és vallásfelekezetek egymáshoz való viszonya a következő alapokon rendezetnék, melyek már a magyar bizottságnak Turinban, 1860. szept. 15-én közzétett emlékiratában is bennfoglaltatnak.

Nevezetesen:

a) Minden község maga határoz hivatalos nyelve fölött. E nyelven fognak folyni szóbeli tanácskozásai; készülni jelentései és levelei a megye főnökhöz: kérvényei a kormányhoz és a diétához. Minden község maga szabja meg azt is, iskoláiban melyik legyen a tan nyelv?

b) Minden megye szótöbbséggel dönti el: hogy a közigazgatásban melyik nyelv használtassék? E nyelven fognak folyni a szóbeli tárgyalások, szerkesztetni a jegyzőkönyvek s a levelezések a kormánynyal. A kormány viszont szintén e nyelven válaszol s fogalmazza minden rendeletét

c) A parlamenti tárgyalásoknál minden képviselő tetszés szerint használhatja az országban divó nyelvek bármelyikét.

d) A törvények a megyékben és községekben otthonos valamennyi nyelven fognak közzététetni.

e) Az ország lakói szabadon egyesülhetnek nemzetiiségük érdekében vagy nemzeti egyletekké (consortii), szervezkedhetnek kényük-kedvük szerint, s tarthatnak kisebb nagyobb gyűléseket és időhöz között értekezleteket vallási ügyeik elintézése végett. Egyszersmind választhatnak maguknak nemzetiségi főnököt, akit vojvodának, hospodárnak vagy más effélének nevezhetnek.

f) Templomaik és iskoláik fölött intézkedni, a nemzetiségi egyletekre bízhatják, szabadon választva főpapjaikat s ezimezve ezeket patriarchának, metropolitának vagy más effélének.

g) Statumokat hozhatnak szervezetük- s nemzetiségi és vallási érdekeikre vonatkozólag.

h) Az állam csupán egyet követel tőlük, azt, hogy határozataik és tetteik nyilvánosságra hozassanak.

Hiszem, hogy a fönnebbi javaslatokat a dunai tartományok mind elfogadják, mert megfelelnek óhajaiknak és érdekeiknek s biztosítják jövőjüket. Ily módon sikerülni fogna köztük benső egyetértést eszközölni, aminek legelső következménye a zsarnokok bukása és az volna, hogy szétmállanának azon vén és korhadtt államok (értsd: Ausztria és Törökország), melyek őket most szolgaságban tartják s nemes törekvéseiket meggátolják. Az ég nevére kérem, a magyar, szláv és román testvéreket, borítsanak fátyolt a multra, s nyujtsanak egymásnak kezet, fölkelvén, mint egy ember a közös szabadságért, s harczolván valamennyien egyért, egy valamennyiükért a Svájceziaktól adott régi példa nyomán. Az ég nevére kérem, fogadják el e tervet, mely nem konczesszió, hanem kölcsönös és szabad szövetkezés. Minden egyes al-dunai nemzet, ha sikerülne is maga köré gyűjtenie most máshová tartozó fajrokonait, legfőlebb másodrendű államot alkothatna (ez alól Kossuth a magyart sem veszi ki), melynek függetlensége örökös veszélyben forogna, s mely szükségkép alárendelve volna idegen befolyásoknak. De ha a magya-

rok, délszlávok és románok a fönnnebbi tervet fölkarolják, elsőrendű, gazdag és hatalmas állam lesznek 30 millió lakossal, mely sokat fog nyomni Európa mérlegében.

Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között! . . . Ime, ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom! ime egy mosolygó jövő valamenynyik számára! . . .

Turin, 1862. május hó 1-én.

Kossuth Lajos.

Miként védekezett Kossuth a csakhamar mindenfelől fölzúduló jogosult és jogosulatlan, s részben jó, részben roszakaratból származó tiltakozások és támadások ellen? alább fogom elmondani. Itt csak azon hatást akarom pár szóval konstatálni, amit itthon, a hazában idézett elő a meglepő fölfedezés.

Az osztrák kormány, mely máskor argusszemmel örködött a határokon, ezuttal elnézte, sőt előmozdította az „Alleanza“ említett számának becsempészését az országba, s midőn a határozati párt egyik közlönye, ha jól emlékezem: a „Jövő“ az általános visszahatást azzal igyekezett ellensúlyozni, hogy az egész tervet Kossuth elleni gyártották és koholták, a császári sajtóhatóság kényszeríté utólag bevallani, hogy a forgalomban lévő fordítás mindenben megegyezik az eredetivel, melyet az „Alleanza“ Kossuth czége alatt s úgy, amint Helfy azt magától Kossuthtól hallotta — közönsége elé tálalt.

Az osztrák kormány nem rosszul számított. A határozati párt egy része azonnal elhagyta Kossuth zászlaját s Deák Ferencz mellé szegődött, kinek lelkében állítólag most s a fönnebbi terv miatt fogamzott meg a 67-ki közjogi szerződés gondolata; a másik rész még habozott, mit tegyen? De mikor 65-ben balközéppé alakult, igazabban szelidült, a Kossuth tervétől már jóval messzebb állott, mint a Deák Ferencz művétől és politikájától.

IX.

Kossuth maga is meghökkent, mikor észre-
vette, hogy a visszahatás a Dunai konfoederacio
terve ellen mind szélesebb arányokat és hevesb
formákat kezd fölölteni. Érezte, hogy a Helfy-
féle vázlatot szó nélkül hagyni annyi lenne, mint
honn és künn örökre lejárni magát, s ámbár eleinte
csak Helfyt és az Alleanzát küldte utólagos helyre-
igazítások, magyarázatok s más effélékkel a tűzbe,
meggyőződven, hogy ez nem sokat használ s elle-
nei napról-napra jobban aláássák és megrendítik
tisztán hazafias hirnevén és érdemein nyugvó sze-
mélyes népszerűségét és tekintélyét — őmaga is
kiállott a sikra, s egy külön iven következő „föl-
világosítással“ iparkodott a helyzetnek más, rá-
nézve előnyösb fordulatot adni.

Fölvilágosítások a Dunai Confoederatio Projectumához.

Sajnálom, hogy a dunai confoederatio iránti privat
vélemény nyilvánosság elibe került mielőtt az érdeklet-
tek közötti értekezlet útján az egyes tételek praecisál-
tattak, a lényeges pontok a módosítást szenvedhetőktől,

vagy épen módosítást szenvedni kellőktől megkülönböztettek, és az egésznek azon kifejtés adatott volna, melyre szükség van, hogy a terv egész horderejében megértések, a balmagyarázatoknak eleje vétessék, az aggodalmak megnyugtattassanak s a terv praktikus alakot nyerjen.

A javaslat, mely ily váratlanul nyilvánosságra jutott, nem egyéb, mint egy proponált értekezleti basis, melyet nem én fogalmaztam ugyan, de melyhez s csak is mint ilyenhez, *örömiest adtam aláírással megegyezésemet*; mert okom van hinni, hogy ennek folytán az Európának nem kevésbé mint az érdeklett nemzetek szabadságának érdekében fekvő eszme, melyet eddig a vak szenvedély taglalat nélkül hagyott, az illetők között higgadt értekezletre kerülhet, s ha egyszer arra került, kölcsönös jó akarás hozzájárulásával szerencsés megoldásra is vezettethetik.

Csak ennyi s nem több annak értelme; nem manifestum az, még csak nem is kidolgozott terv, hanem csak privát használatra szánt konstatirozása annak, hogy én és politikai barátaim készek vagyunk a hazánkban, s hazánk szomszédjában felizgatott nemzetiségi viszályok kiegyenlítésére, egyszersmind az osztrák birodalom felbomlása miatt némely ószerű diplomatikai körökben az európai súlyegyen iránt táplált vagy színlelt aggodalmak elosztatására mindent megtenni, a mit saját hazánk iránt tartozó kötelességeink megengednek.

Minthogy azonban a dolog nyilvánosság elibe került, szükségesnek tartom azt némely fölvilágosításokkal kísélni.

I.

A dunai confoederatio eszméje nem új; talán én voltam az első, ki ezen eszmét mint Európa fejlődésének logikai postulatumát még 1851-ben szóba hoztam.

Meglepőleg különös, hogy a legelső ellentmondás ezen eszme ellen épen a Román fejedelemségekből jött, melyeknek e confoederatióra minden mások felett legna-

gyobb szükségük van, mindenesetre sokkal nagyobb szükségük van mint a magyarnak. *De a Daco-roman ábrándok fanatismusa keveredett a játékba*, mely a magyar nemzetet azzal gyanusította, mintha ez a *confoederatio* színe alatt Nagy Lajos, s a még nagyobb Mátyás királyok hajdani nagy Magyarországot visszaállítani, tehát a keleti szomszéd népek felett uralkodni vágyódnék. — Mennyire alaptalan ezen gyanusítás, mindenki át fogja látni, a ki meggondolja, mennyi baja van a magyar nemzetnek az újabb időkben felizgatott nemzetiségi kérdésekkel, úgy, hogy valóban bolondnak kellene lennie, ha ezen bajokat még újabb idegen elemek agglomeratiojával, nagyobbítani akarhatná. Annál elidegenítőbben hatott pedig a magyar nemzet érzelmeire ezen alaptalan gyanusítás, minthogy éppen azon oldalról jött, mely *köztudomásilag a magyar korona legdrágább gyöngyének, a magyar nemzeti test egyik karjának, Erdélynek elszakításáról ábrándozik. E gyanusítás által fölízgatott balvélemény volt az első akadály, melyre elhárításáról volt még csak az is feltételezve, hogy az eszme értekezletre kerülhessen.* És tudván, hogy a hol szenvedély s gyanakodás keveredik a játékba, ott a kötés természetében, s az *institutio* modalitásában fekvő tényleges garantiák adhatnak legbiztosabb megnyugtatót: e célból lőn az proponálva, hogy *míg a népesség számából derivált kötelességeknek megfelelő politikai súly aránya azáltal biztosíthatnák, hogy a foederalis képviselőház a népszám aránynak lenne kifolyása, más részt a kisebb országok állami egyenjoguságát a foederalis senatusbani egyenlő képviseltetés, s a foederatio elnökségének és székhelyének alternálása garantiroznák.*

Minden félreértés kikerülése végett azonban megjegyzem, hogy bár lelkiismeretes gonddal keresve a csomó megoldásának módját, nekem a javaslatban tett mód, mind praktikusnak, mind olyannak látszik, mely mindazon tekinteteknek megfelel, mikre e dologban reflektálni

kell; mindazonáltal, ha valaki jobbat, czélszerűbbet proponál, én első leszek, ki azt támogatni fogom, mert nekem nem az iniciativa dicsősége, vagy inkább hiúsága, hanem a czél fekszik szivemen, a czélt pedig ekként formulázom:

Nemzetem sérelme nélkül a nemzetiségi viszályok kiegyenlítése; *kül támadás, kül absorbtio, kül suprematia-tól függés elleni biztosság véderő egyesítés által — vám s kereskedelmi egység.*

II.

Van egy körülmény, mely a confoederatio formulázásában, a mint különös figyelmet követel, úgy nehézségekkel is jár.

Ez az: hogy mindazon statusokra nézve, melyek a projectált confoederatióban részt venni hivatva lehetnek, a *konsztitucionalis monarchia* elve *Európa jelen helyzetében kikerülhetlen kénytelenség.*

Magyarországra nézve ez a nemzet által általánosan el van ismervé. S én, ki hazámat jobban szeretem mint akármi Theoriákat, ezen elvet nyíltan s reservata nélkül elfogadom. Akarjuk, hogy hazánk az osztrák uralom alól felszabaduljon, tehát akarnunk kell a feltételeket, melyek alatt a felszabadítás lehetséges. *A függetlenségét kivíandott Magyarországnak királyt kellend választania, még pedig e királynak rom. katolikusnak kell lennie, s az európai uralkodó családok egyikéből kell választatnia. — Az első históriai, a második politikai kénytelenség. Csak egytől kellend a magyarnak óvakodnia: — nem kell oly Dynastiából választania, mely hazánkat ujlag absolutisticus s absorbtionalis törekvésekkel fenyegethetné.*

Nem lehet tagadni, hogy monarchicus elv alapján confoederatiót alkotni nem könnyű feladat.

A példák, miket eddig a história fel tud mutatni,

ugymint: a hajdai rhenusi konfoederatio s a mostani német szövetség éppen nem biztató példák.

De nem kell e nehézségtől visszariadni, mert nagy a különbség ezek s a projectált confoederatio között. A rhenusi confoederatio, csak név volt, azzal a protector rendelkezett. *A német pedig fejedelmek confoederatioja, melyet helyesebben fejedelmek conspiratiójának kellene nevezni a német nemzet szabadsága ellen.* — Itt ellenben szabad nemzetek confoederatiójáról van szó, melyben minden hatóság a népből eredne, s a nép controlljának volna alávetve.

Másrészt azonban a dunai confoederatio eszméjét az amerikai unioval sem kell confundálni, mint azt némely hirlapok confundálták. A kettő között nincs semmi analogia. Amott unio, itt confoederatio, amaz tehát kilépésre az unióból nem hagy fel hatóságot, *ennél időszakról időszakra a kilépés hatóságának fel kell tartatnia.* Amott bár külön autonomiával administrált, de mindegy uralkodó felsőbbbsége alatt állott coloniák egyesültek, melyek nem voltak nemzetek, s egyikök sem birt soha népjogiilag a külföld irányában állani personalitással, sőt csak az unio által lettek nemzetté; itt különböző nemzetekről, különböző államokról van szó, melyek némely közös érdekek végett szövetkeznek, de állami personalitásokról nem mondanak le, sem magukat államilag absorbeáltatni nem engedik.

Ezek oly lényeges különbségek, melyek az Egyesült Statusokkal minden analogiát kizárnak.

Egyszersmind azonban az előadott igen lényeges consideratiókból s a monarchikus elv kénytelenségéből az következik, hogy a dunai confoederatio alkotásában a következőknek kell lenni a vezértekinteteknek.

1. Ugy intézkedni, hogy a confoederatio a czélul kiszabott közérdekeknek megfelelhessen, *de annak határán túl ne terjeszkedjék.*

2. *Az egyes componens tagok állami personalitása az európai nemzet-család irányában ne absorbeáltassék.*

3. Szorgosan ügyelni, hogy az egyes componens statusoknak mind territorialis épsége, mind souverain autonomiája, úgy az öszves federatio, *mint annak egyes componens tagjai ellenében is* csorbitatlan s biztosítva legyen.

Minden propositio jó, mely a vezérelveknek megfelelő, rossz, tehát módosítandó, a mi azoknak meg nem felel.

A confoederalionalis terv, mint mondtam, csak értekezleti bazisul lévén destinálva, *nem eléggé definiált*; az egyes pontok praecisálása az értekezletre lévén feltartva; *de minthogy nyilvánosságra került*, szükségesnek tartom a fentebbi három vezérelv szempontjából a következőket megjegyezni:

A második pontot illetőleg, mely azt mondja, hogy: „tutto cio che concerne l'armata, le fortasse ed i porti militari sara regolato dalle autorità federali.“ Ezen szót „sara regolato“ úgy értem, *hogy a confoederalionalis kötés szabja meg minden egyes status contingensét a federalis hadsereghez úgy béke, mint háboru idején.* — Azt az illető status készen tartani, s a federalis hatóság requisitójára kiszolgáltatni tartozik. *De a federalis hatóság rendelkezései nem az illető kormányok mellőztével, hanem azoknak útján hajttnak végre.* Minden egyes status hadi ereje, saját kormányának felsőbbbsége alatt áll, *s minden egyes statusnak joga van annyi haderőt tartani, s oly katonai organisatiót követni, a mennyit s a milyet tetszik, csak federalis kötelességeinek eleget tegyen.* — Békeidőben a federalis kormány egyik statusba más status katonaságát nem küldheti, sem akármelyik statusnak katonaságát saját országából ki nem huzhatja. Az ő feladata csakis a küllellenség elleni védelem. *A federatio határozza meg, melyek a federationalis erődéek* — de azokra nézve is az illető status kormánya útján intézkedik, s más statusbeli garnisont azokba nem küldhet, *háboru alatti tactikai szük-*

ség esetét kivéve. A federalionalis erődökön kívül minden kormánynak joga van más erődöket tartani, a mint azt belbiztonsága tekintetéből szükségesnek tartja. — A federatiónak lesz közös lobogója, de a mellett minden egyes status is megtartja a magáét.

A harmadik pontra nézve, mely diplomaticai representatióról szól, *a federalis diplomacia bizonyosan csak egy lehet*; azt azonban, hogy a federatiót képező statusoknak az idegen udvaroknál nem lesznek külön representansai, csak a federalis érdekekre kell érteni; de a componens statusoknak specialis érdekeikre nézve *lehetnek külön diplomaticai representansai* — *mint például a német szövetség közös representansain kívül az egyes statusok külön is küldhetnek s fogadhatnak, sőt többen közülök küldenek s fogadnak is követeket.* Hogy a dunai confoederatio egyes tagjai, a mennyiben nemcsak autonom, hanem souverain statusok is, ezen joggal birjanak, az természetes postulatuma azon alapelvnek: hogy a federatio által az egyes statusok állami personalitásának nem kell absorbeálatni.

Az 5-ik pontra nézve *a federalis képviselőket és senatorokat az egyes statusok országgyűlései által vélem választandóknak.*

A 6-ik pont: az Executiv Comité. Magában értetik, hogy az egyes statusokban *a federalis végrehajtó hatalom rendeletei* az illető statuskormányok közbejöttével hajtataknak végre.

7-ik pont: a hivatalos nyelvről szól. A kellemetlen surlódások kikerülése tekintetéből, *egy egészen idegen, s különösen az Európában diplomaticainak ugy is elfogadott francia nyelvet tanácsolnám.*

8-ik pont: a federalis kormány székhelyének alternálása. Ezt sokkal czélszerűbbnek tartom, mint amolyan Washington-féle állandó centrumot valamely neutralis ponton. Ez megfelel az unio eszméjének, amaz a confoede-

ratióénak; — megtestesíti az egyenlőség eszméjét, s előmozdítja a testvéri egyetértést. — *Ha Erdély is külön componens tagja leszen a federatiónak, mondanom sem kell, hogy Kolozsvár is az alierndálandó székelyek közé lenne számítandó.*

III.

Megjegyzem még, hogy a dunai confoederatio eszméje feltételes eszme, mely a keleti kérdésnek a népszabadság s civilisatio érdekeivel összhangzó megoldását supponálja, — mely kérdésről talán meg fogom egy második levélben véleményemet mondani. Ha a solutio tovább késnék, mint azt gyanítani lehet, a terv valósitása vagy szűkebb körre szorulna, vagy más irányban válhatnék alkalmazhatóvá, s a terv részletei ugy egyik, mint a másik esetben a componens elemekhez képest módosításokat szenvedhetnének.

Én mindenesetre fel kívánom használni ezen alkalmat, hogy határozottan kimondjam nézetemet a nemzeti-ségi kérdést s a jövő politikai viszonyt illetőleg azon országokra s tartományokra nézve, melyek a magyar szent korona componens részeit képezik.

E részben különb tekintetek fordulnak elő:

1. *A tulajdonképeni Magyarországot, 2. külön tekintetek Horvát-Slavin-Dalmátországokat, s ismét 3. külön tekintetek Erdélyt illetőleg.*

1. A mi a tulajdonképi Magyarországot illeti, nézetem a közlött confoederalionalis javaslat 11-ik pontjában vannak kifejtve, melynek részletei az 1851. *organizationalis terv-vázlatomból* vannak kivéve, s melyekhez csak azt adom, hogy mivel Magyarországon *egyetlen egy vármegye sincs, melyet tisztán szerbek laknának, vagy a melyen csak túlnyomó többséggel is bírnának, annál fogva* alig van megye, hol a többi lakosok sérelme nélkül a szerb nyelv politikai érvényességre számithatna; *annak részem-*

ról nem volnék ellene, hogy a bánáti határőrvidék szerbek által lakott részeiből, s a Csajkás kerületből, — ha szükség a szomszéd megyékből is, — némely szerbek által lakott részek hozzácsatolásával (ha mindjárt úgy, mint a Kis-Kunság, nem volnának is közvetlenül contiguusok) két új megye alkottassék, melyekben a szerb nyelv politikailag is érvényesíttessék, más fajoknak s nemzetiségek sérelme nélkül.

Egyébiránt Magyarországot illetőleg, én is úgy, mint (Tisza Kálmán indítványa folytán) az 1861. országgyűlés, rendithetlen elvnek vallom, hogy az ország territorialis integritása s politikai egysége azon határ, melyet a nemzetiségi kérdések elintézésénél szentnek s sértetlennek kell tekinteni. Ezen határon belől mindent a nemzetiségi igényeknek, mit csak az igazság követelhet, a méltányosság kívánhat, s testvér testvértől, honpolgár polgártársától igénybe vehet.

De az országnak feldarabolását nyelvek szerint, s politikai egységének nyelvek szerinti szétszaggatását hongyilkosságnak tartom, s abban részemről soha, de soha és semmi áron részes nem leszek.

2. *A mi Horvát-, Tót-, Dalmátországokat illeti*, én ezen országokat, mind jogilag, mind tényileg, nemcsak nemzetiségeknek, hanem nemzetnek, *souverain individualitással bíró államoknak* vallom, melyek kirekesztőleg magok bírnak *souverain* joggal, magukról rendelkezni. — Azért is valamint azt vallom, hogy Dalmátországnak szabad akaratától függ elhatározni, vajjon akar-e, s ha igen, mily alapon Horvát- és Tótországokkal államegységi kapcsolatba lépni, úgy hasonlóképen elismerem, hogy Horvát-, Tót- s Dalmátországoknak saját tetszésétől függ: akarnak-e a magyar korona irányában, annyi jó- s bal szerencse által megszentelt hétszázados kapcsolatba visszalépni, vagy pedig azt végkép megszakítva, *a magyar koronától definitive elválni*. Ha az első akarják, meg vagyok

győződve, hogy a magyar nemzetet késznek találандják velök, mint teljesen egyenjogu társnemzettel (*regna socias nem partes adnexae*) új államszerződésre lépni, mely autonomiájukat s nemzetiségüket tökéletesen biztosítva, a társállami kapcsolatot bizonyos meghatározandó köz s közös érdekekre szorítsa. Ha pedig tökéletes elválásra határozzák magukat, emlékeztetem a horvát nemzetet, hogy én voltam az, ki már 1843. vagy 44-ben Pestmegye gyűlésén indítványba tettem (s indítványom el is fogadtatott), hogy ha horvát testvéreink megunták a velünk 700 éves kapcsolatot, tétessék nekik országgyűlésileg ajánlat, hogy a magyar nemzet nem ellenzi elválásukat; — váljanak békével, s Isten segélje külön utjukon.

A mint akkor szóltam, úgy szólok most is, és ha lehet, még határozottabban, mint valaha. Én, mint a magyar nemzet tagja, nemzetem részére horvát testvéreinktől semmit sem kívánok, minthogy saját érdekükben fogjanak velünk kezét az osztrák járom lerázására, — aztán rendelkezzenek magukról tökéletes souverain joggal, a mint jónak látják.

Egyébiránt azon véleményben vagyok, hogy a közlött confoederalionalis javaslat elfogadása, köztünk s a horvát nemzet között minden képzelhető differenciának véget vetne, és alig is tudok más kérdést képzelni, mint *Fiume s Muraköz* horvátartozásának kérdését, mely azonban a confoederatio eszméje folytán fulánkját jóformán elvesztené. Mindenesetre a mondó vagyok, hogy e kérdés — az illetők meghallgatásával is — egy barátságos hatalom arbitrage-a útján legkönnyebben elérhető.

Különben azt hiszem, hogy ha a confoederalionalis eszmének valószínűsítését a körülmények a magyar korona komponens részeire szorítandák, horvát atyáinkiai maguk is érezni fogják, hogy az uralkodó személyének egysége érdekében áll, sőt meggondolván, hogy ha a még török felsőség alatt levő szláv tartományoknak, egy déli szláv

államba egyesülése jövődével bir, arra nem igen számíthatnak, hogy az a peripherián kívül fekvő Zágráb felé gravitálhasson: sőt el kell ismerniök, hogy sok oknál fogva inkább Szerbia látszik annak magkövéül hivatva lenni, úgy, hogyha Horvátország a jövő déli Szláviának komponens részét képezné, nemhogy ő számíthatna a többi komponens részek assimilatiojára, hanem ő volna annak kitéve, hogy nemzeti individualitása absorbealtatik. Ha pedig külön állami állást foglalna el, egy külön királynak, s királyi udvarnak föltartását alkalmasint igen költséges kommoditásnak tapasztalná: úgy tetszik tehát nekem, hogy mind nemzeti individualitasukhozi ragaszkodásuk, mind politikai statusgazdasági tekintetek oda mutatnak, hogy még szélesebb terjedelmű confoederatio esetére is inkább érdekekben állana a horvátoknak azt választani királyokul, kit a magyar nemzet is királyává választand: annyival inkább, minthogy a confoederationalis tervben javaslatba hozott alternálás a királynak időszakonként Zágrábban lakását biztosítaná. Ez azonban csak igénytelen nézet. A határozatban nekünk magyaroknak semmi közünk, ez csak a horvátokat illeti.

3. A mi végre Erdélyt illeti, az egészen más tekintetbe jó, mint Horvátország. Erdélyi nemzetiség nincs és soha nem is volt, mint van és volt horvát nemzetiség. Hanem Erdély lakossága épen úgy mint Magyarország sok más vidékéé, különféle nemzetiségű. Aztán a mi legfőbb, Erdély nem mint külön állam csatlakozott szerződésileg Magyarországhoz, nem is úgy jött a magyar korona birtokába, hogy azt mint külön államot a már külön álló Magyarország meghódította volna; nem, Erdély Magyarország őseredeti alkotásának, őseredeti alkatrésze: a magyar koronának kiszakíthatatlan gyöngydarabja. Erdély oly föld, mely jogilag, históriailag, phisikailag, geographiailag, politikailag, statusgazdaságitilag a magyar korona integrans része, mely nélkül a magyar korona

nem korona, Magyarország nem Magyarország, hanem valami csonka, nem tudom micsoda. Erdély oly föld, melyet Magyarországtól ephemer viszontagságok egy időre elszakítottak ugyan, mint elszakíták 160 évre Budát, a magyar királyok székhelyét; Fehérvárt, a magyar királyok sirhelyét, de melyet a história logikája a magyar koronának visszaadott előbb külön administratioval, de politikai egységgel, később pedig *administrationalis egységgel is, Magyarország mint Erdély törvényesen konstituált országgyűlései által törvényesen hozott, s a közös uralkodó által szentesített törvényei értelmében; — mely azonban nem új jogczímet alapított, hanem csak az Isten, természet, s história által szentesített jogot állította vissza érvényébe.*

Nem is tartom szükségesnek azok ellen czáfolatba ereszkedni, kik a Traján császár idejére vonatkozó 170 éves római hódításra alapított phalaciak folytán Erdélyt a magyar koronától elszakítani követelik. Boldog Isten! mivé lenne Európa, ha annak közjoga a római birodalom bukása s népvándorlás előtti alapokra vitetnék vissza. Távol vagyok attól, hogy az oktan phanatismus eme barbar ábrándjait a román nemzetnek számitsam be: hanem mert ily ábrándok vannak, s merész rágalmakkal kevert izgatásokkal iparkodnak a tudatlan tömegnek szenvedelmét fölpaskolni, határozattan (s ezt a magyar nemzet nevében) kinyilatkoztatom, hogy a mig Árpád honában egyetlen egy magyar él (milliók élnek pedig), Erdélyt a magyar koronától sem vokssal, sem karddal elszakítani senki sem fogja.

De már a mi azt illeti, vajjon Erdélynek a magyar koronához tartozása mindenesetre épségben tartatván, *Erdély administrative is uniálva maradjon-e Magyarországgal, vagy mint 1848-ig volt, külön administratióval birjon-e, — erre nézve véleményem következő.*

Az *administrationalis unio* törvényessége kétségbe hozhatlan. Tulajdon azon legalitási alapon nyugszik ez,

mint amaz egykoru másik törvény, mely az egykori volt jobbagyokat szabad földbirtokosokká s az alkotmány sánczain kívül tartott népet, a nemességgel s privilegizált osztályokkal egyenjogu szabad polgárokká tette. Faj, nyelv, valláskülönbség nélkül. S még nem hallottam, hogy az erdélyi románok közül valaki ama felszabadító törvény érvényességét kétségbe vonta volna.

Abban is tökéletesen egyet értek, hogy míg az osztrák ház uralmat bitorol a magyar korona földterülete felett, az uniohoz szilárdan ragaszkodni elengedhetlen hazafiui kötelesség. Sőt az áhitattal várt szabadságharcz lefolyása alatt is szükségesnek tartom az administrationalis egységet, mert az a sikernck, a győzelemnek feltétele.

De a mely perczben az osztrák járom le van rázva, s a függetlenség ki van viva, nem látok abban legkevesebb veszélyt is, *hogy Erdély összes lakosságának szavazatára bocsájtassék: vajjon Erdély külön autonom administrationával birjon-e, vagy Magyarországgal administrative is unióva maradjon?* A politikai egység s a magyar koronának erdélyhezi joga mindenesetre épségben hagyatván; mert ezt, és az uralkodó azonosságát a magyar nemzet csak kérdésbe is venni sohasem engedendi.

Azt tartom egyébiránt, hogy böles, s követésre méltó az amerikai Egyesült-Statusok provisiója, mely constitutionalis törvények megváltoztatására a praeponderans többséget, a szavazatok két-harmadrészét kívánja.

Ha aztán a szavazás oda ütne ki, hogy Erdély külön törvényhozással és közigazgatással birjon, mint 1848 előtt birt, s ha a dunai confoederatio eszméje való-síttatnék, nemcsak természetes s igazságosnak, hanem különösen magyar szempontból nagyon kívánatosnak is tartom, hogy az autonom *Erdély* annak tagja legyen, *s benne mint egyenjogu társ képviseltessék.* Az Erdélynek a magyar koronához viszonyát nemcsak hogy nem

tágitaná, sőt azt az érdekek hatalmánál fogva, ha lehet, még szorosabbra fűzné.

Magától értetik, hogy Erdély belsejét, illetőleg a nemzetiségi kérdésre nézve tulajdon azon elvek volnának követendőek, melyeket Magyarországot illetőleg felállítottam.

IV.

Az előre bocsájtott észrevételek s fölvilágosítások tisztább fölfogást nyujtandnak, javaslatom horderejéről s természetéről, *mint azt a puszta terv teheté.*

Meg leszek sikerükkel elégedve, ha azt eszközleddték, hogy a terv practicai valósitása az érdeklettek között komoly értekezletekre kerüljön.

A dolog a mily fontos, szintoly korszerű; imperiosus motivumok ajánlják a tárgyalást. Nem szükség azokat fejtegetnem. A ki gondolkodva végig tekint Európa complicatióin, és számba tudja venni az elutasithatlan kérdések solutiojának exigentiáit, annak magyarázatokra nincs szüksége. A mi pedig különöbben a saját hazámfiait illeti, azoknak már épen nincs szükségök magyarázatra, hogy egyrésztől átlássák, mennyire élet-halálkérdés függetlenségi aspiratioik valósitására nézve, a szerencsétlen elzárt geographiai fekvésből eredő akadályokat elhárítani, s hogy másrészt érezzék: miként egészen más nyomatékkal bir a magyar kérdés az európai combinatiókban, ha az faj- és nyelvviszályok által meg nem szagatott imposant, compact erőt képes felmutatni, mint akkor, ha ugy benn az országban, mint délkeleti szomszédjainál az 1848-ki viszályok ismétlődése csak lehetőnek is képzeltetik.

Turin, május 25. 1862.

Kossuth m. k.

Mi türes-tagadás, a „fölvilágosítások“ jóval szabatosabb, de lényegében és főpontjaiban csep-

pel sem öröndetesbb tartalma csakugy nem felelt meg a magyar közönség izlésének, mint a Helfy hebe-hurgia, hézagos, vázaltszerű közleménye. A magyar emigráczió egyik fösleges alakja, a hazaszeretet és elvhűség női mintaképe, *Károlyi Gy. grófné* egy alkalmi levelében sajnálkozását fejezte ki e fölött Kossuthnak, aki két kézzel kapott aztán a kedvező véletlen s egy, nyilvánosságra szánt, hosszú válaszbán Svájczból, hová ép akkor elhunyt szép és jó leányának friss sirhalmától menekült — 1862. június 20-ki kelettel többek közt a következőket írta:

Átmegyek a tárgyra, melyet a grófnő levelében megemlít.

Emlékezni fog ön, grófnő, hogy midőn tavaly nyáron felejthetlen martyr barátom tisztelt özvegye által kérdést intéztem haza, hogy mi czélt tűztek ki magoknak a magasabb socialis körök passiv ellenállási politikájukban: forradalmat s elválást-e az osztráktól, vagy alkut a hitszegő osztrákkal? A felelet az volt: hogy bizony ha lehet, jobb szeretnének megalkudni, s hogy még a jobbak is azon körökben elfogadják ugyan a forradalmat, ha ki nem kerülhetik, de azt csak „pis aller“-nak tekintik. Emlékezni fog méltóságod, hogy *hasznó szomorú tudósítást* vettük mindazon számosaktól, kikkel a múlt őszt óta találkozánk. E tényt confirmálták a mozgalom vezéreitől hazulról vett hivatalos jelentések — ezt legutóbb K. Sándor személyesen, ki kérdésemre: hogy kik azok a mágnások, *kik határozottan az elválást mint czélt, tehát a forradalmat mint eszközt akarják?* alig volt képes nekem, s azt is csak hosszú gondolkodás után, öt ilyen nevet emliteni. Ez alkuvási hajlamot kiáltják

hangosan két év óta Európának a magyar közélet minden mozzanatai, Széchenyi apotheosisa óta, melynek az 1849-iki zászlót marquirozottan desavouirozó színt adtak egész a mai napig.

Tudjuk, hogy Deák s pártja forradalmat nem akarnak, pedig a főrendi kar „en masse“ a conservatíveken kívül őt vallja vezérének, s még a conservatívek is ő hozzá törleszkednek, mert magukat gyöngéeknek érezve, Deáktól reménylik, hogy őket Kossuth Lajostól felmenti. S ez alkuvó Deákpárt azonkívül is nagy. Minden megye, minden városi hatóság őt kiáltá ki a nemzet nemtőjének, s az ő tendenciáinak dicsőítésével szállt a sok antiforradalmi, sok hűségi contestatiókkal felsalangozott ephemer-élet után vissza a semmibe. Sőt hitelesen tudtommal van, hogy még az ugynevezett határozati pártban is vannak töredékek — le egészen Nyáryig, melyek a mi forradalmi törekvéseinkről tudni sem akarnak. A nép más, az iners massa ugyan, mely lökést vár, de mely ha lökést kap, mint a hólavina, úgy söprendi el utjából az alkuvási velleitásokat, — hanem a nép csak karddal kezében adhatand életjelt, különben fárad, vár s hallgat. De a szós-osztályok minden szavából, minden tetteből annyira kiri két év óta az alkuvási vágy, hogy ép e miatt nem voltam képes a velencei háborúnak siettetését a turini kormánynál kivinni, mert nem bizik nemzetünknek minden alkut kizáró elválsai határozottságában, s azért nem mer a háboruba belefogni, mielőtt magát elég készültnek érezné, hogy saját erejével még akkor is megállhatni reménylhessen, ha a végperczben a magyar őt elhagyná. És mivel az otthoniak, értem a magasabb köröket, minden sürgetéseim daczára is kereken megtagadták tőlem azon moralis támaszt, mely elhitethette volna itt a kormánynyal, hogy a mit én mondok, a nemzet mondja, a nemzetünk iránti bizalmatlanság annyira ment, hogy épen most küldött az olasz

kormány Magyarországba titkos megbizottakat, kik neki referáljanak, ha van-e ott a Deákpárt mellett más párt is, oly párt, melyre támaszkodni lehessen.

Ekként constatirozván az alkuvási tendenciákat, azt mondom : az ön correspondensei tisztelt grófnő azon körökben mozognak, s azon köröket reflectálják, a melyek alkudni szeretnének a némettel, s azért engem teljességgel nem lep meg a hír, hogy *ezen körökben nem jól fogadtatott javaslatom a nemzetiségi viszályok kiegyenlítését, s a szomszéd nemzetekkel szövetkezést illetőleg*; — mert hiszen van azon körökben elég tapintat, hogy belássák, miként ezen javaslatnak csak szóba hozatala is a forradalmi harc chanceait roppant minőségben neveli, s hogy valósággal ez a legpracticusabb, sőt csakis ez a practicus lépés azon forradalom felé, melyet az alkuvási tendenciákkal saturált körök egyáltalán nem ohajtanak.

Hogy e körökben javaslatom nem tetszik, az ép oly természetes mint természetes az, hogy az osztrák hivatalos lapok és Szemere Bertalan uram dühösek tervem ellen. De én, ki a harc eventualitása esetére temperamentum gyanánt ohajtók állani, a nép s az általa nem igen kedvelt privilegialis osztályok között, s ki magamban elég erőt is érzek a históriai antipathiákat féktelen kicsapongásoktól visszatartani; én azt gondolom, nem jól számítanak érdekeikkel azok, kik a forradalomtöli félelemben, az osztrák hivatalos lapokkal, s a Reichs-rath-apologista Szemere Bertalannal egy kalap alá bujnak.

Azonban ez az ő dolguk, nem az enyém! Köztünk czél- s irány-ellentét van! *Én és az alkudni vágyók soha sem fogjuk hazánk ügyét egy szempontból tekinteni.* Velök lát nem gondolok, sőt szeretem, hogy a pártok tisztázódjanak. Hanem gondolok azokkal, kik czélban, irányban velem egyetértenek ugyan, de mert az alkuvók körében élnek, magukat lármájuk által meglepetni engedik, mivel vagy nem veszik maguknak a fáradságot a dolog

mélyére hatni, vagy nem birnak a szükséges materialékkal, hogy magoknak a dolog horderejéről s practicus részleteiről önálló véleményt képezhessenek.

Ez utóbbiak közé vagyok bátor számítani a grófnő nevezetlen levelezőit. Lehet, hogy méltóságodnak alkalma lehet őket nézeteimről felvilágosítani. Azért reméltem, meg fog nekem bocsátani, ha az unalmasság risikójával levelem a következő felvilágosításokkal hosszúra nyulik:

A kérdéses javaslatnak (mit hibásan neveznek manifestumnak) históriája ez. A barátságos hatalmaknál az osztrákkal harboru csak időkérdése: egy más tervet, mely azt siettethet, a körülmények megakasztottak, de a szándok változatlanul áll, mint áll azon akarat is, hogy harboru esetére nemzetünknek az abbani részeltetésre mód nyujtassék. *Ezért mind Páris, mind Turinból folydást arra unszoltatunk, hogy ha akarjuk, hogy minket függetlenségünk kivívására segítsenek, alkudjunk ki a nemzetiségekkel,* mert egészben tarthatlan — fausse positionba — jutnánk, ha országunk felszabadítása mellett fegyvert fogva, országunk lakosainak egy jó része a felszabadítókat puskatussal fogadná, s mint 1848—49-ben tette, az osztrákért küzdene. A turini cabinet részéről még egy más eldöntőleg fontos tekintet is fordult elő. Hazánk geographiai helyzete nagyon fatalis. *Fegyverrel, hadiszerrel, sereggel Magyarországot csak megközelíteni is vagy Horvát, vagy Szerb, vagy Rumän földön át lehet.* Szerbiával Romániával csak nem keveredhetik az olasz harboruba, s nem uszithatja magára fél Európát a végett, hogy nálunk forradalmat csinálhasson, sem annak nem teheti ki magát, hogy a horvát nép minket s a nekiünk szánt segédsereget barát helyett ellenségként fogadja, — s Viktor Emanuelre a kelleetlen hódító bélyegét üsse. De még ha ennek ki akarná is tenni, sokkal erősebb sereget kellene oda küldeni, mint a milyennel e célra disponálhat; mert ha a sereg maga fegyverrel kezében ütközve,

ügyes mozdulatokkal és sebes marssal eljuthatna is a Drávaig — seregét nem hagyhatná biztos összeköttetés nélkül a tengerrel, s aztán csak 100 ezer fegyvernek, s ahhoz tartozó muníciónak átszállítása is oly roppant transport mű, hogy legalább is 40 ezernyi seregnek kellene folyvást Horvátországban táborozni a communicatio biztosítására, ba a horvátok irányunkban s irányában ellenséges állást vennének. *Azért sürgetőleg felszólított az olasz kormány, hogy ha segítségét lehetségessé akarjuk tenni, iparkodjunk a horvátokkal, a szerb és rumün kormányokkal egyetértésre lépni,* mire nézve ha neki valami rationabilis basist nyújtunk, közbenjárását ajánlotta. Figyelmeztetett arra is, hogy a dologgal késni nem lehet, mert az oriensi kérdés crisis felé rohan, s vigyáznunk kell, nehogy az irányunkban barátságtalan vagy épen ellenséges ösvénybe sodortassék, vigyáznunk annyival inkább, mert igen valószínű, hogy az oriensi crisis fog az olasz háborúra is oppertunitással szolgálhatni.

Igy állván a dolog, nekem azt parancsolta a hazafiui kötelesség, hogy az értekezletre oly alapot suppeditáljak, mely az említett élet-halál fontosságu igényeknek megfeleljen, másrészt a magyar nemzetiségnek ne csak ártalmára ne legyen, de sőt biztos garantiául szolgáljon, s hazánknek teljes souverain personalitását ne csak sértetlen hagyja, de sőt annak Európa keletén, nem uralmi ugyan, hanem vezéri állást, s ezzel Európa szabad államai közt hatalmi sulyt biztosítson.

Ezen tekintetekből született a hibásan ugynevezett manifestum, az azonban nem egyéb, mint egyezkedési materiale, értekezleti basis, mely a turini kormány által e tárgyban keletre küldött megbizottaknak lehetségessé tegye az egyetértési negotiatiókat initiálni; abban levén köztünk megállapodás, hogy ha a dolog keleten kellőleg be lesz vezetve, én majd eszközölni fogom, hogy hazulról egy-két befolyásos egyén kijöjjön a turini kormány

közbenjárása mellett az illetők megbízottjaival értekezletben részt venni; miszerint így a harczelőkészületek, s a hadmunkálati terv practicus alakot nyerhessenek.

Nem is kell tehát mondanom, hogy én a dologhoz csakis mint értekezleti basishoz adván aláírással meg egyezésemet, az egész dolog mint függő értekezleti tárgy, teljességgel nem volt nyilvánosság elé szánva, s azért nem is volt részletekben kidolgozva. Ellenben az szükségesnek látszott, hogy a confoederalionalis eszme, mint abstract fogalom, nyilvános discussióba vétessék, s az elmék reá előkészítettessenek. *Azért is irányadásul az eszme vitatására közlöttem Helfyvel az értekezleti basis mintáját. Ő azonban, legyen félreértésből, legyen a hirlapoknál otthonos fontoskodásból, az egészet meggondolatlanul mint tényt hirdette ki.*

Felette fájlalom ezen indiscretiot, de csak azért fájlalom. mert félek, hogy ez idő előtt dobra ütése a dolognak, utját fogja vágni az eszme valósíthatására vezethetett rapprochementoknak, melyektől függ a jelen körülmények között hazánk felszabadíthatásának lehetősége.

Azonban miután az indiscrete dobra ütött szót dobra nem ütötté nem lehet tenni, nem volt mást mit tennem, mint némi felvilágosításokkal kísérem a csak értekezleti basisul szánt, tehát nem eléggé részletezett vázlatot

Nem tudom, ismeri-e a grófné, ismerik-e az otthoniak a felvilágosításokat? ide rekesztem az Alleanza illető szelvényét, s meg fogom hagyni Helfynek, küldje meg nagyméltóságodnak a magyar eredetit. Ohajtanám, hogy azt otthon minél többen ismerjék; miszerint kellek informálva gondolkozhassanak a tárgyról mindazok, *kik az osztrákoktól elválást, s az e végetti forradalmi harczot valósággal akarják, nem pedig csak pis-allennek tekintik. A kik csak ilyennek tekintik, azoknak*

véleményökre semmit sem adok, sőt a kétkulacsos politikusokat elvből gyűlölve, számításilag pedig veszélyes szövetségeseknek tartva, szeretni fogom, ha inkább ma, mint holnap, inkább a comparative ártalmatlan, mint valamely más égetőbb alkalommal „avec armes et bagages“ átrukkoltak az alkuvók (az Apponyiak és Eötvösök) táborába, s utánhangoztatva a német centralista lapok s Szemere Bertalanok nótáját, veszélyes barátságuktól megszabadítják pártunkat, melynek energiáján ekkorig is nehéz halott súly gyanánt csüggöttek.

Egyébiránt csudálkoznom kellene, ha szóban levő tervem vagy meglepte volna otthon azokat, kikkel ekkorig együtt működtem, vagy csak most kezdenének a tárgy felett gondolkozni. Mert annak alapelveiben nincs semmi új, semmi, mit régen ne ismertek volna. Kivévéen talán a confoederatio modalitásának részleteit, melyeket én ugyan annyira practicusoknak tartok, hogy nem hiszem, hogy valaki azoknál practicusabbakat, s a mellett, hogy a többi szövetségeseket méltán kielégíthetik, a magyar érdekeknek s hazánk souverainitási tekintélyének megfelelőbbet proponálhasson, mely részletekről magam mondom meg felvilágosításaimban, hogy azok módosítást szenvedhetnek; s hogy ha valaki jobbat javasol, én leszek első, ki azokat elfogadom.

Nevezetesen megjegyzem, hogy a Magyarország belsejét érintő javaslataim a nemzetiségi kérdések kiegyenlítésére nézve nem újak. Ezek még 1851-ki organisationális javaslatomban foglaltatnak; számos külföldi lapokban már évek előtt kihirdettettek, Irányi históriájában reproducáltattak, Türr által 1860-ban olaszul ki nyomattak, s az otthoniak által ismételve és explicite helyeseltettek és elfogadtattak.

Az, hogy Horvátországnak szabad tetszésére hagyatni kívánom, el akar-e válni vagy nem? ismét nem új javaslat. Ezt már 1844-ben indítványoztam Pestme-

gyében. Pestmegye egyhangulag elfogadta, s utasításba adta, az otthoniak pedig ismételve még ez idén is. P. Frigyes és K. Sándor által tudtomra adák, hogy abban tökéletesen egyetértenek.

Erdélyt illetőleg az: hogy Erdélyt a magyar koronától elszakítani semmi áron nem engedjük, s hogy az uniohoz míg az osztrák uralom tart, rendithetlenül ragaszkodni kell, de ha egyszer az osztrák járom lerázott, az erdélyiekre kell bízni, akarnak-e administrative is uniálva maradni Magyarországgal, vagy pedig a magyar koronától függésben Kolozsvárt országgyűléssel, guberniummal stb., szóval saját törvényhozással s adminisztrációval birni, — mondom, mindez annyira nem új, hogy ezen program formulázásában még szegény Teleky Laczi vett részt, az ő sürgetésére formuláztam, aláírtuk; ez alapon történt még 1859-ben azon egyetértés Bukaresttel, melynélfogva oda fegyvereket küldhettünk, s hadikészületekbe ereszkedhettünk. Ezen programot rég ismerték az otthoniak, s rég tudták, hogy én azt egyrésztől kikerülhetlenül szükségesnek, másrésztől teljességgel nem veszélyesnek tartván, *attól soha el nem állok.*

Végre a confoederatio eszméje szinte nem új. Azt már 1851 ki organisationalis tervemben initiáltam, s az európai história logikájában fekvőnek, tehát biztos jövőendővel bírónak nyilatkoztattam. Ismerték azt az otthoniak, ha jól emlékszem Károlyi Ede nagy tapsok között, plane nagy beszédet tartott a confoederatio eszméje mellett — soha sem hallottam az eszme ellen Magyarországból ellenvetést, de igen is hallottam Bukarestből, mint felvilágosításaimban emlitem és nem is csodálkozom, mert szembetűnő dolog, hogy a confoederatióban okvetlenül Magyarország volna a tonust és irányt adó vezérhatalom.

Tehát az egész dologban nincs semmi ujság, semmi meglepő, csak az a kérdés, vajon fajunknak nemzeti

ségi érdekei, s hazánknak souverain állami jogai, s méltósága eléggé meglesznek-e óva javaslatom által.

No már a ki tervemet egészben (tehát a felvilágosításokkal együtt) átolvasta, s az ellen mégis debachalni mer, az vagy vak, vagy legalább rövid horizonu antidi-luvianus táblabíró, ki a költő régi históriája: „adja Isten, hogy a magyart a félvilág uralja!” nem elégszik meg azzal, hogy a magyar az egyenlők közt első (premier parmi des egaux) legyen, hanem a többi nemzeti-ségek felett uralkodni akar; pedig a ki ezt akarja; az fajunk jövődjének, nemzetünk szabad életének ássa sirját, — vagy ha nem ily vak, nem ily rövidlátó, ugy osztrák lelkü, ki minden áron alkudni akar az osztrákkal, hogy annak védpajzsa alatt a nép szabadság meggyökeresedésének útját állhassa, s magának és castjának, casta uralmat biztosithasson, nemzetiségünk, szabadságunk, függetlenségünk rovására.

Tervem Magyarországot önálló független királysággá teszi, melynek királya nem bir más országok birtokából meritett pénzzel, katonával, hatalommal, mikkel nemzetiségünk elfojtására s szabadságunk elnyomására visszaélhet, e királynak nem lévén a magyar nemzetétől különböző érdekei, nem kényszeritheti nemzetünket, hogy magát azon idegen érdekek eszközévé alacsonyítsa. E mellett az ily függetlenné constituált királyság szabadon, s minden idegen avatkozástól menten rendelkezik financiájáról, honvédelmi rendszeréről, szóval mindenről, a mi egy független állam souverainitási attributumaihoz tartozik, s ha szövetségi viszonyba lép szomszédjaival, azt csak kultámadás elleni nagyobb biztosság végett teszi (a mi bizony nem megvetendő nyereség), de csakis erre szorítja a szövetséget, de souverainitási jogaiból sem bel autonomiájára, sem az európai államcsaládbani rangjára s tekintélyére nézve, egy hajszalnyit is fel nem áldoz, sőt mindezt azon additionalis te-

kintély által növeli s öregbiti, melylyel mint egy hatalmas confoederationnak legterjedtebb birtoku, legszámosabb népü, leghaladottabb, leghatalmasabb vezértagja birand, — s ha mindezt tekintetbe véve, mégis akad oly osztrák-lelkü magyar, ki mindezeknek a bécsi reichsrathbai beolvadást, s általa hazánknak osztrák provinciává sülyesztését elibe teszi, úgy meg kell vallanom, nem hiszek azon ember hazafiságában, ki az ily káromlást hallva, a káromlónak szemébe nem köp.

Ha hazánkat szabadnak, függetlennek akarjuk, akarnunk kell az eszközöket is, mikkel e szabadság megszerezhető, s ha megszerezett, consolidálható. Tervemnek mindkettőre nézve a következő semmi más által nem pótolható előnyei vannak :

1. Jól, roszul a dolog úgy áll, hogy a magyar nemzet nem vél az osztráktól megszabadulhatni, külségség nélkül. Miként lehessen e külségségnek Magyarországhoz csak hozzá is jutni az e külségség útjában álló nemzetekkeli szövetség nélkül? ez meghaladja a képzeletet.

2. Ha mégis valamely szerenesés véletlen, minden külségség nélkül is bele rázná a magyart a szabadságba, csaknem lehetlennek tartom, hogy institutióit annyira consolidálhatná az általam proponált szövetség nélkül, a mennyire szüksége van, hogy mind függetlenségét feltarthassa, mind az európai államesaládban tekintélyes politikai súlylyal birhasson. Nem consolidálhatná pedig azért, mert a nemzetiségi benső viszályok tökéletesen kiegyenlítve azon oknál fogva nem lennének, mivel ezen viszályok mérge nem concessiók tárgyát képezhető belviszonyokban, hanem azon szenvedelmeken fekszik, melyek a rokonfaju szomszéd tartományokból szitogattatnak. *A proponált confoederatio nélkül ezen agitatioknak vége soha sem lesz, sőt azok Roumaniának és Szerbiának rövid időn, előre látható felszabaduldsával csak*

erősödni fognak. Ugy, hogy ha lerázhatná is külsegit-ség nélkül a magyar az osztrák jármot (mit nem látom, hogy magát képesnek érezné) nyugotról a német aspiratiók által szoríttatva, keletről hazánk földének felosztására vágyandó szomszédok által környezve, kiknek háta megett ez esetben az osztrák képezne támaszt, benn pedig az e szomszédokkal fajrokon, s onnan folyvást bujtogatott nemzetiségek viszálykodásai által dulva, nem látom lehetőségét, hogy institutióink kifejtésével függetlenségünket úgy consolidálhatnók, hogy az a legelső európai complicatiókban vagy el ne süllyedjen. vagy legalább esorbát ne szenvedjen. Ellenben az én confoederalionalis tervemnek az átkozott nemzetiségi viszályok egyszerre elveszik fulánkjukat, megszűnik a szomszédból bujtogató, meg velök a territorialis szétdarabolás tendenciája; nemzetünk institutióit kifejtheti, honvédelmi rendszerét rendezheti, függetlenségét consolidálhatja, s úgy magának azon szabadságot biztosíthatja, hogy az első cyclus le-teltével (mi 10—15 évet foglalna magában — a confoederatióból minden veszély nélkül kiléphessen, ha azt ér-dekében lenni találná.

3. De én nem hiszem, hogy azt akkor is érdeké-ben lenni találándja. Okaim következők:

a) *A török birodalom bomlásnak indult.* Az ottani keresztény népek felfognak szabadulni, de elég erősek lesznek-e támasz nélkül megállani? Ha e támaszt nekik a magyarrai confoederatio megadja, nem keresendnek mást, mert jobban szeretnek szabadok lenni, mint oroszok. De ha ily confoederatio nincs, minden szláv elem az oroszra fog támaszkodni, s ez panslavisticus tendenciáinak *óriás karjaival körülkarol minket le egész az Adriai-tengerig*, úgy hogy e confoederatio nélkül Damokles kardja fog függni örökké függetlenségünk s nemzeti létünk felett;

b) annyi mindenesetre bizonyos, hogy a javaslott

confoederatio nélkül az oriensi crisis vagy irányunkban ellenséges direktiot veend, vagy legalább keleten egymásik nagyhatalom praeponderantiáját fogja megalapítani. A confoederatióval ellenben a keleti crisis irányunkban barátságos directiot veend, szabadságunk kivívását biztosítja, fennállásától minden külveszélyt elhárít, s keletről nemcsak az idegen praeponderantiát eltávolítja, hanem nemzetünket teszi a szomszéd népek szabadsága támaszpontjává, s így az ő számára biztosítja a vezér befolyást;

c) e confoederatio nélkül Magyarország vegetálhat, mint másod, harmadrendű hatalom, e confoederatioval a felhozott okoknál fogva egyszerre európai nagyhatalommá emelkedik;

d) e confoederatioval a magyar felszabadul azon kénytelenségtől, hogy valamely európai nagyhatalom politikája felé legyen kényszerítve gravitálni, sőt e confoederatioval egészen független irányt követhetend külpolitikájában, — e confoederatio nélkül a keleten egymással rivalisáló nagyhatalmak közül valamelyik felé leszen kénytelen gravitálni, mit ha teszen, nem lesz független, ha nem teszen, s a kénytelenségből neutralitás által akar kibúvni, Velence sorsára juthat.

Ezek fontos tekintetek. Midőn egy nemzet Herkules-ként a válság pontján áll, melyben a választás élet és halál felett határoz, azoknak, kik a választásra befolyhatnak, *ki kell az avult balitéletek hálójából bontakozni*, s comprehensivus tekintettel be kell tudni látni a jelent és jövődőt. Én meg vagyok győződve, hogy ha nemzetem javaslatomat lényegében felkarolva, annak kivitelét nekem lehetővé teszi, szabad, független és virágzó jövődjének alapját teendi le; ha ellenben akár a jobbak rövidlátása s bátortalansága, akár az osztrák pártiak lármája következtében a terv valóstítása lehetlenné tétetnék, a következő nemzedék hosszú sora vagy német

szolgátságban, vagy az ébredő nemzetiségek rohamától elmálasztva, késő és tehetetlen bánatban fogja siratni a magyar nemzet ujjá születésének elvesztegetett alkalmát.

A nemzet lássa meg, mit cselekszik.

Én megbotránkozva olvasám a grófné egyik levelezőjének azon mondatát, hogy ellenségeim a tervet el nem használják fel. Én ellenem! Viszontagságteljes, de nem eredménytelen életem estendén annyit jogom van megkövetelni minden magyartól, hogy érezze miként eszö: én, politikai pályámon soha tekintetbe nem jött, s nem is jövend soha. Bármi alatt álljanak is egyébként tehetségeim, egyben legalább nem ismerem el felettem elsőbbségét senkinek multban, jelenben és jövőben, és ez hazafiui indulatim önzéstelensége. Az ambíciót, mit soha sem ismerék, nem fogom megtanulni, midőn a 60-hoz közelgek. Különben is én azon kivételes helyzetben vagyok multamnál fogva, hogy az „én“ tetteim közé akaratlanul sem keveredhetik, mert nekem a nemzet semmit sem adhat. K. voltam, Magyarország kormányzója, ez idő szerint többé senki sem lehet. A magyar nemzetnek tehát még csak hatalmában sem áll én értem tenni, vagy nekem adni valamit, s a tapasztalás után, mit családi szerencsétlenségemben szerzék, én a jelen szívtelen nemzedéknek, még csak elismerésére sem vágyom. Nincs annak semmi becse előtttem, hanem becse van a honfiui kötelesség-érzetnek. Ebből meritve erőmet, s ebben találva jutalmamat, popularitást sem nem vadászok, sem vele nem gondolkodom. Láttam én már más fergeteget is, s az előítéletekkel szemben, mottom mindig ez volt: „Veletek, általatok, ha nektek tetszik; nélkületek, ellenetek ha kell.“ Ezt mondom most is, tetszik, nem tetszik akárkinek.

Ha e levellem tartalmát a grófné az otthoniakkal tudathatandja, jó szolgálatot teend a közügynek. Talán ezt olvasva, gondolkoznak.

Maga részéről pedig legyen kedves grófnő meggyőződve, hogy ha a tapasztalás, mit házi szerencsétlenségemben szereztem, az otthoniaktól, személyökre nézve elidegenített is, ön szives részvételének tapasztalata önhöz bensőleg közelebb hozott. Kérem is legyen szives, mind engem, mind nőmet – ki legszívesebb üdvözlését küldi általam, semmi körülmények közt sem változható legőszintébb barátainak tekinteni

tisztelő honfitársa

Kossuth.

X.

A történeti igazság és hűség parancsolja, hogy szó szerint közöljük itt Szemere Bertalanak a Dunai Confoederatio tervére tett azon megjegyzéseit, melyek egy Fényes Elekhez címzett nyílt levél alakjában jelentek meg akkor a „Pesti Hirnök“-ben, s melyekre Kossuth Károlyi grófnénak szóló válaszában többször erős oldalvágásokat mért.

Továbbá, hogy jelezzük néhány sorral azt is, miként fogadták a nemzetiségek s nevezetesen a forradalmi akcióba első helyen bevonni szándékosított románok — a jövőt, melyet Kossuth a konfoederáció czimén és pontozataiban kínált és ígért nekik.

„Azt hallom, sokan kétkednek, irta Szemere a H.-nek, valjon Kossuth L. legujabb programja a Kossuth Lajosé-e? Hát kié volna? Elég azt átolvasni, hogy belőle azonnal ráismerjünk. Biztosíthatom önt, hogy tőle származott . . . Mindig is mondtam, hogy ő elvégre is valami monstrumot szül.

Azonban csalatkoznék, ha ki azt gondolná, hogy e program-szörnyetegnek örülök, mivel igazolja régi aggodalmamat. Én sem a testi, sem a szellemi szörnyeteget nem kedvellem. Bár ez se látott volna napvilágot. Bizony nem örömmel, nem is kárörömmel, bus fájdalommal olvastam végig a legszerencsétlenebb tervet, mely valaha magyar ember agyában fogamzott. Hiszen jobban szerettem hazámat, melynek, mondhatom esküvel, mint Cicero esküvel monda, éltem egészen, melyért száműzést szenvedek ingadozás nélkül, sem hogy apró személyes elégtelre gondolnék ott, hol a haza jövődjé ekkép kockáztatik. Mert e program felfogásom szerint hasonló a kigyótojásához, mely ártatlan míg az, mi benne lappang, ki nem kél, de ha házunkban kél ki, nő föl, abban nem lesz maradásunk.

Miután tehát meg van a program és az tőle származott, önt kérem föl, vegye azt bonczkése alá és elemezze.

Ha valaki, ön legalkalmasabb egyszerű nyelvvél s minden józan ember által megérthető modorban kimutatni, mi rettenetes elvek rakvák le azon programban, s idő multával azokból ránk nézve mi veszélyes következmények fognak okvetlen, meggátolhatlanul keletkezni. Ambár megjegyzem, elég csak magát a programot átolvasni; ki azt egyszeri átolvasásra át nem látja, annak minden magyarázat aligha nem fölösleges

Kimutathatja ön a benne uralkodó elvet, mely nem más mint: *elismerése annak, hogy Magyarország gyönges képtelen önállólágg létezni.* De hát mit akart, nem mondom 1848-ban, mert akkor nem így állt a kérdés, de 1849-ben ápril 14-kén? És épen ő hazudtolja meg s bélyegzi agyrémnek saját eszméjét? Legalább másnak bagyta volna e szomorú szerepet.

Kimutathatja azon másik elvet, melyet Kossuth szóról-szóra a február 26-ki patensből vőn át, t. i. a közös természetü érdekek, „hadügy, külügy, száraz és

tengeri haderő, várak, tengeri kikötők, kereskedés, vám, utak, mérték és suly“ ezen patens szerint a birodalmi tanácsnak vannak fenntartva; mind ezeket Kossuth az új Duna-szövetségi központi hatóságnak adja át. E központi hatóság váltva, egy-egy évig, Pesten, Bukarestben, Belgrádban és Zágrábban székelend, s igazgató elnöke az illető ország feje fog lenni. Tehát három éven át a 13 millió népességű Magyarországot, Bukarestből a 4 $\frac{1}{2}$ millió román, Belgrádból az 1 és fél millió szerb, Zágrárból az alig 1 millió horvát fogja tetteleg kormányozni. Kérdem, foghat lenni még ekkor szó Magyarországról mint államról, mely e nevet érdemli? Bizony ez esetben Magyarország csak egy nagy megyévé, vagy egy tartománykává sülyedend, hiszen falunk, városunk marad, házunk is lesz, de nem lesz soha, nem lesz többé Hazánk.

Ezért csináljunk aztán forradalmat s ontassuk drága vérét a szegény néppel? *Ennyivel Ausztria is kínál, sőt többel, még pedig vérontás nélkül.* És én úgy vagyok meggyőződve, a német elemmel való szövetség, ha már a szellemi s anyagi műveltség szempontjából is előnyösb nekünk, de mind ennél százszor, sőt ezerszer fontosb e világon rokontalanul álló nemzetiségünk érdekeinek s épségének tekintete. De erről még alább.

Igaz, Ausztria német státusférfit irántunk igazságtalanok, de ebből az következik-e, hogy tűzből egyenesen a vízbe ugorjunk? Kétségbeesett embertől ilyesmi nem lep meg, de egy nemzetnek kétségbe esni soha nem szabad. Mig égben Isten van, pedig van, földön kell lenni igazságnak, előbb-utóbb. Még nem ütött az utolsó óra. Emberről emberileg kell gondolkodnunk, bár koronát viseljen, s én e szempontból kiindulva sokkal nehezebbnek találom azon első lépést, melyet tőn a fejedelem, midőn tiz évi rendszerének hibás voltát belátva, azt egy tollvonással megsemmisíté (major ille qui se ipsum vincit, quam qui alios), mint belátni azon napfényvilágos poli-

तिकai igazságot, hogy Ausztria nagyhatalom csak a szabad, a jogaiba visszahelyezett s ekkép ismét megnyert Magyarországgal lehet, e nélkül nem, órái meg vannak számítva.

De ha felülről igazságot s politikai belátást várunk, mi lenn is igazságosak, okosak és belátók legyünk, kevésbé nézünk vissza a szomorú múltba, inkább a jövővel foglalkozzunk.

Kimutathatja továbbá ön a programmban felállított *általános szavazat* (suffrage universel) elvét. Ez igaz, igen jó Franciaországban, hol az a 600,000 katonától támogatott 500,000 polgári hivatalnok kezében hatalmas és csalhatlan eszköz. Hogy itt aztán van-e politikai szabadság? azt tudja egész Európa; de itt — és ez a fő — nemzeti kérdések fenn nem forognak. *Magyarországban ez elvet felállítani csak annak ajánlhatom, ki a régi, ősi államot feldarabolni s a politikailag századokig egynek ismert hazát megőlni akarja.* Mondhatom a fegyver igen alkalmas rá, bizonyosan czélt ér vele.

Programmjában Kossuth, talán öntudatlanul, de mesterileg összeszerkesztette az egész gépet a nagy, a capitalis műtételhez. Erdély. Kossuth szerint, általános szavazattal határozza el, önállólag-e vagy Magyarországgal együtt akkar a szövetség tagja lenni. Minek az a vagy ide? Könnyű az eredményt kiszámítani: 1.200,000 román és 200,000 szász ellenében, 600,000 magyar-székely.

Szerinte a szövetségi képviselőház szinte általános szavazattal választatik státusokkint. Ő felvesz számításába 30.000,000 lakost. Oda engedvén ő Erdélyt, Horvátországot, s hazánk lakosai közül némely fajokra mi nem számíthatván, e szerint mi 8.000,000 magyar nem tudom milyen, de aligha nem szomorú képet fogunk csinálni 20—22.000,000 ellenében.

Ha pedig szövetségi senatus is lenne, ebbe a pro-

gramm szerint a kis Croatia, a kis Erdély, a kis Szerbia, és szinte nem nagy Moldo-Valachia *épen annyi tagot küld, mint a népességre 3—13-szor, területre 4—8-szor nagyobb magyar állodatom.* Szóval, még a senatusban is mi lennénk, és pedig még aránytalanabb kisebbségben, t. i. 4 ellen 1, 80 ellen 20. Hiszen ez is lehet egy neme a politikai kombinációnak, de vagy értelme nagyon is világos, vagy titka oly mély, hogy nem értem.

Ezen kívül, szinte a programm szerint, nemesak hogy minden község mindig a napoleoni általános szavazattal saját hivatalos nyelvét meghatározza, de minden hatóság is, mely a kormánynak azon nyelven ír, s ez neki hasonló nyelven köteles válaszolni, sőt a szövetséggyűlés teendője lesz, a confoederatió hivatalos nyelvének megállapítása mely lévén csak 6—8.000.000 magyar 20—22.000.000 nem-magyar ellenében, hogy melyik nyelv lesz t. i. hivatalos, nem tudhatjuk, de azt igen, *hogy magyar nem lesz az.*

Ez mind a programmban van a sok 1—11 számok és a)–h) betűk alatt. Fordítsa le azt ön, mennél hüvebben annál jobb.

De ez még nem minden. Az államon belől valamennyi nemzetiség mindenféle bármi nagy nemesi egyesülteket alakíthat, azokat kénye szerint organisálhatja, periodikus gyűléseket tarthat, s azokban végezhet, még a vallás- és iskola-ügyek is faj szerint elosztva, — mi elv semmi státusban nem létezik a világon, — e gyűlések körébe tartozandnak. És hogy a státusban formált e kis státnsoknak fejük, vezérök, indítójuk se hiányozzék, magoknak bármi néven nevezendő főnököket, vajdákat, hospodárokat, stb. stb. választhatnak.

Ha e szövetség valaha létre jönne, — mi egyébiránt képzelhetlen, — egy ily kétségbeesett elme által sugalt alapra fektetett szövetség az ősi magyar állam végromlását vonná maga után, és a mi több: nemzeti-

ségünkét. Alig hiszem, hogy már az első általános szavazat meg nem döntené, de az bizonyos, miként zavar, tán élethalálra küzdés következne rá mihamar, s a netaláni veszteséget lassu lankadásunk, ezt bizonyos halálunk követné. A különféle fajok, kivált a széleken lakók, a románok Moldo-Valachia, a szerbek Szerbia, a tótok s ruthénok Csehország és Galicia felé vonzatnának a faji gravitáció természetes törvényénél fogva. Hiszen mi egyébre szolgálnának azon nemzeti nagy egyesületek, miknek a programm még a vallásokat is alárendelte? avagy elsújtjuk a parittyát és azt akarjuk, hogy köve ne repüljön? fölnyitjuk a szelek kapuit, s azt akarjuk, hogy ne fujjanak? a fajokat erőtetjük elválakozni tőlünk őket minden érdekeikben bizonyos isoláló modorban egyesítjük, és azt reméljük bolondul, hogy nem fogják, mint a mágnes, természeti vonzalmukat követni?

Ne felejtsük el vétkes könnyelműséggel, kik a haza szent ügyeihez nyulunk, hogy nekünk nincsenek a szomszédban fajrokonaink, mint vannak a többieknek, románoknak, szerbeknek, est-déli és északi szlávoknak. Mi nemcsak Európában, mi a világon egyedül állunk, mint vén tölgy puszták közepén. A most említett fajok nem rovásunkra fognak akarni nőni, terjedni, hatalmasodni? Vajjon nem a német elem volna az, mindent jól, egyenkint megfontolva, melyre minket magyarokat kivált nemzetiségi tekintetben, a gondviselés utal? Fontos s nagy kérdés azoknak, kik gondolkodni szeretnek s akarnak.

Valóban a nemzeti eszmének ily felfogása, hazánk kivételes körülményei közt, mondjuk nevén a gyermeket, a politikai örültséggel határos. E programm nem kört, nem tért, nem jogot ad a nemzetiségeknek fejlődésre, hiszen mennyit a magyar alkotmány ad, vagy még méltányosan adhat, annyit a fajoknak nem ad egy más

európai alkotmány sem*, hanem ez mintegy szándékosan utat nyit, keresve ösztönt ébreszt, mondhatni mestersegesen hatást szerez a nemzetiségi eszmének, hogy ez nem mint megtartó, de mint felbontó médium hasson, hogy nem mint összevonzó szer, de mint elválasztó sav műhődjék, szóval, nem hogy bár típusát megtartva, helyét betöltse, az egészben, melynek része, hanem hogy fejlődése által azt épen desorganisálja, és annak, mi megvan, széthullását idézze elő.

A nemzeti jogok, ha valakinek, nekem szentek, elvből azok. 1848-ban még márcziusban midőn Batthyány L. a helytartó tanácsot helyettesíteni Pestre leküldte, a szerbek főbbjeivel azonnal értekezésbe bocsátkozám. Mint miniszter a felelősséget magamra véve, a törvény által parancsolt latin-magyar törvénytöveg helyett, horvát-magyar példányokat küldék Horvátországba. A forradalom alatt mi mindent nem kísérlék meg az Eris-almát közülnünk eltüntetni, sok volna itt elmondanom. Szegeden elfogadott törvényjavaslatom ismeretes; tudtam, hogy az már csak a haldokló végrendelete, de reményltem, talán üdvös jöslő, utmutató leend későbbre.

Ezeket itt csak azért említem, hogy főlebbi megjegyzéseim félre ne érteszenek. Nem a nemzetiségi elvont eszmére vonatkoznak azok, hanem annak programbeli fonák értelmezésére és az abban javasolt szerencsétlen alkalmazására. Sok elv, s ilyen az általános szavazat, ilyen a nemzetiség elve, hasonló némely heroikus orvos-szerhez, okosan adva élet van benne, de tudatlanul adva halál.

* Lásd Pesti Hirnök, 1861-ben (Vukovicshoz leveleim). E levelekben e tételt, hízlekedem magamnak, diadalmasan bebizonyítám. Legalább francziák s angolok, kik e két nyelvbéli feldolgozást olvassák, meggyőzve mondák magukat, bár azelőtt az ellenkezőt tökéletesen hitték ők is, mint hiszi, fájdalom, a külföld ma is.

S kérдем magamtól: mi bírhatta Kossuthot a nemzetiségi eszmét ily romboló adagban s modorban javasolni? Őt, ki 1848-ban Pozsonyban az újvidéki küldöttségnek e kevély és borzasztóan következménydus választ adta: én Magyarországon több népfajt ismerek, de nemzetet csak egyet? Őt, ki Törökországban a román száműzötteknek (kik közül némely azóta már miniszteri tárczát birt) a confederationális tervet szárazon, nyersen visszatartatá, bár ők, Buda-Pestet akkor állandó székhelyül elfogadták? Akkor lehetett volna bezzeg egyezkedni velők, most késő; sorsuk javult, mienk sülyedt. Mi bírhatta mind erre őt, ki még az 1852-ben a Daily Newsben tőle megjelent alkotmány-javaslatban is az 1848-ki álláspontnál alig-alig akart kissé odább menni?

Ez semmi más mint kétségbeesés, a „va banque” politikája, mely ihletét mellékes czélokból meritvén, dicsőséges boszuvágyon, szóval indu'aton alapszik és nem hideg számításra.

Szóval, e program minden politikai programmok legszörnyűbbje, miket a magyar kérdés megoldásául ajánlani lehetett. „Minden benne van, csak Magyarország sajátságos helyzete van teljesen kifeledve belőle.” „Egyik alapelve: Magyarország területi integritásának felmondása.” Nagy dolog, igen nagy. Fölállítván az általános szavazat elvét, lelép a történelmi jog teréről, s a szabad-elvű arisztokrácia helyett, mi magköve sajátságos alkotmányunknak, behozza a democratiát, mely azt darabokra fogná apródonként örölni. Maga ez elég Magyarországot régi jelleméből örökre kivetkőztetni.

Elvül állítja fel, hogy Magyarország önállólag létezni képtelen. Sőt szövetségbe azt több, területileg apró, műveltségileg hátramaradt államokkal oly jogilag igazságtalan, politikailag hibás föltételek alatt akarja hozni, melyekben övék minden előny, mienk minden rövid ég.

Végre a nemzetiségeknek fejlődésre nem jogot, tért,

szabadságot ad, miket azoknak alkotmányunk eddig is adott, bár elismerem, itt, részletben, többet lehet és kell tennünk; ő azoknak nem faji, de tisztán politikai horderejű szervezetet és főnököt tervez, vajdákat, hospodárokat, valóságos nemzeti nagygyűléseket, melyek státust képezendnek a státusban, s okvetlenül separatismussá nővik ki magokat, a szomszédban mindenütt lévén rokonaik, kik felé a centripeta erő által ellenállhatlan fognak nyomatni.

Ezeknek alapos, logikai kifejtésére kérem önt. Egy lapocskát akartam írni, s ime lapokat írtam be. E program oly borzasztólag hatott lelkemre, mint hat a mélység szédítő örvénye arra, ki szélén áll s bele néz. Minden jó hazafinak legszentebb kötelessége figyelmeztetni a veszedelemre nemzetét, mondván: távozzál innen, ha bele esel, meghalsz bizonyosan.

London, jun. 4-én 1862-ben.

Sz. B.

* * *

Akármily sötét színben látja is Szemere B. a konfoederacionális javaslat szemüvegén át a magyar állam, nemzet és faj jövődjét, s bármi éles elmével, s a magyar história, magyar érdek és magyar jog alapján megtámadhatlan logikával bírálta, bonczolta és kifogásolta is ő e javaslat mindenben tulmenő engedményeit, a nemzetiségi szóvivőknek mégsem tetszett az, s különösen Bukarestben az egyetemi ifjúságból többen párbajra hívták a Kossuth hiv. hirnökét és ágensét Buda Sándort; a vöröspártnak, tehát épen azon párt-nak, melylyel Kossuth még a kormány feje fölött

is egyezkedhetni remélt — valamennyi lapja pedig azontul is „Attila átkozott fájának“, „veszett kutyának“ s. a. t. titulálta a magyart.

Sőt egy közülök, az előcsahosként szereplő Romanulu, még 1868-ban (nov. 10.) is sebző gunynyal konstatálta, hogy

„1860-ban és 1861. elején magyar emisszáriusok jártak-keltek az egyesült fejdelemségekben. Hivatásuk volt viszonyba lépni az itteni demokracziával s az oláhokat Ausztria elleni harcra bírni rábeszélni igyekezték őket, hogy a rumun ügy azonos a magyarral. De a dunafejdelemségi oláhok nem hittek a magyar álnokságnak. A magyar ügynök (Buda S.) látván, hogy a magyar hitszegések és nemzetárulási tervek Oláhországban nem kapósak, hamarosan odábbállott s visszatért Kossuthhoz anélkül, hogy valamit végzett volna.“

Z Á R S Z Ó.

A 60-as évek végén egy barátom hosszabb ideig tartózkodván Turinban, majdnem mindennap megfordult azon szerény háznál, ahol akkor Magyarország volt-kormányzója lakott.

Deákpárti tollak akkortájt sokat emlegették s gyakran szemére lobbanták Kossuthnak a dunai konfoederáció tervét anélkül, hogy tartalmát közölni s gyanúsító czélzásaiknak részletes idézetekkel történeti háttért és erkölcsi nyomatékot kölcsönözni csak egyszer is szükségesnek vagy érdekesnek tartották volna.

Elhatároztam tehát egy ízben, hogy véget szakítok ez alattomos támadásoknak, s bárhonnán, de előteremtem s szó szerént közlöm a munkálatot.

Hadd lássa színről-szinre a nemzet e félelmes kísértetet, melylyel láthatlanban annyit rémitgetik, s aztán ijedjen meg vagy — nevesse ki, ha a rejtélyes lepel alól véletlenül valami ártatlan és ártalmatlan emberi gyarlóság talál kibontakozni.

S hogy közlésem hitelességéhez kétségnek még árnyéka se férhessen, fölkertem Turinban élő barátomat, beszélje meg a Kossuth személyénél en tous cas készségesen és hatályosan közvetítő jó öreggel, Ihász Dániel ezredessel a dolgot, s hacsak lehet, magától Kossuthtól szerezzék meg az idevágó okmányok és nyilatkozatoknak ugy szövegét, mint történetét.

Az áldott kedélyű s saját rovására is mindig szolgálatkész Ihász csakugyan vállalkozott a kényes missióra, s kilesve azon ritka pillanatok egyikét, mikor „a kormányzónak jó kedve szokott lenni“ — a lehető legártatlanabb arczezal s csak mintegy odavetve kiszalasztá száján a nagy kérdést: „Nem kaphatná-e meg X . . . ur a kormányzó urtól a dunai konfoederáció tervzetét?“

„Nekem nincs semmiféle dunai konfoederacionális tervem!“ felelt ingerülten Kossuth, s ráadásul olyan furcsán és nem épen nyájasan szögezte mindig hatásos, de lángban égve különösen hatalmas és velőig-veséig ható tekintetét Ihászra, hogy ennek szegénynek még akkor is remegett a lába és hangja, mikor a fölsülésről hűséges pontossággal referált másnap barátomnak.

„Irja meg ön Y-nak, szólít Ihász, hogy ha az „öreg ur“ azt mondja, hogy nincs semmi konfoederacionális terve — ez a mi nyelvünkön

annyit jelent, hogy többé szó se legyen róla . . .
s hogy közzétételét eszerént önöknek valami nagy
szívességgül és érdemül nem igen fogná beszámítani.“

Tíz éve lesz maholnap, hogy ez történt . . .
S amiről akkor hallani sem akart, most magától
Kossuthtól értesült a világ, hogy volt és — van
ismét „Dunai konfoederáczióális terve!“ . . .

1878. deczember első napjaiban a „Gazetta
piemontese“ szerkesztője Minelli Gusztáv megláto-
gatván (amit azelőtt is többször szokott) a bete-
geskedő Kossuthot — amit soha máskor nem
tett, ezuttal le is írta lapjában a látogatás lefo-
lyását.

Érdekes följegyzéseiből átveszszük ide a kö-
vetkezőket:

„Még néhány ellenvetést kíséreltem meg arra
nézve, hogy Magyarország nem foglalhatná el az
európai államok közt azon helyet, mely őt megil-
leti, ha egyedül elszigetelve állana.

— Kitűnő helyet foglalna el, kiáltott közbe
Kossuth.

— Hogyan? a magyarok egyedül?

— Nem lennénk egyedül. *Én mindig egy
nagy szövetséget terveztem:* Magyarország egy rop-
pant szövetséges birodalom élén állana, mely
magába foglalná a magyarokat, a lengyeleket, a
tatókat, a horvátokat, a szerbeket s románokat, a
moldvai oláhokat és az egész Balkánig terjedő orszá-

gok népeit. Így tehát Magyarország roppant kiterjedéssel, egységgel, erővel és tengerpartokkal birna.

— Szóval, Magyarország egy Ausztria és Törökország hulladékaiból alakult állam lenne?

— Minden esetre, és ezen állam a legerősebb védbástyául szolgálna a vészthozó északi kolossus berontásai ellen.

Csodáltam, de nem osztottam a nagy diktator reményét.

Mi sem osztjuk, de másfelől nem is — csodálkozunk rajta.

Ott a szembeszökő magyarázat, indokolás, forrás és — mentség azokban, amiket Kossuth ugyanez alkalommal Ausztriáról s a dynastiáról mondott Minellinek:

„Ausztria egy felbomlásra kárhozottatott állam. Minket magával fog rántani, Oroszországnak zsákmányul. Nem mondóm, hogy tökéletes függetlenség Ausztriától nem menthetné meg a végenyészettől. A kiegyezés oly fictio, mely nem tarthat tovább. Egy magyar király, ki egyszersmind osztrák császár is! kinek ugyan egyidejűleg németnek, csehnek, tótnak, horvátnak kell lennie, kinek száz szívvvel kell birni, hogy mindnyájok felett uralkodhassék, mindnyájokat szeresse, száz agyának, hogy mindnyájukért gondoskodjék. Nem, Ausztria császárájának lehetetlen jó magyar királynak lenni és

hazám nem lesz soha boldog, tökéletes, függetlenség nélkül.

* *

Nagy szó és — fájdalmas! . . .

Jóslat, melylyel szemben nincs más remény és vigasztalás annál, hogy félig már megczáfolta az — idő; s bizni a magyarok istenében, aki ezer éven át föntartotta nemzetünket, s veszélyek és szorongatások, válságok és küzdelmek nehéz óráiban mindig küldött szabadítót és vezért, adott erőt és bátorságot s segített győzni külső és belső ellenségen és új életre kelteni a hazát oly csapások, veszteségek, pusztulás és szolgaság után is, amik örök sirt ástak másoknak, s örökre eltemettek a magyarnál sokkal számosb és hatalmasb nem egy nemzetet és népet.

Miért akarja Kossuth minden áron e bizalmat megrenítetni bennünk? s kiölni sziveinkből a hitet, mely egyedül képes üdvözíteni e földön, melynek ma még Magyarország a neve, s Kárpátoktól Adriáig a magyar faj, magyar szó, magyar érdek rajta törvény és jog szerint első és uralkodó?

Van a magyar nemzet zivataros multjának egy fényes alakja . . . születésre és rangra nagyobb, hazafiságban és érdemekben, dicsőségben és sikerekben nem kisebb és szegényebb, mint Kossuth!

S pályafutásának vége is ugyanaz volt, ami övé: Hontalan bujdosás és örömtelen aggkor idegen ég alatt, messze a hazától és családi hajléktól, viszonzlítás és visszatérés legkisebb kilátása nélkül.

Éveken át ügyelt e bukott hős is, csakugy mint Kossuth, minden levélzörrenésre Európában, s ahány ellensége volt a bécsi udvarnak, nagy szelleme mindenütt kopogtatott segélyért nem a saját személye, hanem — hazája számára! . . De midőn végre meggyőződött, hogy emberektől nincs többé mit várni, — miként Kossuth, a természet templomába, virágai közé — határtalan bánatával a világtól ő is el — isten házába, isten oltára elé menekült s imánál, vezeklésnél, áldásnál mást környezete, nemzete és kora azontul sohsem hallott tőle.

Igaztalan és túlságos szigorral „gonosz vágyak műveinek“ nevezte ő tetteit, „melyeket nem lehet eléggé siratni“. Megbocsátott fővezérének, Károlynak, aki elárulta; s kijelenté, hogy az ország kibékülését a királylyal, hiveinek visszatérését a hazába és a Habsburg-dynasztia hűségére „koránsem tulajdonítja a nemzet könnyelműségének, hűtelenségnek vagy személyétől való elfordulásnak“, hanem „politikai okokra“ vivén vissza mindent, ami egyéni és fejedelmi balsorsát előidézte vagy növelte, — végrendeletében mélyen

megható önmegadással és nagylelkűséggel így kiáltott föl: „Nem panaszkodom, uram! és ne vedd olybá, mintha gonoszat akarnék azoknak is, kik óhajtják vala, hogy a keresztyén fejedelmek birtokaiba való belépés el legyen én előttem zárva, — mivel a Te ítéleteid voltak azok fölöttem s az emberek csak végrehajtók valának. És látod is én istenem! hogy én mindnyájokat szerettem, a Te szerelmedben. Kérlek bocsáss meg azoknak, akik engem leginkább üldöztek és rágalmaztak!”

Ime: így gondolkodott, érzett, irt és imádkozott II. *Rákóczy* Ferencz élete alkonyán, fogással azonos számkivetésében, Rodostóban!

És Kossuth? Ó —

Ki oly forrón szerette hazáját és népét; ő, aki annyit tett, küzdött, türt, szenvedett hazájáért és nemzeteért; ő egykor milliókat lelkesítő, milliókat vigasztaló, milliókat boldogító ajkát évek hosszú sora óta csak szemrehányásra, panaszra, vádra, szitokra szokta fölnyitni, s a tarpéji sziklánál egyéb jutalmat a vezérek, a közel sirnál más jövőt és véget népe számára soha sem jelöl ki, soha sem jósel tolla.

Másféltizedig nyögött Magyarország a bécsi abszolutismus jármában, s a másféltizedet betöltő kietlen sötétségben nem látott a nemzet egyéb fényt azon fáklyavilágnál, mely egyszer Széchenyi

ravatalát lobogta körül rémesen, másszor Vörösmarty, Teleky, s más nagyok koporsója nyomán mutatta meg mindnyájunknak, melyik a szabadság egyetlen biztos útja? s midőn a magyarok istene megelégette végre választott népének megpróbáltatását, s sanyaru évekről szebb napokra virradván „boldogító csillagzat örömrégiái közt“ készültünk Sz. István koronáját törvényes örökösének a fatum keze alatt s a nemzet alkotmánya előtt késő de azért még el nem késett tisztelettel meghajló fölséges homlokára illeszteni: előlépett távoli magányából, megjelent az ünnepélyben Kossuth is, s az első nyilvános érintkezés és találkozás emlékéül keserű ürmöt vegyített tiltakozása által a serlegbe, melylyel az új király a nemzetért és hazáért, ez az új királyért és egy jobb jövőért ivott.

S hetek és hónapok multak, s a rövid ünnepekre fárasztó munka következett, mely nem hagyott tétlenül egyetlen kezét sem a hazában, s lázas sietéssel és megerőltetéssel iparkodott helyre-pótolni tizenöt év akaratlan mulasztásait és célzatos rombolásait minden ponton, minden téren, egyesek tüzhelyén l s a köz let minden ágazataiban És megifjodott az ország szive, Budapest . . . s vasutak támadtak és szeltek keresztül-kasul az országot, szorosabb egyesülést, lényekbb forgalmat, kölcsönös jobb létet és gyara-

podást eszközölve azelőtt egymást hirtől is alig ismerő vidékek és lakosok közt . . . s a korszellemmel egyező új alapra lett fektetve az igazságszolgáltatás . . . s száz és száz új forrása nyílt és ugyanannyi új hajléka épült mindenfelé a közművelődés és népnevelésnek . . . s mindezek koronájául, ami 48-ban első szikrája vagy legalább ürügye volt az aldunai lázadásnak, most ellenmondás, visszahatás és zavar nélkül törvényes jogaiba lépett s száz alakban hódított országszerte édes anyanyelvünk s legdrágább és legföltettebb kincsünk — nemzetiségünk! . . . de midőn e kedvező fordulat feledtetni kezdé a multat s behegesztvén sok gyógyíthatlannak vélt sebet, bizalmat ébresztett és öntött oly szivekbe is, mikben a családi bánat és gyász sötét felhőibe ütköztek az új korszak és nemzeti föltámadásnak első sugarai, — elő-elölépett, meg megszólalt Kossuth, s mint a bibliai Herkules meg-megrázván hatalmas karjaival az új rend oszlopait, nem rajta mult, hogy az újon emelt épületet romokba nem dönté, ellenségeivel együtt alájok temetve saját nemzetét is . . .

S ilyen maradt, így beszél, ír és cselekszik ő mai napig . . .

Voltak momentumok, midőn gyászban és könyben . . . Deák ravatala mellett . . .

Voltak, midőn lelkesedésben és örömben . . .
a fuzio alkalmával . . .

egygyéolvadt a hazában minden párt, minden sziv . . . minden vélemény . . . minden törekvés és minden akarat

De Kossuthot megindítani, magával sodorni s ami oly soká és oly dicsőségesen volt — újra az egész nemzet vezérévé avatni semmi, még ily rendkívüli esetek és behatások sem bírták . . .

„Semmi kedvem többé, mondá egy nap Pittnek válaszolva az angol ellenzék félszázados szakadatlan küzdelemben kifáradt dicső vezére, az angol ékesszólás nagymestere Fox, — semmi kedvem harczias ügyességemet kitüntetni . . . lenit abescens animos capillus, litium et rixae cupidos protervae.“

Valjon fogjuk-e ezt valaha hallhatni a magyar ékesszólás nagy mesterétől, Kossuth Lajostól mi is? . . .

Nem merem hinni.

A régi rögeszme ma egy új tévedéssel párosul Kossuth nagy lelkében s a kettőt együtt csak egy győzhetné le . . . az, ha visszatérne közénk . . . hazajönne hozzánk . . .

Kossuth rendithetetlenül meg van győződve arról, amit egy léha és hazafiatlan ellenzék hazája rovására bűnös könnyelműséggel hirdet, hogy a magyar nemzet sorsa és helyzete sokkal rosszabb

és szerencsétlenebb ma, mint az absolutismus alatt volt.

„Ha önök, mondá Kossuth a czeeglédi küldöttségnek; önök, kik engem haza hívnak, ekként szólanának én hozzám: ime lásd, mi elégedetteknek érezzük magunkat az intézvények oltalma alatt, melyeknek alapját egykoron te vetted meg, a csemete, melyet ültetél sok zivatarral találkozott, de gyökeret vert, megnőtt, gyümölcsöt hozott; jer megpihentetni a sir felé hanyatló ősz fejedet az elégedett haza kebelén; jer, nemzeted elégedésének szemléletében vigasztalást találni, te sokat hányatott szegény száműzött.

Ha önök én hozzám eként szólanának — lelkemre mondom — én nem zavarnám önök megelégedését kételyeimmal; én tudom, hogy az ember hite az ő menyországa; tehát azt mondanám: most bocsásd el uram! a te szolgádat békességben, mert látták az én szemeim hazám megelégedésének hírnökeit.

De önök, fájdalom! így nem szólhatnak, sőt azt mondják: a haza bajban van, a hazát veszély környezi, s ennek súlyát annyira érzik, hogy menekvés után sovárogyva, még az én gyöngye tehetségem közreműködését is ily rendkivűli módon igénybe venni akarni nem restellenék.“

Kossuth készpénz gyanánt fogad mindent, amit a haza bajáról, a magyar nép nyomora felől

hall, s önmaga előtt jogosnak tetsző határtalan elkeseredésében vérző szívvvel de nyiltan és határozottan dessavouálja és visszavonja, amit régebben nemzetének egy s más alkalommal ünnepélyesen fogadott volt.

„Azt gondolom, szólt Kossuth 1849-ben, midőn a debreczeni országgyűlés szabódásai daczára kormányzóvá választotta, — oly időket élünk, hogy valamint a túlbi zakodásoknak, úgy a szerénységeknek sem lehet helye, hanem minden embernek kötelessége mind addig, míg a veszély tart, és a nemzet tökéletesen megmentve nincs, megállani férfiasan, becstületesen azon helyen, hova őt a nemzet akarata állítja, nem válogatni a térben, nem válogatni a munkában, hanem egyedül követni hazafiúi kötelessége, és a nemzet iránti engedelmesség ösztönét. Én uraim leéltem életemnek javát, és ha visszatekintek az életre, hosszas éveken keresztül nem volt egy napom, melyben azt mondhatni: nyugodt valék. Nekem csak akaratom nagy, tehetségeim csekélyek, s ha valamit életemben eszközöltem, vegyék azt, kik utánam következendének például arra, hogy az erős akarat, még a gyenge tehetséget is hasznossá teheti a nemzetnek! Hanem megvallom, és legyenek feljegyezve e szavak az isten ítélő könyvének lapjain: hogy én hazám boldogságának meleg ohajtásán kívül semmi más vágyat nem ismerek, mint azt, hogy legyen nekem szabad nyugodnom, hanem addig, míg a veszély tart, akárhova fog velem parancsolni a nemzet, és a veszélynek akármely állását bizandja rám, én engedelmesen fogom elfogadni, s tenni fogok mit lehet (Lelkes éljenzés.) De előre kikötöm azon feltételt, hogyha eddigi életemben, és azt az isten talán megengedendi érniünk, kevés időnek mondhassam, mi még a nemzet tökéletes megmentéséből hátra van — valamit hazámnak

javára eszközölni szerencsés voltam, vagy lehetek, a mint a veszély percze elmulik, szabad legyen nekem egy jutalmat kérnem, mely jutalom az, hogy engem bocsásson haza a nemzet, bocsásson vissza pihenni a magános polgárok körébe, élvezni hátra lévő napjaimban azon szabadságot, melyet mindnyájunk közös kincse gyanánt kivívni, mint mindnyájunk feladásunknak, úgy én önök bizodalmánál fogva legszentebb kötelességemnek ismerem. És azért uraim, addig míg önök vagy mást választanak, mit bármikor tenni méltóztassanak, mihelyt csekély személyemet vagy feleslegesnek, vagy pedig a körülmények kívánatához nem eléggé tehetségesnek és erősnek látandják, addig én uraim, ha önök úgy parancsolják, leszek kormányzó elnök. (Zajos éljenzés.) De az örökké való istenre, önbecsületemre esküszöm, azon perczen tul egy pillanatig sem, nem semmi egyéb, mint szerény és szegény magán polgár! (Kitörő éljenzések.)

Amerikában pedig megkapó szerénységgel és igazán eszményi hazaszeretettel jelenté ki egyszer ajkain megbüvölve s csaknem vallásos áhitattal csüngő hallgatói előtt hogy:

„Nemzetem úgy akará, hogy rémületes vészeken keresztül én kormányozzam a statushajót, s én alakítsam ténynyé a nemzet akaratát: meg nem hajolni az önkény s erőszak előtt. S az osztrák, ki sejteni sem képes az ösztönszerű magasztaltságot, mely egy romlatlan honszerető nép keblét dagasztja, az osztrák csak bennem látta, csak bennem kereste tervei akadályát, elhitette magával, s szerette volna elhíttetni a világgal is, hogy a nemzet lelkesedése csak állelkesedés, melyet én idéztem elő mesterkéléssel, csábításokkal. A balgatat! ő nem ismeré a helyzetet, nem nemzetemet. Ha nemzetem engem a vész napjaiban vezérévé tőn, s ha vezérletem alatt bámu-

latos erélyt fejtett ki, az nem onnan van, mintha én lelkesítettem volna fel a magyar népet, hanem onnan, mert szívemnek minden dobbanása a nép szívének dobbanásaival azonos vala, mert bennem a nép személyesítve találta érzelmeit, óhajtságait, határozatait, s mert én csont a nép csontjából, test a nép testéből, tolmácsa valék annak, mit a nép ösztönszerűleg érezett, s tetté érlelém, mit a nép akart.

S ez így van most is. A szikra, mely keblemben pislog a nemzetem kebelét melegítő tűznek egy szikrája csak. A magyar nép és én egyet érzünk, egyet akarunk. Én sem érezni, sem gondolkozni nem tudok másképp, mint a nép érez és gondolkodik. Köztünk nincs, s nem is lehet különbség, nem mintha a nép velem egy volna, hanem mert én vagyok egy a néppel.“

Kossuth tudja, hogy a közjogi kiegyezés óta nagyon meglazult e kapocs s hogy a nemzet óriási nagy többsége már nem jár egy uton véle . . . hisz a czeglédi küldöttség előtt keserű sohajjal constatálta ő maga, hogy — „a boldogtalan közösügyes alku óta háromszor volt a nemzetnek alkalma ítéletet mondani,“ s ez ítélet az ő intései és tanácsai mellőzésével mindig az új közjogi alap javára ütött ki . . . De mert az országot pusztulásban, a népet inségben és nyomorban véli, — önemésztő szenvedélyességgel tovább folytatja az élet-halálharcot a régi czélokért, a régi jel-szavakkal, s midőn Deák Ferencz nagyságát dicsőítő gyönyörű nekrologjában a genuai temetőt jelöli hamvainak nyughelyül, mintegy előre tudtára adja a világnak, hogy a sir küszöbén s

utolsó órájában sem lesz hozzánk más bucsuszava, mint — *Ingrata patria nec ossa habebis!*

Feleljenek ezért istennél, feleljenek ezért az utókor előtt azok, kik Kossuth nemes lelkét alhireikkel megmételyezni s őt inkompatibilitási rögeszméjében még inkább megerősíteni lelkiismeretökökkel és hazafiasságukkal meg tudják egyeztetni.

A nemzet azért kitárt karokkal várja pótolhatlan nagy fiát továbbra is haza, s hogy viszontláthassa, kész lenne talán fölláldozni mindenét és mindent, kivéve a — hazát, s ami ezt födözi és biztosítja: Deák Ferencz közjogi böles alkotását.

Az utóbbi tíz év annyi fájdalmas tapasztalása és csalódása közt egyben — a koronás király alkotmányos érzületében és részrehajlatlanságában soha egy perczre sem csalódott Magyarország, s amit Kossuth első levelei miatt sokan még Deáknak sem akartak elhinni, ma már kevés kivétellel minden magyar hajlék politikai religiójául fogadta el és tántorithatlan meggyőződéssel ismétli a husvéti czikk magasztos szavait:

„A történelem tanuskodik, hogy valamikor Magyarországbán súlyosabb elégyületlenség mutatkozott, és ez elégyületlenség bizalmatlanságot s talán különválási vágyakat is ébresztett, azt mindig idegen államférfiak tanácsa és törekvései okozták s mindig a fejedelmek lelkiismeretes igazsága

és mélyebb belátása orvosolta a bajt, állította ismét helyre a bizalmat és ragaszkodást.

„Minket a mult eseményei arra tanítanak, hogy *a legnehezebb körülmények közt fejedelmeink igazsága, és bölcsesége segített bajainkon, ők mentették meg alkotmányunkat másoknak támadásaitól. Ez azon hit, melynek élni kell bennünk.*“

Élni is fog, míg Deák F. emlékezetét el nem mossza az idő . . . s evangeliuma lészen az a magyar népnél az örök békének, azon végzetes inkompatibilitási tannal szemközt, mely örök *meghasonlást* jelent s olajág helyett éles törrel fegyverez föl két testvérkezet egymás — ellen! . . .

S ha valósul majdan a Kossuth szomoru ohaja s a genuai sirkertben, neje és leánya mellett — aluszsza az igazak édes álmát, magyar anya soha sem fogja ugyan utnak bocsátani Olaszország kék ege alá készülő magzatát a tanács nélkül:

„Keresd föl a genuai temetőt, s térdelj azon sir mellé s csókold meg a fényes nevet azon hideg sirkőn, mely alatt a legtisztább és legmelegebb honfi sziv porladozik.“ De hozzá teendi mindig azt is: a dicsőség illata, melyet a K. poraiból nőtt virágok árasztanak, el ne széditse elmédet, s kegyelet és részvétnél erősb legyen lelkedben a meggyőződés, hogy akárhányszor csalódtunk is: hinni; akármennyit szenvedtünk: megbocsátni; akármé-

dig gyűlöltünk: újra szeretni *a hazáért*, s mikor ezt a haza java, a nemzet érdeke s fajunk jövője parancsolja, a hazafiság legmagasb kifejezése s olyan fokozata a hazaszeretetnek, aminőt Deákban látott, bámult, dicsőített, áldott s áldani is fog örökké a magyar nemzet, melyet főleg e vezérelvvel mentett ő meg az örvény szélén a már-már bizonyos megsemmisüléstől . . .

* * *

Rövid időközzel két nagy ünnepe lesz a magyar népnek . . .

Pár hét mulva a magyar királyi pár ezüst menyegzőjét fogja ülni ;

Pár év mulva a magyar faj Európába településének ezredik évfordulóját !

S a kettő között egy világháboru borzalmas valószínűsége fekszik . . .

Megérjük-e hát a második ünnepet is oly felhőtlen kedélyhangulatban s oly önerőnkre számító és támaszkodó biztonságban, aminővel most a fejedelmi lakodalom elé nézünk — isten kezében a határozat.

Sejtelem és remény azzal biztat, hogy igen ! . . .

„Nem először van, mondá 1865-ben decz. 21-én a magyar képviselőház alelnöke, *Andrássy* Gyula gróf, nem először van a magyar nemzet a Gondviselés parancsából hivatva nagy európai kérdések megoldásához hozzájárulni. Bizván nemze-

tünk geniuszában bátran remélhetjük, hogy az annyi megpróbáltatáson köröszkül erejében mindig csak növekedett nemzet ez alkalommal sem fog hivatása mögött maradni“ . . .

Az egész világ látta, hogy nem is maradt . . .

S ma már nem a mi ítéletünk, hanem a történeté, hogy e sikerben egyik főtenyező maga a szónok, Andrassy Gyula volt . . .

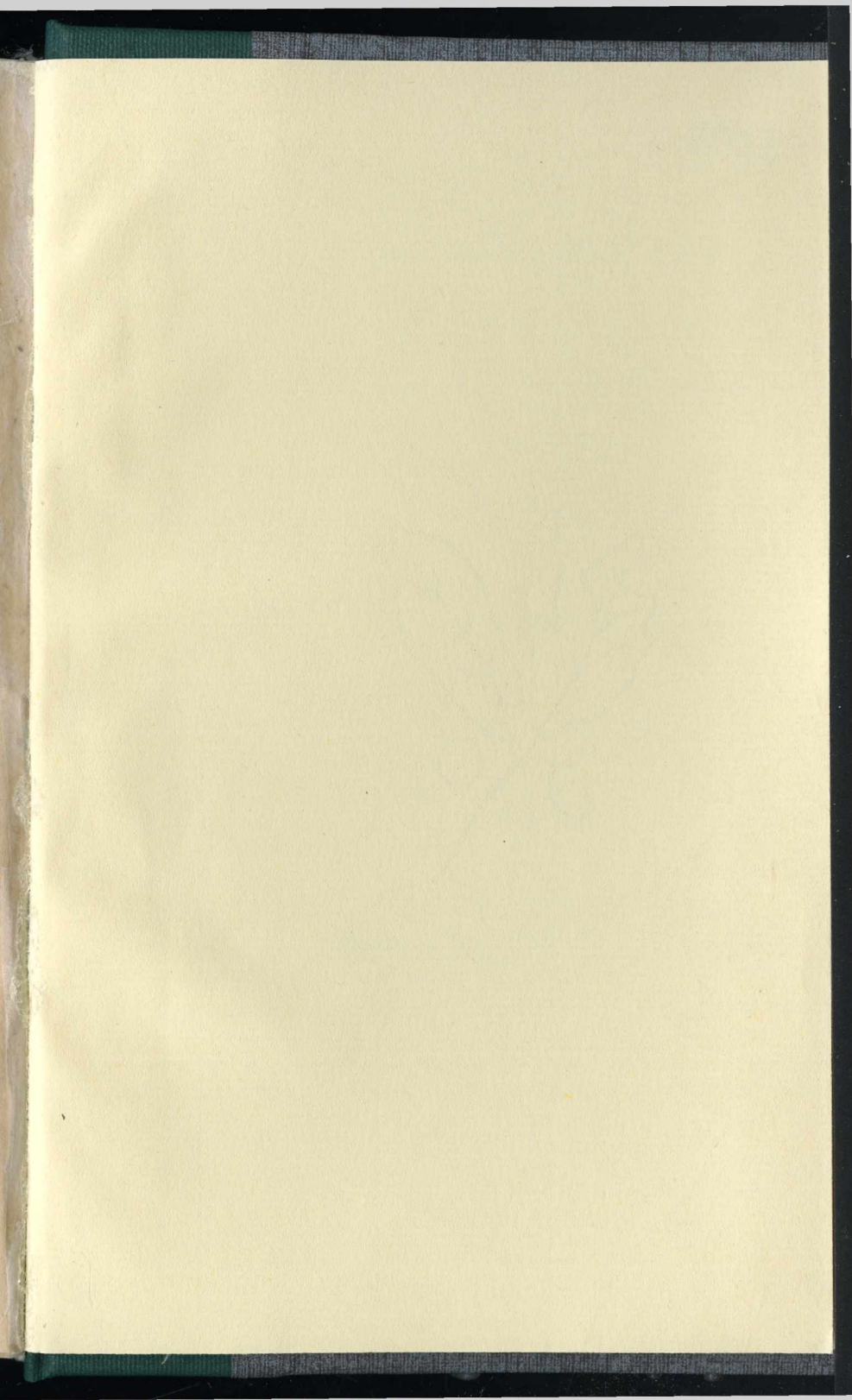
Igy lesz-e s az fog-e lenni most is, egy sokkal bonyolultabb, válságosb és veszélyesb európai kérdés megoldásának aggasztó s befolyásunktól részben teljesen független esélyei közt? a közel jövő fogja eldönteni

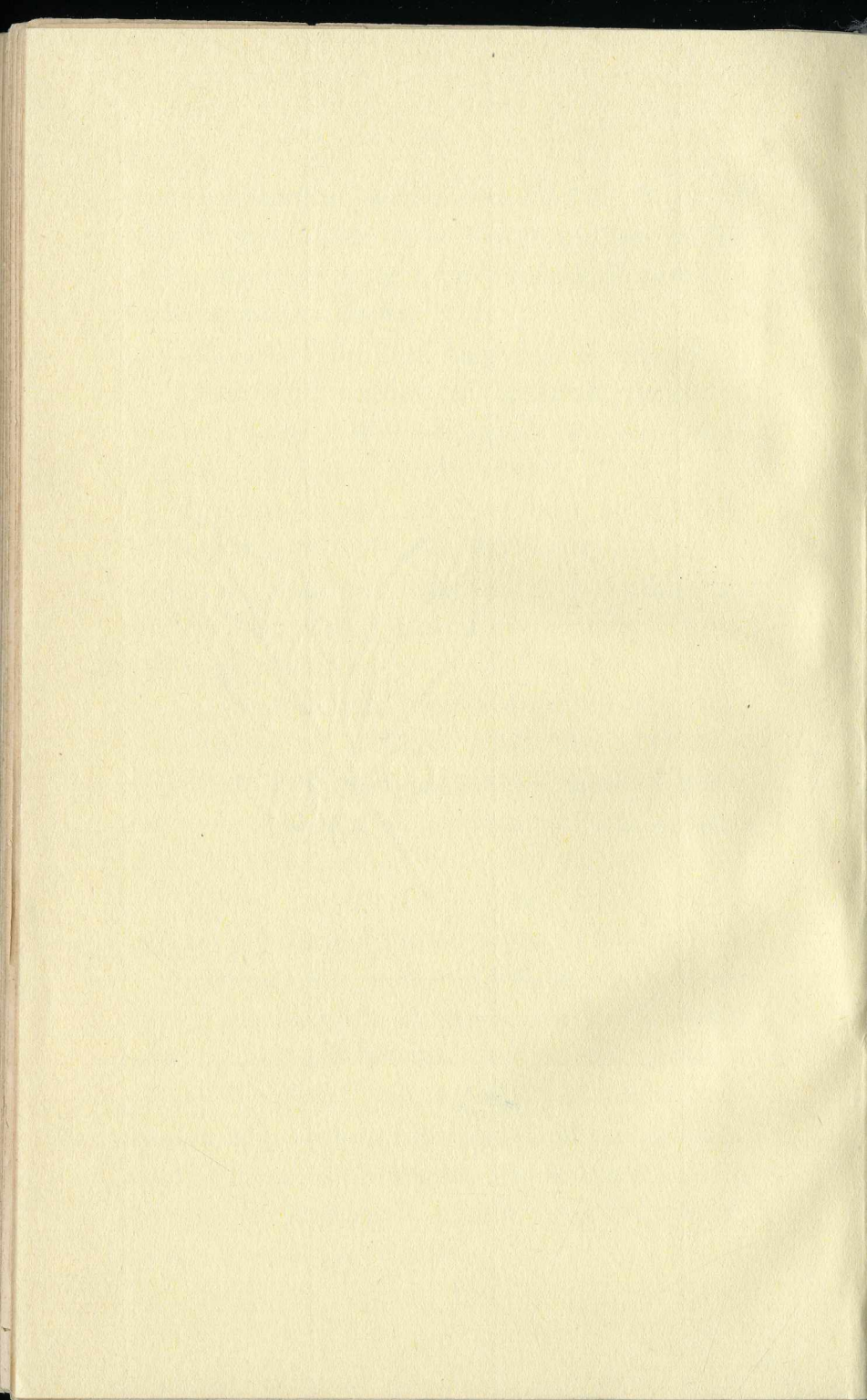
Részünkről hazafi kötelességet véltünk teljesíteni, midőn e két füzetben kijelöltük neki is, a nemzetnek is a nyomokat, melyek ellenkező irányban s nézetünk szerint bizonyos romlásba visznek.

Am válaszszernek!

Miként Kossuth 1868. decz. 21 én „sokaknak felelő“ második levele végén, mi is

„Könyörgünk a magyarok istenéhez, bocsássa a tiszta hazafiság világos sugarát e sokat hányatott nemzetre, miszerint kibontakozva minden aprólékos ingerek befolyása alól, egyedül a közös haza fönmaradásának magas tekintete által vezéreltessék a nagy polgári kötelességnél, melynek teljesítésére ily válságos időkben az elsőtől az utolsóig mindnyájan hivatva vagyunk!

2012

Stoffen
2005.

